

Een thuis voor de gast

Practice what you preach

Een thuis voor de gast

Practice what you preach

Masterthesis aan de Protestants Theologische Universiteit locatie Utrecht voor het vakgebied Praktische theologie.

Student	Lennart Aangeenbrug, 0012633
Begeleiders	Prof. dr. H.P. De Roest Prof. dr. M.M. Jansen
Inleverdatum	Juli 2011
Aantal woorden	43936
Versie	2011-11-01 (zie laatste pagina voor wijzigingen)

“Vergeet de gastvrijheid niet, want hierdoor hebben sommigen zonder het te weten engelen onderdak geboden.”

– Hebreëen 13:2.

N.b. - in de PDFversie heeft u snel toegang tot alle hoofdstukken, paragrafen en subparagrafen via de bookmarks (meestal icoontje met iets van een bladwijzer op werkbalk links).

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1 - Inleiding op het onderzoek	13
§ 1.1 Inleiding	13
§ 1.2 Probleemstelling	15
§ 1.3 Motivatie	16
§ 1.4 Doelstelling	19
§ 1.5 Onderzoeksvragen	20
§ 1.6 Veronderstellingen	21
§ 1.7 Opzet onderzoek	25
1.7.1 <i>Kaders van het onderzoek</i>	25
1.7.2 <i>Methode</i>	26
§ 1.8 Relevantie	27
1.8.1 <i>Bijbels-theologisch</i>	27
1.8.2 <i>Dogmatiek</i>	30
1.8.3 <i>Ecclesiologie</i>	31
1.8.4 <i>Kerkdienst achterhaald?</i>	32
1.8.5 <i>Platteland</i>	32
§ 1.9 Verloop van het onderzoek	36
Hoofdstuk 2 - Huis en thuis	39
§ 2.1 De noodzaak van een thuis	39
§ 2.2 Gast of groepslid	41
2.2.1 <i>Theologische benadering</i>	41
2.2.2 <i>Sociaal-psychologische benadering</i>	43
§ 2.3 Thuis	45
2.3.1 <i>Thuis-zijn sociaal-psychologisch gezien</i>	45
2.3.2 <i>Thuis-zijn theologisch gezien</i>	48
Hoofdstuk 3 - Zeist en de Oosterkerk	55
§ 3.1 Acht wijken in Zeist	55
§ 3.2 De Oosterkerk	56
Hoofdstuk 4 - Geschiedenis en beleid	65
§ 4.1 Interview Maurits Kooij	65
4.1.1 <i>De Protestantse kerk in Zeist en de Oosterkerk</i>	65

4.1.2	<i>Evangelisch Werkverband en Willow Creek</i>	65
4.1.3	<i>De jaren van dominee Boer, 1990 – 2006</i>	66
4.1.4	<i>Ontwikkeling missionaire visie</i>	66
4.1.5	<i>Tevredenheidsonderzoek</i>	67
4.1.6	<i>Vanuit de gemeente gedacht</i>	67
4.1.7	<i>De kerk is net een dorp</i>	68
4.1.8	<i>Missie onder eigen gemeenteleden</i>	69
4.1.9	<i>Effectiviteit</i>	69
§ 4.2	Interview Martin Rus	70
4.2.1	<i>Achtergrond</i>	70
4.2.2	<i>In die dagen</i>	71
4.2.3	<i>Tribunaal</i>	71
4.2.4	<i>De jaren negentig: dominee Boer</i>	72
4.2.5	<i>Een nieuw millennium: veranderingen</i>	72
4.2.6	<i>Naar buiten toe?</i>	73
4.2.7	<i>Afhakers en nieuwkomers</i>	73
4.2.8	<i>Gehoord en gekend worden</i>	74
§ 4.3	Uitzending 'Ik mis je' over dominee Boer	74
§ 4.4	Reflectie op de interviews	76
4.4.1	<i>Revitalisatie als begin van verandering</i>	76
4.4.2	<i>Drievoudige groei als effect van revitalisatie</i>	81
4.4.3	<i>Urgentie</i>	82
4.4.4	<i>De rol van voorganger(s)</i>	83
4.4.5	<i>Kritiek</i>	83
§ 4.5	Beleidsplan Eredienst van taakgroep Vieren	85
4.5.1	<i>Aanleiding nieuw beleidsplan eredienst.</i>	85
4.5.2	<i>Beleidsplan deel 1 – Aanleiding en achtergrond</i>	86
4.5.3	<i>Beleidsplan deel 2 – Beleidsuitgangspunten</i>	88
4.5.4	<i>Beleidsplan deel 3 – Beleid erediensten</i>	88
§ 4.6	Reflectie op het beleid van de eredienst	95
4.6.1	<i>Evaluatie</i>	95
4.6.2	<i>Fouten maken</i>	96
4.6.3	<i>Niet actief buiten de kerkdeur, wel aansprekend</i>	97
§ 4.7	Afsluiting	98
Hoofdstuk 5 - Bezochte kerkdiensten		101
§ 5.1	Bezoekverslagen	101

5.1.1	<i>Zondag 9 augustus 2009, Afrikaanse slag</i>	101
5.1.2	<i>Zondag 20 september 2009, Vredeszondag</i>	103
5.1.3	<i>11 oktober 2009, Werelddiaconaatzondag</i>	105
5.1.4	<i>18 oktober 2009, Doopdienst</i>	106
5.1.5	<i>25 oktober 2009, Viering heilig Avondmaal</i>	108
5.1.1	<i>7 november 2010, Mantelzorger</i>	111
5.1.2	<i>27 maart 2011, Geen vreemdeling meer</i>	112
§ 5.2	Bespreking bezoeken	114
§ 5.3	Reflectie vanuit Hoofdstuk 2 - Huis en thuis	120
5.3.1	<i>De Oosterkerk een groep</i>	120
5.3.2	<i>Gast of groepslid</i>	121

Hoofdstuk 6 - Bevindingen **125**

§ 6.1	Welke beleidsprocessen spelen op de achtergrond mee in de Oosterkerk te Zeist?	125
6.1.1	<i>In hoeverre zijn deze processen te generaliseren voor andere gemeenten?</i>	126
§ 6.2	Welke acties richting gasten heeft de Oosterkerk te Zeist ontwikkeld?	126
6.2.1	<i>In hoeverre zijn deze uitingen te generaliseren voor andere gemeenten?</i>	127
§ 6.3	Wat zijn de effecten op een gast in een kerkdienst?	128
6.3.1	<i>In hoeverre zijn deze effecten te generaliseren voor andere gemeenten?</i>	128
§ 6.4	Hoe wordt de afstand tussen gasten en gemeenteleden verkleind tijdens het bezoeken van een kerkdienst?	128
§ 6.5	Toetsen eigen veronderstelling	129
§ 6.6	Kantttekeningen	130
6.6.1	<i>Modaliteit</i>	130
6.6.2	<i>Hoger opgeleiden</i>	130
§ 6.7	Aanbevelingen	132
6.7.1	<i>Aanbevelingen voor het academisch discours</i>	132
6.7.2	<i>Aanbevelingen voor het werkveld</i>	133

Hoofdstuk 7 - Bijlagen **135**

§ 7.1	Welkomstfolder Oosterkerk	135
-------	---------------------------	-----

Hoofdstuk 8 - Bronnen **138**

§ 8.1	Boeken en artikelen	138
§ 8.2	Internet	139
§ 8.3	Foto's	140

Dankwoorden

Na een paar honderd studiepunten, vele college-uren, twee laptops, zes bijbaantjes, een behoorlijk aantal freelance-opdrachten, het trouwen met Willeke en de geboorte van Yoëlle, vijf beeldschermen, drie huizen die mijn thuis werden, drie desktopcomputers, twee auto's, rond de tweehonderd preekbeurten, en slechts één bureaustoel lever ik mijn masterthesis in.

Mijn dank gaat allereerst uit naar mijn begeleider, prof. De Roest.

Dank voor uw tijd, ook (of juist) tijdens uw studieverlof. De gesprekken hebben mij elke keer geholpen kritisch naar mijn tekst te kijken. Uw inzichten en tips hielpen mij bij het uitwerken van mijn bezoeken en interviews. Ik heb enorm veel geleerd over het onderwerp gastvrijheid en hoe onderzoek te doen als academicus. Als dank heb ik de titel van deze masterthesis genoemd naar uw laatste boek, *Een huis voor de ziel*.

Ik wil ook prof. Jansen bedanken voor haar rol als tweede begeleidster.

Bij de masterthesis was u zijdelings betrokken. Uw feedback gaf masterthesis een extra zetje in de goede richting. Ik denk ook terug aan de persoonlijke begeleiding die u mij een aantal jaar geleden gaf tijdens het vak 'Zending en dialoog'. Valkuil blijft bij mij die betrekkelijke voornaamwoorden, welke u steeds aanwijst.

Tijdens het schrijven heeft mijn zus Juditte de hele tekst doorgelopen.

Dank je voor het screenen van de tekst. Je noteerde ergens in de zijlijn:

“Dus gasten krijgen een warm plekje met dekens en zo? Of worden hun benen ineens warm?”

Hopelijk vind je op een dag een gemeente waar je warm onthaald wordt. Desnoods “met dekens en zo voor warme benen” en de mogelijkheid om je katten te laten knorren op je schoot. Mijn masterthesis, wat nu voor je ligt, werd door jou taalkundig een stuk beter. De voorgaande zin heb je vanwege de taalfouten hoofdschuddend gelezen. Ik heb veel van je geleerd, waarvoor hartelijk dank. Je bent taal-geniaal.

Het schrijven, lezen en nadenken was nooit mogelijk geweest zonder mijn vrouw Willeke.

Je hebt me vele avonden moeten missen en je hebt een aantal taken zonder murmureren overgenomen. Je zorgde voor rust, reinheid en regelmaat in huis, waardoor ik me kon concentreren op mijn werk. Ook heb je kritisch meegelezen en zo een belangrijke bijdrage geleverd. Op een dag murmureer ik net zo weinig als jij.

Mijn dochter Yoëlle heeft inhoudelijk niet zoveel bijgedragen; haar kracht was en is morele steun.

Yoëlle, zodra je boven was bonkte je op mijn studeerkamerdeur. Ook maakte je er een sport van onderaan de trap 'papa' te roepen in allerlei toonaarden. Ik houd niet van afleiding, jij bent daarin

een grote uitzondering. Hopelijk kijk je op een dag niet alleen naar de plaatjes in deze masterthesis maar neem je ook de woorden tot je. Rond je geboorte bleek dat we geen treffendere naam voor je konden kiezen: Jahweh is God. Hij heeft jou en je moeder bewaard.

Als laatste, maar niet als minst belangrijke, wil ik God onze Heer en Schepper bedanken. Het schrijven van mijn masterthesis was ook een worsteling met God waarin Hij mij liet zien dat ik niet de perfecte tekst hoefde af te leveren. Ik werd stilgezet bij het beschrijven van de *familia Dei* in hoofdstuk 1. God roept ons gelovig te zijn; we maken onszelf niet gelovig. Gezang 454 uit het Liedboek voor de Kerken verwoordt mijn spirituele drijfveer: mensen thuisbrengen bij Jezus.

*“Gaat uit in wegen en in velden
en breng verdwaalden bij ons thuis.
Reikt hun de broederhand en meldt hun:
De Koning noodt u in zijn huis'.
Door het geloof zien wij het ware:
de eeuwigheid vervult de tijd.
En iedereen mag dat ervaren
die Christus' naam met ons belijdt.”*

Ik ben klaar en zet een punt. En ik zie dat het hoog tijd is voor een nieuwe bureaustoel.

Inleidings

Hoofdstuk 1

Het eerste hoofdstuk is een theoretisch raamwerk voor heel de masterthesis.

Na een kort voorwoord om de lezer te prikkelen, schets ik een probleemstelling. Daarna werk ik mijn motivatie verder uit om de urgentie van mijn probleem te verhelderen.

Wat ik met de masterthesis wil bereiken staat in de doelstelling. Daarin formuleer ik een aantal vragen die ik gaandeweg het onderzoek wil beantwoorden. In het laatste hoofdstuk kom ik terug op de vraagstelling door antwoorden te geven vanuit het onderzoeksveld.

In de paragraaf 'Veronderstellingen' laat ik mijn eigen positie zien over het onderwerp verandering in de kerk. Onder 'Opzet onderzoek' geef ik de kaders en de methode aan: waar heb ik mijn onderzoek gedaan en op welke manier? Daarna toon ik de relevantie van mijn masterthesis vanuit een aantal theologische disciplines aan. Het hoofdstuk sluit ik af met een beschrijving hoe het onderzoek verliep.

***“Met een beetje kwaadaardigheid kun je het woord
'gastvrij', naar het voorbeeld van 'belastingvrij',
'koortsvrij' en 'schoolvrij' uitleggen als
'bevrijd van gasten'.”***

– filosoof Cornelis Verhoeven in het boek *Dierbare woorden*.

Hoofdstuk 1 - Inleiding op het onderzoek

§ 1.1 Inleiding

Een ontmoeting als drijfveer

Als gastvoorganger leidde ik een dienst in een typisch Nederlands dorp. Het dorp lag tussen de weilanden, vlakbij een grote rivier. Na de dienst raakte ik in gesprek met een ouderling over nieuwe dorpsbewoners. Hij begreep niet waarom de nieuwe dorpsbewoners, die al kerklid waren, wegbleven uit hun gemeente. Zonder succes probeerde de gemeente de nieuwe leden erbij te betrekken. In stilte dacht ik toen: “Ik heb mij deze ochtend als gastvoorganger niet welkom gevoeld in deze gemeente, waarom zouden nieuwkomers dat wel doen?” De sfeer die ik als gastvoorganger ervoer was enigszins kil en afstandelijk. Ook de ruimte nodigde niet uit. Het meubilair leek uit de jaren zeventig te komen. De betrokkenheid op buitenstaanders ging niet verder dan de vraag waar ze waren.

Mede deze ontmoeting motiveerde mij bij het schrijven van mijn masterthesis (scriptie). De gemeente bood een huis terwijl ze voor mijn gevoel geen thuis was. Huis verschilt slechts een letter met thuis, het verschil in betrokkenheid is groot. De kerk heeft bezieling en warmte nodig. De Roest komt ook tot deze conclusie in het boek *Een huis voor de ziel*.

“Een [plek om zich thuis te voelen kan] zich echter alleen vormen wanneer aandachtig wordt geluisterd. De omstandigheden van de deelnemers dienen een grote rol te spelen in de thema's van vieringen en gespreksgroepen, maar ook in de voorbede en de liederen. Voor kerkvorming is het essentieel dat de boodschap over mensen gaat.”¹

De ontmoeting met de ouderling en de gemeente sprak mij niet aan en raakte mijn leven niet. Ik voelde me niet uitgedaagd om in deze gemeente een thuis te vinden.²

Lag het aan de ouderling? De luisterhouding in het algemeen? Hoe ik ontvangen werd? Lag het aan de gordijnen die niemand thuis zou ophangen maar wel geschikt waren voor in de consistorie? Deze gemeente wist mij met haar entourage niet te raken. Terwijl het citaat van De Roest laat zien dat voor kerkvorming het leven van mensen geraakt moet worden. Ik kon mij heel goed verplaatsen

¹ Roest, H. de., *Een huis voor de ziel, gedachten over de kerk voor binnen en buiten*, Zoetermeer 2010, 345.

² Hypothetisch gesteld. Als gastvoorganger woon ik elders en van een mogelijk beroep was geen sprake. Toch probeer ik in gemeenten waar ik voorga mij voor te stellen hoe het zou zijn om er te wonen.

in de nieuwe dorpsbewoners. Waarom zouden zij wel geraakt worden door het gemeentelven?

Ik voelde mij hier niet thuis.

In deze masterthesis werk ik uit hoe een gast betrokken wordt bij een gemeente. Centraal staat een klein explorerend onderzoek in de Oosterkerk te Zeist.³ Hoe de gast betrokken raakt bij de gemeente beschrijf ik vanuit twee perspectieven. Ik focus me op de eerste contactmomenten rond en in de kerkdienst. Daarnaast kijk ik naar ontwikkelingen die spelen in een gemeente. In de volgende paragrafen werk ik het theoretisch kader verder uit.

Mijn onderzoek geeft een inblik in het gemeentelven van de Oosterkerk. Het onderzoek is daarom niet maatgevend voor andere gemeenten. Elke gemeente heeft zijn eigen dynamiek, valkuilen en uitdagingen. De Oosterkerk heeft een geschiedenis, zoals elke gemeente een eigen geschiedenis heeft. Een verband leggen met de eigen situatie mag daarom niet zomaar. Toch hoop ik dat u, als lezer, gescherpt wordt en voldoende inspiratie krijgt om voor uw eigen situatie. Ik vergelijk het met spelende kinderen die naar elkaar kijken. Ze zien elkaars spel en nemen het in hun eigen vorm over.

Leesaanwijzingen

Om de tekst leesbaar te houden, heb ik het over hij en hem. Als het niet over specifieke personen gaat, kan daar natuurlijk ook de vrouwelijke vorm of meervoud gelezen worden.

Voor het woord gast gebruik ik soms het woord buitenstaander. Gast klinkt uitnodigender, het woord buitenstaander geeft zijn positie scherper aan. Waar ik over groep spreek, heb ik het over de kerkelijke gemeente. Daarom gebruik ik voor gemeentelid ook het woord groepslid, om zijn positie tegenover de gast te verduidelijken.

Interne verwijzingen binnen de masterthesis geef ik in voetnoten weer als 'Zie pagina (nummer) onder (*titel van de kop*)'. Bijbelteksten citeer ik uit de Nieuwe Bijbelvertaling. Aanvullingen in quotes van mijn hand staan tussen rechte haken.

Aan het begin van elk hoofdstuk staat als aankleding een citaat. De citaten verwijzen naar een thema uit het hoofdstuk waar ik me als auteur door aangesproken voelde. Als prikkeling, dieper besef of als een leermoment.

³ De methode, een klein explorerend onderzoek, omschrijf ik vanaf pagina 26 onder *Methode*. De context van Zeist en de Oosterkerk komen vanaf pagina 55 in hoofdstuk 3, *Zeist en de Oosterkerk* aan bod.

§ 1.2 Probleemstelling

Wat gebeurt er als een gast een kerkdienst bezoekt? Feitelijk gezien ontmoet hij daar een verzameling van mensen die de volgende kenmerken hebben:^{4,5}

- als gemeente ontmoeten ze elkaar wekelijks;
- ze hebben als doel het geloof te uiten en te leren;
- dit doen ze rond de Bijbel met zingen, bidden en verkondiging;
- de gemeente kent elkaar en de leden zijn vertrouwd met het klimaat in de groep;
- de kerkdienst staat open voor buitenstaanders;
- jong en oud is verzameld, de samenstelling is heterogeen.

Een gast weet bij het eerste contact niet hoe de kerkdienst precies zal verlopen, welke kenmerken belangrijk zijn en hoe het contact onderling is. Een gast is (nog) geen lid van de gemeente die elke week bij elkaar komt.

Een gemeente heeft in meer of mindere mate nagedacht hoe ze gasten willen ontvangen. Hoe anticipeert de gemeente hierop? Heeft ze een veranderingsproces doorgemaakt? Welke besluiten heeft ze genomen om gasten welkom te heten?

Mijn probleemstelling in één zin:

Hoe verloopt het eerste contact in en rond de kerkdienst tussen een buitenstaander en een gemeente en wat gaat er in de gemeente aan het contact met de gast vooraf?

Ik focus me in de probleemstelling op de eerste indrukken. De eerste indruk is belangrijk voor het verloop van het contact. Als een gast zich in een kerkdienst niet thuis voelt, zal hij weinig behoefte hebben om zomaar nog een keer te komen.

De eerste ontmoeting is van twee kanten te benaderen: vanuit de positie van de gast naar de gemeente of omgekeerd, vanuit de gemeente naar de gast.

Eerst schets ik de lijn vanuit de gemeente naar de gast. Hoe zijn de mensen vanuit de Oosterkerk bezig met thema's als gastvrijheid en openheid? De leiding van de gemeente heeft beleid hierover ontwikkeld. Ik wil helder hebben hoe het beleid zich heeft ontwikkeld, hoe wordt het uitgevoerd en

4 Ark, J. van, *De weg van de groep*, Zoetermeer 2004, 17. Onder elkaar worden de volgende kenmerken benoemd: frequentie, doel, functie, kennen, openbaarheid en samenstelling. De opsomming

5 Een vergelijkbare definitie van groep vinden we in een sociologisch handboek: "Een eenheid van personen die vrij frequente en regelmatige interactie hebben en die onderling in een min of meer definitieve positieverhouding staan ten opzichte van elkaar; deze eenheid beschikt bovendien over waarden en normen die het gedrag der leden regelen, althans in zaken betreffende het groepsleven". Uit Jager. H. de, e.a. *Grondbeginselen der sociologie*, Leiden 1991, 342 e.v.

wat de doelstelling is. Ik reflecteer op het beleid, haar geschiedenis en de uitvoering hiervan.

Vervolgens wil ik weten hoe ik als gast word aangesproken door de Oosterkerkgemeente. Wat spreekt mij aan en wat stoot mij af? Daarnaast vergelijk ik mijn ervaringen met het beleid van de Oosterkerk. Merk ik iets van haar beleid?

§ 1.3 Motivatie

De ontmoeting uit het voorwoord is geen incident. Ik stap als buitenstaander vaker 'zomaar' een kerk of gebedshuis binnen. De ervaringen laten zien hoe ik me vaak niet welkom voel in gemeenten. Het roept de urgentie op om te veranderen en open te staan voor gasten. Een heilige urgentie. Om met Stoppels te spreken:

*“Enkel 'heilige urgentie' biedt de brandstof om te komen tot fundamentele veranderingen en tot vernieuwing van geloofsgemeenschappen”.*⁶

Als ik me al niet welkom voel, hoe zal het dan een echte gast vergaan die nooit in de kerk komt? Met de volgende voorbeelden geef ik brandstof voor de doordenking hoe kerken dienen om te gaan met gasten.

Een vriend en ik wilden een dienst bijwonen in een Joodse synagoge. De nacht ervoor hadden we doorgebracht bij zijn broer en daarom hadden we twee grote rugzakken bij ons. Toen we de synagoge wilden binnengaan, werden we gelijk weer weggestuurd. Bij het weglopen sloten diverse bezoekers ons in, omdat ze ons met de grote rugzakken aanzagen voor terroristen die een aanslag wilden plegen.⁷

Op vakantie bezocht ik een halflege mis in de Limburgse heuvels. Niemand verwelkomde me of sprak mij aan. Buiten kreeg ik van één oudere man een voorzichtige glimlach en een mompelend “goedendag” toegewenst.

Als voorganger mocht ik in een dorp een evangelisatiedienst leiden. In het dorp aangekomen, liep ik de hoofdingang van de kerk binnen. Met mijn 'doordeweekse' jas aan was ik niet herkenbaar als voorganger. Ik kon doorlopen tot aan de achterste banken zonder een woord van welkom. Bij de banken draaide ik me om en liep zonder door iemand te worden gegroet weer naar buiten.⁸ Er waren op dat moment genoeg mensen aanwezig die mij konden aanspreken.

6 Stoppels, S., *Voor de verandering*, Zoetermeer 2009, 12.

7 Dat was al in 1998, voor de aanslagen van '9/11'.

8 De consistorie bevindt zich aan de andere kant van de kerk. Ik wist de ingang hiervan, maar ik wilde weten hoe de evangelisatiecommissie gasten zou begroeten.

Bij een andere evangelisatiedienst gebeurde iets soortgelijks. Na de dienst stond mijn vrouw op mij te wachten omdat ik nog in de consistorie was. De gang waar zij stond was gevuld met mensen. Niemand nam de moeite haar aan te spreken. “Het ligt niet aan je preek maar door de mensen voelde ik me niet thuis” zei ze achteraf tegen me.

Een andere ervaring deed ik in het buitenland op. Als student reed ik jarenlang rond door Europa als koerier voor DHL. Eén van deze ritten bracht me op Sacramentsdag⁹ in een katholiek deel van Duitsland. Omdat het bedrijf waarvoor ik goederen had gesloten was, mocht ik een nacht daar verblijven. Naast een bezoek aan de lokale valkerij volgde ik op die vrije dag de plaatselijke processie en maakte ik de kerkdienst mee. Ik spreek vloeiend Duits, dus ik was in staat om een praatje te maken. Achteraf was er in de

Afbeelding 1.1: Als buitenlander helemaal achteraan in een overvolle kerk. Niemand die je ziet.

pastorietuin een gezellig samenzijn met een hapje en een drankje. Het hele dorp¹⁰ was uitgelopen. Maar niemand nam even de moeite om gedag te zeggen of een praatje met me te maken. Ook niet toen ik achteraf de bijna lege kerk inliep en verschillende foto's maakte van het gebouw. Geen praatje, noch een groet kreeg ik van de achtergebleven mensen die de boel opruimden.

Voor het vak *De dynamiek van de missionaire gemeente* bezocht ik een kerkdienst in een grote stad.¹¹ Hoewel de gemeente bezig was met missionair bewustzijn, werd er amper een woord met mij gewisseld.

Hier tegenover staan ook positieve ervaringen, maar in aantal veel minder. Het eerste kerkbezoek aan mijn vicariaatsgemeente deed ik anoniem samen met mijn vrouw. We namen plaats in een zijbeuk van de kerk. We werden door verschillende mensen aangesproken en kregen het onvermijdelijke snoepje tijdens de preek. Ook in de Oosterkerk werd ik aangesproken. Deze ontmoetingen werk ik in deze masterthesis verder uit.

De twee positieve voorbeelden steken mager af tegen de rest. Ze laten mij zien dat het anders kán. Dat er een cultuur in een gemeente kan zijn waarbij een buitenstaander gastvrij wordt onthaald en

9 De achtergrond van dit Katholieke feest is te vinden op <http://nl.wikipedia.org/wiki/Sacramentsdag> (2011/07/04).

10 Een klein plaatsje boven Hamburg met ongeveer 5.900 inwoners. De bevolking is overwegend Rooms-Katholiek.

11 Lees het hele bezoekverslag in Aangeenbrug, L. e.a., *De grootste kaars brand al. Beschrijving en analyse van enkele missionaire projecten binnen protestants Amsterdam*, PthU-Onderzoeksverslag, 2009, 48 e.v.

zich thuis voelt in een gemeente.

Als mensen hun geloof en geloofsgemeenschap zo belangrijk vinden, waarom doen ze dan niet hun best om open te staan voor buitenstaanders? Waarom staan ze niet open voor 'de vreemdeling die in hun poorten verblijft'?¹²

Al deze positieve en negatieve ontmoetingen motiveren mijn onderzoek. Daarnaast is er ook motivatie vanuit mijn toekomstige werkveld. Op een dag hoop ik gemeentepredikant¹³ te zijn en in aanraking te komen met mensen buiten de kerk. Mijn hoop is ze te betrekken bij de gemeente.¹⁴ Deze masterthesis mag nooit een goedkoop trucje worden om mensen binnen te halen. Elk mens verdient aandacht, is het waard zich door God geliefd te weten en geraakt te worden door Zijn woord. Deze ervaring kennen we als gemeente met elkaar. Maar vaak delen we deze ervaring niet met onze gasten. Mijn drijfveer is om het geliefd-zijn door God te mogen delen met anderen. Martin Rus verwoordt dit treffend.

“In het evangelie staat de gelijkenis van de herder die 99 schapen in de stal heeft staan, maar het ene verloren schaap gaat zoeken. Het ene schaap kan iedereen zijn, iemand die zomaar buiten de groep valt. Het wonder van het evangelie is dat het ene schaap wordt gezocht. Het is geliefd. De Heer kent jou, zoekt jou, trekt met je op en geeft je leven vorm”.¹⁵

¹² Naar Exodus 20:10.

¹³ Een proponent begint doorgaans in een plattelandsgemeente. Ook daarom laat ik het thema 'platteland' in de relevantie terugkomen.

¹⁴ Daarom durf ik de inzichten van hoogleraar kerkplanting en kerkvernieuwing Paas over toetreders ook te gebruiken voor gasten. Paas, S., *De werkers in het laatste uur, de inwijding van nieuwkomers in het christelijk geloof en in de christelijke gemeente*, Zoetermeer 2003.

¹⁵ Zie pagina 72 onder *Gehoord en gekend worden*.

§ 1.4 Doelstelling

De doelstelling is te beschrijven wat op een gast afkomt als hij een kerkdienst bezoekt en hoe de gemeente daarmee bezig is. Ik onderzoek deze doelstelling concreet in de Oosterkerk door daar te onderzoeken hoe ze als gemeente probeert open te staan voor gasten.

Mijn doel is niet om een gegeneraliseerde theorie neer te zetten die overal inzetbaar is. Het aantal respondenten en de reikwijdte van het onderzoek is daarvoor te weinig. Toch kunnen anderen mijn bijdrage gebruiken in het ontwikkelen van een gegeneraliseerde theorie. In de lijn van Swinton^{16,17}: ik wil enkele bouwstenen aanreiken voor het academisch discours en het werk in de gemeente. In de Oosterkerk heb ik enkele ruwe bouwstenen bij elkaar gezocht, bewerkt en in deze masterthesis geplaatst. Mijn bevindingen zijn samen met onderzoek in andere praktijksituaties bouwstenen voor generalisatie.

Door de ogen van de gast

Een gemeente kan een goed beleid geschreven hebben over het open en gastvrij zijn. Maar hoe is de uitvoering hiervan? De gast komt in eerste instantie kort langs en vormt een oordeel over wat hij meemaakt. Heel praktisch zal hij ergens zijn auto of fiets moeten parkeren. Hij is niet bekend met gang van zaken. Krijgt hij een liturgie of wijst iemand hem op de zangbundel? Kortom, welke signalen krijgt een gast. Vanuit zijn perspectief kom ik tot de volgende vragen.

- Wat komt op de gast af en waar let hij op?
- Welke aspecten spreken de gast aan?
- Wordt de grens tussen gast en groepslid verkleind?

Ik probeer deze vragen als gast te beantwoorden, maar als onderzoeker ben ik natuurlijk subjectief. Swinton¹⁸ stelt echter dat een subjectieve blik niet hetzelfde is als niet-relevant of onwetenschappelijk. Het gemeente-zijn (hier specifiek de kerkdienst) heeft zijn weerslag in de ervaring die een mens (gast, buitenstaander, onderzoeker of trouw lid) ondergaat. Om te kunnen

16 *Idem*, 46: “Their [citaat Lincoln en Guba] point here is that it is not the qualitative researcher's responsibility to generalize. Their responsibility is to provide as rich and thick a description of the situation in hand as possible. If people want to test that for generalizability, then that is a secondary task. The primary task of the qualitative researcher is to ensure the accuracy of their description. Qualitative research thus provides the data that will enable future researchers to explore the possibility of transferability and to find models that describe a situation and that have transferable structures.”

17 *Idem*, 48 (citaat), 48 e.v. (uitwerking): “Theoretical generalization means that the researcher does not simply document the experience of groups of people for their own sake, but also because she hopes that her study will contribute to theory development with wider implications for other individuals and groups.”

18 *Idem*, 5 e.v.: “Taking human experience seriously does not imply that experience is a source of revelation. [...] Human experience is a 'place' where the gospel is grounded, embodied, interpreted and lived out. [...] Human experience is presumed to be an important locus for the work of the Spirit.”

reflecteren op de (theologische) praktijk is het nodig om een praxis te ondergaan en haar van binnenuit te beschrijven.

Door de ogen van de gemeente

Hoe een gast ontvangen wordt, wat er tegen hem gezegd wordt en hoe hij zich voelt, is mede het resultaat van een ontwikkeling die een gemeente doormaakt. In het gunstige geval ontwikkelt de gemeente een open, gastvrije houding naar buitenstaanders. Dit kan een proces zijn van jaren, of een kort proces waarbij de juiste persoon op de juiste plaats gezet wordt. Vanuit het perspectief van de gemeente wil ik kijken wat ze doet om voor de buitenstaander open te staan. Het gaat hier niet om de concrete activiteiten zoals het houden van een vriendendienst, maar om het achterliggende beleid. Mijn doel is om volgende punten helder te krijgen:

- Welke ontwikkelingen heeft de gemeente doorgemaakt om tot een open houding te komen voor de buitenstaander?
- Hoe zien de interne processen eruit om een open en gastvrije gemeente te worden en te blijven?

§ 1.5 Onderzoeksvragen

Bovenstaande doelstellingen leiden tot de volgende hoofdvraag.

- Hoe wordt de afstand tussen gasten en gemeenteleden verkleind tijdens de eerste bezoeken van een kerkdienst?

Daarbij komen vanuit het onderzoek de volgende subvragen aan bod.

- Wat zijn de effecten op een gast in een kerkdienst, specifiek in de Oosterkerk te Zeist?
 - In hoeverre zijn deze effecten te generaliseren voor andere gemeenten?
- Welke acties¹⁹ richting gasten ontwikkelde de Oosterkerk te Zeist?
 - In hoeverre zijn deze uitingen te generaliseren voor andere gemeenten?
- Welke beleidsprocessen spelen op de achtergrond mee in de Oosterkerk te Zeist?
 - In hoeverre is dit beleid te generaliseren voor anderen gemeenten?

¹⁹ Hiermee bedoel ik alle communicatie door middel van folders, woorden, begroetingen et cetera.

§ 1.6 Veronderstellingen

Verandering komt als thema steeds terug in deze masterthesis. Nadenken over openheid en gastvrijheid vraagt plaatsbepaling en verandering. In de onderzochte gemeente kwam ik een proces van verandering tegen. Wie in zijn eigen gemeente vragen stelt over openheid en gastvrijheid zal ook te maken krijgen met verandering en vragen rond plaatsbepaling. Daarom mijn hypotheses rond het begrip verandering.

Alles verandert

Is verandering nodig? Met een beroep op Heraclitus' uitspraak *Pantha Rhei* stelt Stoppels dat 'niet veranderen' niet bestaat:

*“Alles is in beweging, alles verandert. Iedere samenleving en organisatie kent een – soms nauwelijks waarneembare – interne dynamiek waardoor continu veranderingen optreden. [...] Ongepland is alles voortdurend onderhevig aan veranderingen. [...] Alles en iedereen verandert, zelfs als dat niet gezocht wordt.”*²⁰

Niemand onthoudt zich van verandering. Zelfs kerkgemeenschappen die geen verandering willen of doorvoeren, veranderen. Door vast te blijven houden aan een vertrouwde vertaling wordt door de tijd heen de afstand tot de buitenwereld groter. Minder zichtbaar veranderen interne structuren door bijvoorbeeld verloop in de leiding. Verandering is een aanwezige realiteit, niet een keuze die men buiten de deur kan houden.

Elke tijd en gelegenheid vraagt nieuwe antwoorden en andere oplossingen. Daarom dient de kerk in elke tijd zichzelf opnieuw uit te vinden voor de buitenwereld. Wat gisteren waardevol was, kan zijn functie in een nieuwe context verliezen.²¹

Ik behandel in deze masterthesis een aantal stappen om meer open en gastvrij te worden. Wie in zijn eigen context eigen stappen wil zetten, kan rekenen op weerstand. Kerkmensen willen niet altijd verandering.

*“Kerkmensen kunnen zich ontpoppen tot mensen van de zitplaats, soms zelfs van de vaste zitplaats, maar zo is het [de kerk] ook niet bedoeld.”*²²

Verandering brengt allerlei onzekerheid met zich mee. Mensen kiezen liever voor zekerheid en

²⁰ Stoppels, S., *Voor de verandering*, 36 e.v.

²¹ Het christelijk geloof heeft in elke tijd en in elke plaats een ander gezicht: 'contextualisatie'. Een gedegen inleiding op dit onderwerp is Bevans, S., *Constants in context, A theology of Mission for Today*, New York 2004. Een Nederlands werk over contextualisatie vanuit de optiek van evangelisatie is Paas, S., *Jezus als Heer in een plat land, Op zoek naar een Nederlands evangelie*, Zoetermeer 2004.

²² Stoppels, S., *Voor de verandering*, 11.

voorspelbaarheid. Verandering leidt tot weerstand. Stoppels somt diverse oorzaken op in zijn boek.²³ Aan het begin van het hoofdstuk waarin hij verschillende weerstanden bespreekt stelt hij het volgende.

“We hechten aan gegroeide patronen en gewoontes, ook al zijn het misschien niet de meest optimale. Het vertrouwde heeft meer waarde dan het andere, het nieuwe.”²⁴

Mijn veronderstelling is dat verandering nodig is, maar niet altijd vanzelf gaat. Daarom kijk ik niet alleen naar de huidige situatie in de Oosterkerk, maar ook naar de geschiedenis om de veranderingsprocessen te beschrijven.

Verandering en volksaard

Stoppels geeft verschillende argumenten waarachter mensen zich verschuilen. Te denken valt aan een gebeurtenis die de gemeente gestempeld heeft, zoals een ruzie of juist een succeservaring. Al deze factoren ga ik niet bespreken omdat deze per plaats zullen verschillen. Ik volsta met erop te wijzen dat lokale gebeurtenissen veel invloed kunnen hebben en blijven houden.²⁵

Een argument laat hij mijns inziens liggen, namelijk het zich beroepen op de volksaard.²⁶ Een argument om niet te veranderen is 'we zijn hier nou eenmaal zo'. Men blijft liever zitten op de plaats waar men zit en wijt dit aan de volksaard of cultuur. Met Stoppels zou ik deze houding een mythe willen noemen.

“We kunnen het niet-rationele karakter van geloofsgemeenschappen illustreren en uitwerken aan de hand van wat we mythes noemen. Ze spelen in iedere geloofsgemeenschap een rol, zij het uiteraard niet overal even sterk.”²⁷

In de praktijk hoor ik het argument van de volksaard regelmatig. Het gaf de spreker(s) een legitimatie om verandering tegen te houden.

23 *Idem*, 74 e.v. In hoofdstuk vijf belicht hij remmende krachten van verschillende kanten op verschillende niveau's. Het gaat hier te ver om alle specifieke krachten te benoemen en te behandelen.

24 *Idem*, 80.

25 *Idem*, 58 – Stoppels haalt onder andere de dissertatie van Brouwer aan. Brouwer beschrijft een voorbeeld van een gemeente die gebukt gaat onder een collectief minderwaardigheidsgevoel. De gemeente dacht nooit een goede voorganger te kunnen krijgen. De oorzaak van deze mythe is honderd jaar oud. Aan het begin van de twintigste eeuw koos een baron de predikanten uit voor de gemeente. Deze mythe stempelde de gemeente nog altijd.

26 *Idem*, 89 onder *De macht der gewoonte* komt het dichtst bij mijn punt over volksaard.

27 Stoppels, *Voor de verandering*, 56.

Zowel Balke²⁸ als Brouwer²⁹ wijzen erop dat men in de kerk rekening dient te houden met de volksaard. Beginnende voorgangers kunnen bijvoorbeeld een cultuurschok krijgen vanwege andere gewoonten en gebruiken als ze vanuit de stad waar ze gestudeerd hebben intrede doen op het platteland.³⁰

Is een beroep op de volksaard een legitieme reden om verandering tegen te houden? Elke gemeente is in staat te veranderen naar een open en gastvrije gemeente, ook al wordt de gemeentecultuur beïnvloed door de volksaard.

Als voorganger binnen de Protestantse kerk in Nederland kom ik in veel verschillende gemeenten. Het volgende valt mij altijd weer op. Plaatsen die dicht bij elkaar liggen kunnen qua lokale cultuur enorm verschillen.³¹ De autochtone bevolking heeft in beide plaatsen dezelfde volksaard. Dan ligt het in de lijn van de verwachting dat de cultuur in beide gemeenten min of meer dezelfde zou zijn. Mijn praktijkervaring is dat deze stelling absoluut niet klopt.

Hiermee veronderstel ik dat zich beroepen op volksaard als reden om verandering tegen te houden een mythe is. Een beroep op deze mythe mag wat mij betreft onmaskerd worden.

Verandering nodig

De gast zal de afstand tussen hem en de groep kleiner zien worden, als hij aangesproken wordt voor of tijdens de dienst. Maar ook als hij ziet dat andere kerkgangers hun levensverhaal kunnen verweven met de dienst. Of dat de gebruikte taal, beelden en handelingen over zijn eigen leven gaan.

Een kerkdienst mag wat mij betreft vrijer ingevuld worden dan ik nu vaak meemaak. Mijn achtergrond is de Gereformeerde Bond³², de orthodoxe hoek binnen de Protestantse Kerk in Nederland. In deze modaliteit volgt men overwegend een klassieke liturgie, waarbij geen ruimte is

28 Balke ziet een nivellering tussen volksaarden door media en mobiliteit. Toch merkt hij op: “het is merkwaardig dat er in een klein land als het onze duidelijke verschillen zijn als het gaat om de volksaard.” Hij benoemt enkele taalkarakteristieken: “de verschillen in de taal [hangen samen] met typische karaktertrekken en psychologische eigenaardigheden. [...] Toch is de volksaard niet overal gelijk. Wat de landelijke bevolking betreft: er zijn verschillen tussen de Waarden, de Zuid-Hollandse en Zeeuwse eilanden, en de Rijnstreek. De Zeeuwen zijn rond, de Utrechters behoudend en de Veluwers stroef maar met een zekere boerenslimheid.” Uit: Balke, W., De Frank, Fries en Saks in ons, predikant moet oog hebben voor de volksaard, artikel in De Waarheidsvriend, nummer 31/2010, pagina 9 – 11.

29 Brouwer, R. e.a., *Levend Lichaam, dynamiek van christelijke geloofsgemeenschappen in Nederland*, Kampen 2007, 140. Brouwer citeert hierbij een opstel van Balke.

30 *Idem*, 141.

31 Gebaseerd op eigen waarnemingen vanaf 2007 tot 2011, in negen verschillende gebieden in Nederland met 23 gemeenten die vlak naast elkaar liggen. Daarbij is gekeken naar algemene geografische streekbepalingen, zoals 'Betuwe' en 'Vijfherenlanden'. Dorpen die gescheiden worden door een fysieke grens zoals een rivier zijn niet met elkaar vergeleken. In elk gebied ben ik in twee of meer gemeenten voorgegaan en zag ik een duidelijk verschil in openheid en gastvrijheid naar buitenstaanders.

32 Als voorganger ben ik bewust lid van de Gereformeerde Bond binnen de Protestantse Kerk in Nederland, omdat ik het klassiek-gereformeerde gedachtegoed wil vertalen in een hedendaagse setting. Hoe en wat dat is, is een andere discussie. Zie <http://www.gereformeerdebond.nl> (2011/07/04).

voor individuele inbreng. De liturgie bestaat vooral uit eenrichtingsverkeer door de predikant. Zonder de gereformeerde inhoud (de theologie) op te geven lijkt het mij goed mogelijk meer ruimte te geven voor het individu door meer participatie toe te laten.

De maatschappij verandert, mensen worden individualistischer en gaan anders met geloofsvragen om. Buitenstaanders vinden over het algemeen dat de kerk een conservatieve instantie is die niet bij hun leven past.³³

De kerk wordt hiermee uitgedaagd om de verhouding tussen het individu enerzijds en boodschap anderzijds opnieuw te doordenken. De kerk heeft een boodschap voor de mens die struikelt in zijn leven. Het evangelie zet het leven van de mens in het licht van Gods genade. Als je beide elementen overeind weet te houden, krijg je een kerkdienst waarbij mensen in hun eigen leven worden aangesproken terwijl tegelijkertijd het evangelie klinkt. Stoppels noemt dit 'eigen openheid'.

“Hier leveren kerken zich niet uit, noch aan de traditie, noch aan de moderniteit. Het is lastig om deze tussenpositie precies in te vullen. Er is ook niet een precieze inhoud aan te geven, want het gaat hier meer over spelregels dan over exacte inhoudelijke posities.”³⁴

Om een positie tussen traditie en moderniteit te vinden is verandering nodig.

Verandering beginnen

Veranderingen in de kerk verlopen traag en roepen weerstand op.

“Gemeenten en de parochies zijn vaak logge lichamen die niet gemakkelijk bij te sturen zijn. Empirische onderzoeken naar het feitelijke functioneren van de kerk zijn in hun uitkomst vaak ontnuchterend, soms zelfs onthutsend.”³⁵

Mijn veronderstelling is dat een open agenda een veilig klimaat creëert, waardoor gemeenteleden worden gestimuleerd om mee te gaan in veranderingen.³⁶ Om het juiste klimaat te krijgen is tijd en gesprek nodig tussen gemeenteleden die verandering willen en zij die hiertegen weerstand hebben.

Al een paar personen kunnen het klimaat in een gemeente beïnvloeden. Verandering of weerstand hiertegen komt vaak bij enkele mensen vandaan, die weer anderen enthousiast proberen te krijgen voor hun idee.³⁷ Om vanuit de leiding de gemeente te stimuleren tot meer gastvrijheid, zullen deze starters energie moeten investeren in het open en gastvrij krijgen van de gemeente.

33 Bernts, T., e.a., *God in Nederland*, Kampen 2007, 107.

34 Stoppels, S., *Voor de verandering*, 32.

35 *Idem*, 22 e.v.

36 *Idem*, 103.

37 *Idem*, 115 e.v. en Brouwer, *Levend Lichaam*, 59 e.v. De auteurs spreken over de rol van de leiding uit: “[wij realiseren] ons dat het volk Israël zonder Mozes niet op weg was gegaan.”

§ 1.7 Opzet onderzoek

De werkelijkheid is complexer dan deze masterthesis alleen. Ik trek een paar grenzen om mijzelf te beperken.

1.7.1 Kaders van het onderzoek

Het empirische deel van het onderzoek is gedaan in de Oosterkerkgemeente te Zeist.³⁸ Als onderzoeker maar tegelijkertijd ook als gast bezocht ik een aantal kerkdiensten op zondagochtend om tien uur. Het onderzoek beperkt zich tot de eerste contactmomenten tussen de gast en de gemeente bij een kerkdienst. De relatie op lange termijn en mogelijke follow-up³⁹, bijvoorbeeld in de vorm van een kennismakings- en inwijdingstraject, laat ik bewust buiten beeld omdat hiervoor een ander soort onderzoek nodig is.

Daarnaast interviewde ik een aantal gemeenteleden over het thema gastvrijheid en openheid.

Natuurlijk komen er ook buiten de kerkdienst gemeenteleden in contact met buitenstaanders. Het was daarom ook mogelijk geweest om binnen de gemeente de Alpha-cursus of de huiskringen te onderzoeken. Er zijn echter twee redenen waarom ik specifiek voor de kerkdienst (of eredienst) heb gekozen: de kerkdienst is de meest voorkomende kerkelijke activiteit. Ten tweede is voor de gemeenteleden zelf de kerkdienst een belangrijk onderdeel van het gemeente-zijn. Deze twee punten wil ik nu achter elkaar uitwerken.⁴⁰

Van buitenaf

Geloofsgemeenschappen bieden veel verschillende activiteiten aan en zijn een netwerk van clubs, kringen en groepen.⁴¹ De invulling van dit netwerk verschilt per plaats. De kerkdienst of samenkomst als gemeente op zondag (of soms op een andere dag) is de enige constante.⁴² Het is

38 Zie <http://www.oosterkerkzeist.nl> (2011/04/07).

39 Follow-up is een term die onder andere in marketing wordt gebruikt. De beschrijving in het woordenboek luidt “Het nagaan van het resultaat van een behandeling, van sociale maatregelen, van een reclamecampagne enz.” Bron: Coenders, H., *Kramers Handwoordenboek Nederlands*, Amsterdam, 1998.

40 Als derde argument zou een stelling van Paas kunnen worden gebruikt: “De eredienst is het hart van het gemeentelieven. Dat is een stelling die waarschijnlijk niet vaak bestreden zal worden.” Bron: Paas, S., *De werkers in het laatste uur, de inwijding van nieuwkomers in het christelijke geloof en in de christelijke gemeente*, Zoetermeer 2003, 233. Dit is een normatief argument wat gegeven wordt om een praktijk te vormen. Empirisch onderzoek vertrekt vanuit de gegeven context. Het argument van Paas kan daarom valide zijn, maar is in een kwantitatief onderzoek niet relevant.

41 Vergelijk Van Ark, *De weg van de groep*, 15 waar De Roest de activiteiten en groepen in vier willekeurige gemeenten met elkaar vergelijkt.

42 De concrete invulling en naamgeving verschilt per plaats en per profiel. Een gemeente met een Gereformeerde Bondssignatuur houdt een tweetal kerkdiensten, een gemeentestichter zoals Johan Ter Beek organiseert “*innovatieve broedplekken*” waar “*meer aandacht voor kunst, gerechtigheid, twijfel, spiritualiteit is maar met een duidelijke visie op onderwijs en leren*” is (zie voor de laatste quote <http://nomadensoeest.wordpress.com/2011/04/04/nieuwe-kerk-amersfoort/> (2011/05/17)).

daarom een logische stap om de kerkdienst als de meest herkenbare activiteit van de kerk aan te wijzen. In welke plaats je ook gaat wonen, de kerk biedt verschillende activiteiten aan waaronder in ieder geval de kerkdienst.

Van binnenuit

De tweede reden waarom ik voor de kerkdienst heb gekozen, is omdat de gemeenschap zelf deze kerkdienst hoog waardeert. In het beleidsplan rond de kerkdienst wordt de dienst als volgt geformuleerd:

“De eredienst is nog steeds de meest herkenbare bijeenkomst van de gemeente voor mensen binnen en buiten de gemeente. [...] Het is de enige wekelijks terugkerende gelegenheid waar alle gemeenteleden, gasten en activiteiten samen kunnen komen. We zien dit moment van de week dan ook als DE kans om wekelijks een gedenkwaardig moment voor inspiratie, bezinning, gemeenschapsvorming te creëren.”⁴³

Onderzoek dient volgens Swinton te beginnen bij wat een gelovige of gemeente belangrijk vindt.⁴⁴ De taak van de onderzoeker is om een specifieke situatie te analyseren en daarop te reflecteren. Juist het interpreteren van situaties in de praktijk vindt Swinton een vergeten dimensie in het theologisch onderzoek.⁴⁵ Daarom onderzoek ik de gemeente vanuit haar eigen verstaan en begin bij de bestaande situatie om van daaruit verder te werken.

1.7.2 Methode

In deze masterthesis voer ik een klein explorierend onderzoek uit, door middel van een kwalitatief onderzoek.^{46,47} Naast de bezoeken en interviews analyseerde ik een aantal documenten van en over de gemeente. Gaandeweg bleek dominee Boer (predikant in de Oosterkerk van 1990 tot zijn dood in 2006) een sleutelfiguur te zijn in het gemeenteproses. Daarom is de documentaire van de EO

43 *Idem*, 13.

44 Swinton, *Practical theology and qualitative research*, 12 “As we shall see, this hermeneutical task [van de praktisch theoloog] necessitates considerably more than simply applying theory to practices of the Church through the development of effective techniques. Rather, it will mean a careful theological exegesis of particular situations within which the practices and experiences that emerge from these situations are explored, understood, evaluated critiqued and reconsidered.”

45 *Idem*, 15 “Interpreting situations is an important, ‘missing dimension’ of the theological enterprise.”

46 Kwalitatief onderzoek verschilt op een aantal punten van kwantitatief onderzoek. Bij kwalitatief onderzoek worden de sociale en culturele contexten op hun betekenis onderzocht in hun natuurlijke setting. Daardoor wordt er vaak met kleine groepen gewerkt. Onderzoek levert een open einde op waarbij het doel is de situatie te verklaren.

Hier tegenover staat kwantitatief onderzoek, dat zich richt op generalisatie en het zo objectief mogelijk benaderen van het onderzoeksobject. Ze maakt meer gebruik van cijfers en komt via deductie tot haar conclusie. Het doel is een generalisatie. Naar Swinton, J. e.a., *Practical theology and qualitative research*, London 2006, 45 e.v.

47 Een soortgelijke beschrijving vinden we bij De Jager. Het doel van een explorierend onderzoek is volgens hem om inzicht te krijgen in een specifiek stukje van de sociale werkelijkheid. Hiermee worden geen verbanden getoetst maar komt men op het spoor van inzichten die in vergelijkbare gevallen gelden. Naar De Jager, *Grondbeginselen der sociologie*, 289.

over hem⁴⁸ ook meegenomen.

Dit hoofdstuk zet een theoretisch raamwerk neer. *Hoofdstuk 2 - Huis en thuis* gaat dieper in op de begrippen huis, thuis, gast en groep. Deze begrippen zijn belangrijk voor heel de masterthesis; daarom wijd ik er een apart hoofdstuk aan. In *Hoofdstuk 4 - Geschiedenis en beleid* zet ik op een rij hoe het beleid is gegroeid in de jaren en hoe de gemeente vandaag de dag gasten probeert te verwelkomen. In *Hoofdstuk 5 - Bezochte kerkdiensten* wordt middels de bezoekverslagen gekeken hoe het beleid overkomt op mij, als gast. Uiteindelijk worden alle voorgaande delen verbonden in hoofdstuk *Hoofdstuk 6 - Bevindingen*. De laatste twee hoofdstukken bevatten de bijlagen en bronvermeldingen.

§ 1.8 Relevantie

Ik toets in deze masterthesis een kerkelijke praxis aan verschillende disciplines en omgekeerd.⁴⁹ In deze paragraaf laat ik zien vanuit de Bijbelse theologie, de dogmatiek en de ecclesiologie dat gastvrijheid relevant is.

Steeds minder mensen bezoeken de kerkdienst. Ik geef aan waarom een explorerend onderzoek in een kerkdienst vandaag de dag nog waarde heeft.

Tenslotte zet ik uiteen waarom deze masterthesis van belang is voor gemeenten op het platteland.

1.8.1 Bijbels-theologisch

Al in het Oude Testament is het opnemen van de vreemdeling belangrijk. Hiervoor geeft de Thora een tweetal argumenten. Als eerste moet je je naaste liefhebben.

“Als Lev 19:18 tot slot van een reeks sociale geboden het woord 'gij zult uw naaste liefhebben als uzelf', formuleert, dan volgt daarop de uitspraak: 'Ik ben de Here'. Met andere woorden: dit gebod is niet alleen maar in sociaal, maar [primair] in religieus-theologisch verband overgeleverd en gekend.”⁵⁰

De naaste liefhebben is niet zomaar een sociale wet die gegeven wordt, maar behoort tot één van de pijlers van het joodse en christelijke geloof. De oosterse zegswijze 'als uzelf' is een uiting van overgave aan de ander als hoogste eis.⁵¹ Maar is deze ander alleen lid van de eigen groep en vallen buitenstaanders hier niet onder?

48 Zie pagina 72 onder *Uitzending 'Ik mis je' over dominee Boer*.

49 *Idem*, 24 “One of the primary tasks of the practical theologian is to ensure that the practices of the Church remain faithful to the practices and mission of God as revealed in the life, death and resurrection of Jesus Christ and his continuing redemptive practices.”

50 Vriezen, Th. C., *Hoofdpijnen der theologie van het Oude Testament*, Wageningen 1974, 416.

51 *Idem*, 417.

“Niet minder duidelijk geldt dit [de religieuze-theologische dimensie] van het gebod om de vreemdeling lief te hebben als zichzelf (Lev 19:34); hierop volgen de woorden: 'want gij zijt vreemdelingen geweest in Egypte: Ik ben de Here uw God'.”⁵²

Juist omdat het volk Israël zelf buitenstaander is geweest, roept God het volk op om te kijken naar de vreemdeling.⁵³

Die aandacht voor de vreemdeling wordt vanuit de Thora in heel het Oude Testament vastgehouden⁵⁴ en voortgezet in het Nieuwe Testament. Stoppels herkent vier motieven die zowel in het Oude als Nieuwe Testament voorkomen. Hij formuleert een vijfde motief, welke speciaal geldt voor de christelijke gemeente.⁵⁵ Het eerste motief laat zien hoe God zelf ook vreemdeling is.

“De Heer die 'de vreemdeling behoedt' heeft zich ten diepste laten kennen in Jezus Christus. Hij is in eigen persoon het eerste en centrale motief. In hem is God zelf 'vreemdeling en bijwoner' geworden.”⁵⁶

Al voor de geboorte van Jezus was er geen plek voor Hem. Jozef en Maria vinden geen onderdak in de herberg. Kort daarna vluchten ze voor Herodes naar Egypte. Later in zijn leven trekt Jezus rond, zonder vaste verblijfplaats.⁵⁷ Desondanks is Jezus een goede gastheer die zichzelf niet te gering acht de voeten van anderen te wassen⁵⁸ en deelt Hij royaal uit als Hij maaltijd houdt met 'de schare'.⁵⁹

De gemeente zelf als vreemdeling is het tweede motief. Israël was vreemdeling in Egypte, christenen zijn vreemdelingen in hun omgeving.

“De christelijke gemeente bestaat uit 'vreemdelingen en bijwoners'. Christenen bewegen zich door hun wijze van leven en opvattingen aan de rand van de samenleving en worden verdrukt en vervolgd.”⁶⁰

In het ontvangen van de vreemdeling toont de gelovige hoe hij zijn eigen vreemdelingschap gewaar wordt.

Het derde motief roept de gemeente op om de vreemdeling met achting te benaderen, omdat de ontvanger niet weet wie hij in huis haalt.

52 *Idem*, 416.

53 Bijvoorbeeld Exodus 22:20: “Vreemdelingen mag je niet uitbuiten of onderdrukken, want jullie zijn zelf vreemdelingen geweest in Egypte”.

54 Zoals bijvoorbeeld het Bijbelboek Ruth of Jesaja 58:1-8.

55 Stoppels, S., *Een gastvrij onthaal, gids voor inloopcentra en andere vormen van kerkelijke gastvrijheid*, Kampen 1997, 14 e.v.

56 *Idem*, 14.

57 Mattheus 8:19,20 “Maar een schriftgeleerde kwam op hem af en zei: ‘Meester, ik zal u volgen waarheen u ook gaat.’ Jezus zei tegen hem: ‘De vossen hebben holen en de vogels hebben nesten, maar de Mensenzoon kan zijn hoofd nergens te ruste leggen’”.

58 Vergelijk Johannes 13: 1-20.

59 Vergelijk Mattheus 14: 13-21.

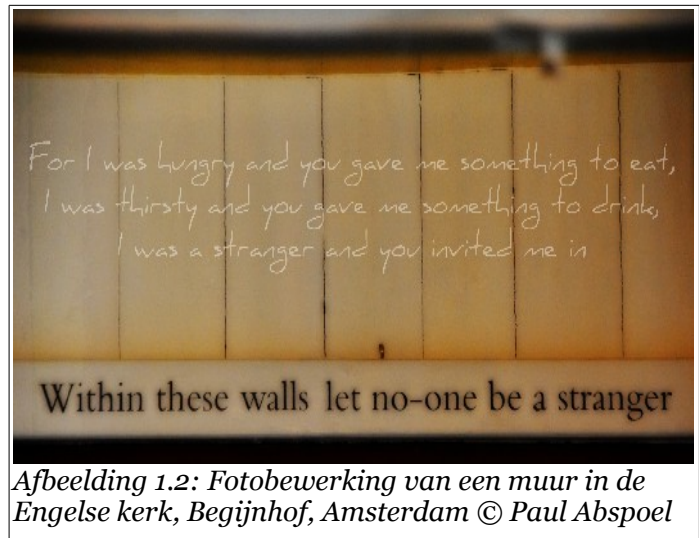
60 Stoppels, *Een gastvrij onthaal*, 15.

“De gast die men ontvangt kan een bode van God zijn.”⁶¹

Jezus radicaliseert het derde motief door zichzelf te vergelijken met elke vreemdeling.

“Hijzelf is de hongerige, de dorstige, de vreemdeling, de naakte, de zieke en de gevangene. In deze mensen ontmoet men hem zelf. Alle zorg en gastvrijheid voor hen is zorg en gastvrijheid voor hem.”^{62,63}

Wie de gast, zwak of sterk, negeert, laat in feite Jezus zelf links liggen. Stoppels sluit hier bij Vriezen aan: de oproep om gastvrij te zijn is niet één aansporing tussen vele anderen, maar een kernelement van het geloof.

Afbeelding 1.2: Fotobewerking van een muur in de Engelse kerk, Begijnhof, Amsterdam © Paul Abspoel

Het vierde motief verwijst naar de verwachting van het rijk van God.

“De God van Israël is de Heer van alle volkeren. Eens zal Hij, aldus de profeet Jesaja, voor alle volken een maaltijd aanrichten. Het heil is niet exclusief voor Israël, maar is er voor alle volkeren, alle vreemdelingen.”⁶⁴

Dit [komende] Rijk wordt door Jezus geschilderd in termen van een grote maaltijd waarbij God zelf de goede, ruimhartige gastheer is. Vanuit dit perspectief is er de oproep om ook in 'het laatste der dagen' gastvrij te zijn.”⁶⁵

Waarom zou een gemeente zich in het aardse bezighouden met andere zaken? Het zal in het rijk van God gaan om de gastvrije maaltijd. Hier op aarde mag de gemeente alvast oefenen in het gastvrij zijn.

Het laatste motief heeft te maken met het verspreiden van het evangelie.

“Dit motief wordt wel beschouwd als de belangrijkste grond voor gastvrijheid in de christelijke gemeente: gastvrijheid dient [de verspreiding van] het evangelie.”⁶⁶

Een tweetal submotieven zijn hiervoor te geven. Ze hebben het functioneren van de vroegchristelijke gemeente op het oog.⁶⁷ Rondtrekkende apostelen en leraren waren voor de

61 *Idem*, 15.

62 *Idem*, 15.

63 Mattheus 25: 31-46.

64 Stoppels, *Een gastvrij onthaal*, 14.

65 *Idem*, 15.

66 *Idem*, 15.

67 Met het oog op de marginalisering van de kerken in Nederland is een vergelijkbare setting de komende jaren goed voor te stellen.

opbouw van de vroege kerk van groot belang. Zij hadden tijdens hun reizen verblijfplaatsen nodig en waren dus afhankelijk van gastvrijheid. Daarnaast was gastvrijheid nodig voor het functioneren van de gemeente; ze kwam als huiskerk bij elkaar in een huis van een lid.

Deze twee submotieven zijn interne motieven. Stoppels wijst erop dat ook de gastvrijheid naar buiten toe van belang is voor de groei van het christendom.⁶⁸ Hij werkt dit echter niet specifiek uit; ze zouden een herhaling van de eerste vier motieven zijn.

In het Oude Testament was gastvrijheid niet direct gericht op expansie van het geloof, in het Nieuwe Testament komt dit doel van de gastvrijheid er bij. Zoals Vriezen en Stoppels laten zien, is gastvrijheid niet gefundeerd in het 'zieltjes winnen', maar in een goddelijke oproep om in de ander God zelf te ontmoeten en deze belangeloos toe te treden.

Deze Bijbels-theologische lijnen geven aan waarom gastvrijheid zo belangrijk is. Ik wil in mijn onderzoek vanuit deze lijnen vertrekken en de gastvrijheid toetsen in de praktijk.

1.8.2 Dogmatiek

Barth zegt in zijn dogmatiek over gemeente-zijn dat de gemeente niet tegen de wereld kan zijn, maar zich juist moet toewenden naar de wereld omdat de kerk een boodschap voor haar heeft.⁶⁹ De inhoud van de boodschap is getuigen van de vrijheid van de Geest en een leven met God.

Hiermee geeft Barth als doel van de kerk de niet-christen op te roepen tot geloof.⁷⁰ Het oproepen gebeurt door te getuigen. De getuigenis heeft op zijn beurt een ontvanger nodig. Alleen als de gemeente liefde toont naar de gast, zal hij zich aangesproken voelen. Een gast die een buitenstaander blijft en niet wordt opgenomen door de groep, zal zich niet zo snel aansluiten.

Het aanspreken van de niet-christen is een missionaire daad. Per kerk of per gemeente verschilt de inhoud van het spreken. Het aanspreken van de buitenstaander en hem betrekken bij de groep, is een onderdeel om de inhoud over te brengen. Deze masterthesis helpt bij het ontwikkelen van beleid om de gast aan te spreken, zonder verder al te veel iets over de inhoud van het spreken te zeggen.

68 *Idem*, 15.

69 Weber, O., *Karl Barth's Kirchliche Dogmatik, Ein einführender Bericht*, Neukirchen 1952, 236. "Die Gemeinde .. kann nicht gegen, sondern nur für die Welt sein. Sie kann freilich das, was die Menschen eigentlich brauchen, nämlich die 'Freiheit des Geistes', nicht selber bringen, sondern sie nur 'bezeugen'; aber dies Zeugnis kann sie nicht ausrichten, ohne das sie 'liebt'. Ihre Zuwendung zur Welt ist daher zunächst einmal die 'Mission', das Unternehmen."

Het boek van Weber is een samenvatting van Barth's *Kirchliche Dogmatik*. Hij vat deze samen door steeds belangrijke zinnen aan te halen, zonder zelf al te veel duiding te geven. Daarom voer ik citaten uit het boek van Weber op als citaten van Barth.

70 *Idem*, 236 e.v. "Nicht-christen zur Erkenntnis ihrer Berufung und also zum Glauben, zum Gehorsam, ... zur Mitwirkung am Dienst der Gemeinde aufzurufen."

1.8.3 Ecclesiology

De houding van de gemeente is dus een open houding naar buiten toe. Maar leidt een lage drempel niet weg van een hoog doel? Hoogleraar kerkplanting en kerkvernieuwing Paas gebruikt een beeld van een visafslag voor de kerk:

“Niet alleen vissen 'vangen', maar ook vis 'verwerken' hoort erbij.”⁷¹

De kerk heeft ook als doel mensen te veranderen, te inspireren en soms kritisch te bevragen. Maar gemeenteleden zijn niet te reduceren tot een verzameling van mensen die hetzelfde zijn en denken.⁷² Niet alle vis is hoogwaardige tonijn. Zowel binnen als buiten de kerk staan mensen anders in het geloof en hebben soms een weg te gaan door te groeien in het geloof. Een gemeente die open wil staan voor gasten, moet beseffen dat niet iedereen het geloof op dezelfde manier beleeft. Een trouw kerklid kan van een gast niet dezelfde geloofsovertuigingen verwachten. De net gevangen vis heeft tijd nodig om verwerkt te worden.

Buitenstaanders die uiteindelijk kerklid worden, beschrijven hun overgang meestal als een lang proces en veel minder als een plotselinge verandering.⁷³ Geloof is niet met een actie of een daad teweeg te brengen.⁷⁴ Een gast zal niet snel uitgenodigd worden te delen in het geloof in een gemeente die denkt dat het geloof te 'droppen' is. Het gaat niet alleen om de boodschap zelf, maar ook hoe de boodschap gebracht wordt. De tussenmenselijke communicatie is essentieel in het delen van het geloof. Immink zegt daarover het volgende.

“Een niet onbelangrijke factor in de geloofspraxis is de tussenmenselijke communicatie. [...] De geloofsgemeenschap bestaat namelijk dankzij de communicatie van het geloof. Op die manier houden we het geloofsleven in stand en delen we het geloof met anderen. Zonder het tussenmenselijke discours is er geen gemeenschappelijke geloofspraxis.”⁷⁵

Geloof groeit en wordt overgedragen tussen mensen, zo stelt Immink. In de context van het boek gaat het over gelovigen onderling. De context van de masterthesis speelt zich af op de lijn tussen christenen en niet-christenen. Als de geloofspraxis tussen christenen al wordt opgebouwd door communicatie⁷⁶, dan geldt dit toch ook voor een gast die kennismaakt met het geloof.

71 Paas, S., *De werkers in het laatste uur, de inwijding van nieuwkomers in het christelijk geloof en in de christelijke gemeente*, Zoetermeer 2003, 115.

72 *Idem*, 117.

73 *Idem*, 58 e.v.

74 Jammer genoeg werken veel kerken vanuit dit uitgangspunt. Ze organiseren evangelisatieacties om mensen tot bekering te brengen. Paas, *idem*, schrijft op pagina 49 e.v.: “Evangelisatie' wordt door talloze christenen geassocieerd met het uitvoeren van bijzondere acties: zingen op de markt, folders uitdelen, gesprekken voeren met onbekenden.”

75 Immink, G., *In God geloven*, Zoetermeer 2003, 121.

76 Immink, 122.

1.8.4 Kerkdienst achterhaald?

Is de gewone kerkdienst niet achterhaald? Cijfers voorspellen dat de kerken in 2050 gemarginaliseerd zijn.⁷⁷ Blijkbaar werkt het klassieke kerkmodel voor de komende jaren niet (meer). Als de reguliere kerkdienst inderdaad achterhaald is, dan is deze masterthesis ook irrelevant. Een drietal argumenten wil ik hier tegenover zetten.

De voorspellingen in de statistieken kunnen van twee kanten benaderd worden. Het glas raakt leeg omdat in 2050 de kerk gemarginaliseerd is. Aan de andere kant is het glas nu nog halfvol om tot 2050 kerkdiensten te houden. Ook na 2050, hoewel marginaal. Mijn onderzoek is relevant zolang een groep christenen bij elkaar komt om een eredienst te houden en daarbij ook gasten uitnodigt. Al is het maar een klein groepje in een huiskamer.

De kerkdienst is relevant omdat buitenstaanders vandaag de dag een idee hebben over kerk-zijn. Dit argument heb ik al eerder besproken.⁷⁸

De kerkdienst is een vorm die al eeuwen meegaat. Ik ben daardoor voorzichtig de kerkdienst gelijk af te schrijven. Toch wil ik mijn ogen niet sluiten voor nieuwe of herontdekte vormen zoals een kerk-café⁷⁹, een gebedswinkel middenin een winkelstraat⁸⁰ of bijeenkomsten in huiskamers. De inzichten over gastvrijheid kunnen met enige aanpassing ook gebruikt worden in deze en andere situaties. De openheid en gastvrijheid naar gasten toe hangt niet af van de leeftijd van een groep of de vorm. Ook een nieuw gevormde groep kan zich afsluiten voor buitenstaanders. De grondlijnen die geschetst worden kunnen gebruikt worden in de kerk waar al eeuwenlang dezelfde traditionele dienst wordt gehouden of in een kersverse vorm van Emerging Church.

1.8.5 Platteland

De negatieve voorbeelden in paragraaf § 1.3, *Motivatie*, zijn op twee uitzonderingen na opgedaan op het platteland.⁸¹ Daarom sta ik in deze paragraaf over relevantie stil bij het platteland. Ik ben van mening dat deze masterthesis juist van belang is voor plattelandsgemeenten. Buitenstaanders worden daar niet makkelijk opgenomen in de groep. Daarnaast zijn er nog een aantal redenen

77 Brouwer. R., *Levend Lichaam, dynamiek van christelijke geloofsgemeenschappen in Nederland*, Kampen 2007, 202.

78 Zie pagina 25 onder *Kaders van het onderzoek*.

79 Zie bijvoorbeeld de kroegkerk in Sliedrecht <http://www.kerknieuws.nl/nieuws.asp?oId=19868> of <http://www.proostmagazine.nl/Zoeken/201102073929/Laatste-nieuws/Kroegkerken-sterk-in-opkomst-in-Europa.html> (beide 2011/06/01).

80 De meest gemiddelde woonplaats van Nederland, Woerden, heeft een gebedswinkel: een plek van bezinning en ontmoeting voor de winkellende mens. Zie <http://www.degebedswinkel.nl/> (2011/06/01).

81 Platteland wordt gedefinieerd als 'minder dan 1000 omgevingsadressen per km²'. Zie Steenbekkers, A., *Thuis op het platteland*, Den Haag 2006 (SCP rapport), 19.

waarom het platteland extra aandacht verdient.

Mijn masterthesis daagt gemeenten uit om meer open en gastvrij te worden. Ook – of juist – plattelandsgemeenten. Paradoxaal genoeg doe ik mijn onderzoek in een stadse gemeente. Omdat mijn uitkomsten voor *elke* gemeente gecontextualiseerd moeten worden, speelt het verschil tussen platteland en stad minder. Ook een gemeente in hartje Amsterdam zal de vragen en antwoorden die ik geef kritisch moeten vergelijken met haar eigen situatie. Misschien kan een andere wijk in Zeist wel helemaal niets met mijn masterthesis, omdat haar klimaat en structuur teveel afwijkt. Ook een dorpje op het platteland met één kerk zal. De Oosterkerkgemeente geeft een positief voorbeeld hoe gastvrijheid kan werken. Zowel stadse als dorpse gemeenten kunnen hiervan leren, maar ze zullen beide een vertaalslag moeten maken naar hun eigen situatie.

Afbeelding 1.3: Plattelandsdorpen hebben vaak relatief grote kerkgebouwen. Hier de kerk van 't Woudt, een kerkdorp in Midden-Delfland. Het dorp heeft een tiental inwoners en nog minder huizen.

Qua oppervlakte heeft Nederland meer platteland⁸², maar er woont slechts 38 procent van de bevolking.⁸³ Woont er ook een evenredig deel van de Protestantse kerk in Nederland? Exacte cijfers zijn niet bekend⁸⁴, maar het is aannemelijk dat op het platteland meer gemeenten zijn dan in stedelijk gebied. Doorgaans heeft elk dorp wel één of meerdere kerken. Nederland kent meer dorpen dan steden. Op basis van de statistische jaarbrief van de Protestantse Kerk⁸⁵ schat ik dat vijftig tot zeventig procent van de (wijk-)gemeenten zich op het platteland bevindt.⁸⁶ Omdat een significant deel van alle gemeenten zich op het platteland bevindt, verdient ze aandacht.

Op het platteland ligt het aandeel van de bevolking wat deelneemt aan een kerkgenootschap zeventien procent hoger dan in de stad.⁸⁷ Desondanks is er de laatste jaren op het platteland een

82 Het platteland beslaat 71,5 procent van het Nederlandse grondoppervlak. Bron: *Idem*, 22.

83 *Idem*, 35.

84 Bij navraag bij de Protestantse Kerk in Nederland kon men mij alleen verwijzen naar de statistische jaarbrief.

85 Zonder auteur, *Statistische Jaarbrief Protestantse Kerk in Nederland*, Utrecht 2010.

86 Exacte cijfers ontbreken. Ik maak een schatting door naar 'enkelvoudige gemeenten' te kijken: gemeenten met één wijk en één kerkenraad. Over het algemeen zullen gemeenten in steden en grotere plaatsen meerdere wijkgemeenten hebben en functioneren met een algemene kerkenraad. De statistische jaarbrief van de Protestantse kerk 2010 noemt 1571 enkelvoudige gemeenten, terwijl er in totaal 2177 (wijk-)gemeenten zijn. Hiermee is niet exact te zeggen hoeveel gemeenten er op het platteland liggen, maar dit geeft wel een indicatie van het aantal (wijk-)gemeenten dat alleen opereert: 72 procent bestaat uit één (wijk-)gemeente. Rekening houdend met wijkgemeenten die niet met andere wijkgemeenten willen werken en daarom 'enkelvoudig' blijven, kom ik met een lage schatting op 50 procent plattelandsgemeenten.

87 Steenbekkers, *Thuis op het platteland*, 317.

sterkere afname te zien van kerkbezoek.⁸⁸ Het CBS-rapport geeft hiervoor geen reden, maar het is aan te nemen dat de ontkerkelijking nu aan zijn opmars begint op het platteland terwijl in de stad de kaalslag al is geweest. Missionaire bewustwording is dus niet alleen zaak voor de stadse gemeenten, maar ook voor alleenstaande dorpskerken waar het kerkbezoek nu nog hoger is.

Veel stedelingen verhuizen naar het platteland voor de rust en de ruimte. Het aantal buitenstaanders, en daarmee potentiële gasten, is (relatief⁸⁹) groot.

“Daar komt bij dat er op het platteland een transformatie heeft plaatsgevonden van het aloude ‘werkdorp’ naar het ‘woondorp’.”⁹⁰

Stedelingen die verhuizen naar dorpen zorgen voor grote veranderingen in dorpen.

De meeste vestigers waren hoogopgeleid, verdienden hun geld in de Randstad en zochten de rust van het platteland op. Met hun komst werd de huizenprijs opgedreven. Ze brachten ook andere normen en waarden, andere leefpatronen, mee en verschilden soms van de dorpelingen in hun visie op het leven in het dorp.”⁹¹

Plattelandsbewoners moeten hierdoor niet altijd veel hebben van 'import'. In tegenstelling tot een stadse omgeving vraagt het opgenomen worden in een dorp soms net iets meer van alle deelnemers. Moet de nieuweling integreren of moet de oorspronkelijke bewoner open staan voor buitenstaanders?

In mijn ervaring zijn over het algemeen kleinere, dorpse en rurale gemeenschappen minder open naar buitenstaanders. Een vrij boude uitspraak die ik ook terugvind bij Mak in zijn boek *Hoe God verdween uit Jorwerd*.⁹² Hij beschrijft daarin de sociologie van dorpen: meer gesloten, meer gericht op vaste patronen en afwijzend tegenover nieuwe invloeden.

“Zoals een stad het moet hebben van verandering en vernieuwing, zo hebben veel plattelandssamenlevingen zich eeuwenlang kunnen handhaven door stabiliteit en voorspelbaarheid. In een stad werden kinderen uitgelachen omdat ze níet met de mode meegingen, in een dorp omdat ze wél met het nieuwe meededen.”^{93,94}

De buitenstaander doorbreekt de stabiliteit en brengt een stuk onvoorspelbaarheid mee. Om

88 Schmeets, H. (red), *Religie aan het begin van de 21ste eeuw*, Den Haag, 2009 (CBS rapport), 42.

89 Het platteland kent minder bewoners, daardoor zijn gemeenschappen kleiner. Een paar nieuwe gezinnen in het dorp tellen relatief meer mee dan in een stedelijk gebied.

90 Steenbekkers, *Thuis op het platteland*, 14.

91 *Idem*, 14 e.v.

92 Mak, G., *Hoe God verdween uit Jorwerd*, Amsterdam 1998.

93 *Idem*, 202.

94 Ook het rapport Steenbekkers, *Thuis op het platteland*, 18 beaamt dit. “Plattelandsgebieden zijn die gebieden waar de bevolking overwegend werkzaam is in de agrarische sector, waar grote onderlinge verbondenheid is en waar de bevolking veel waarde hecht aan tradities.”

aansluiting in een plattelandsgemeente te vinden, dient de buitenstaander moeite te doen om te integreren in de lokale bevolking. De lokale taal spreken bijvoorbeeld.⁹⁵

“Desondanks was de bereidheid om de eigen taal van het dorp te leren de toetssteen voor iedere nieuwkomer. Eén van de importvrouwen vertelde me dat ze zich altijd buitenstaander was blijven voelen, totdat ze, na een jaar of tien, perfect Fries had leren spreken.”⁹⁶

In de taal, in de herhaling en in de herbeleving ligt een gevoel van saamhorigheid verborgen dat over de tijden wordt heen gedragen.”⁹⁷

Voor een buitenstaander is het moeilijker om bij de groep te gaan horen. Mensen die nieuw zijn op het platteland moeten zelf een stapje harder lopen.

Het voorbeeld in de *Verdring* ging over nieuwe dorpsbewoners die de weg naar de kerk niet vonden. Ze vonden geen aansluiting bij de groep. Ze komen te wonen in een landelijke setting en vervolgens wordt van hen gevraagd extra moeite te doen om bij de lokale gemeenschap aansluiting te vinden. Los van andere factoren die meespelen, zullen naar mijn idee beide partijen energie moeten investeren om voor de ander open te staan. In deze masterthesis laat ik een voorbeeld zien van een beweging vanuit de gemeente naar de gast toe zien.

Deze masterthesis is een open vraag naar plattelandsgemeenten: hoe gaan jullie om met nieuwkomers in het dorp? Natuurlijk zal een ieder zeggen dat gasten welkom zijn. Maar hoe verloopt het contact in de praktijk? Hoe worden nieuwelingen als gast ontvangen? Op het platteland is veel ruimte. De vraag is echter hoeveel ruimte er is in de kerk. Omdat elke plaats verschilt, kan ik geen specifiek antwoord geven op de vraag hoe een lokale kerk ruimte moet geven.

95 Vergelijk in dit verband bijvoorbeeld de waardering van Twentenaren of Friezen over de Bijbel in hun (streek)taal: “*Bijbels in het Twents komt dicht bij ‘ons inveulen’*.” Bron: <http://www.frieschdagblad.nl/index.asp?artID=47285> (2011/06/11).

96 Mak, *Hoe God verdween uit Jorwerd*, 172.

97 *Idem*, 173.

§ 1.9 Verloop van het onderzoek

De formulering van de probleemstelling is gegroeid tijdens het onderzoek. Oorspronkelijk keek ik naar de missionaire insteek van de kerkdiensten. Tijdens het bezoeken van enkele kerkdiensten trof mij de openheid en de gastvrijheid van de Oosterkerkgemeente. Pas later realiseerde ik mij dat ik hierdoor getroffen werd omdat ik de gastvrijheid en openheid mis in andere kerken.

In augustus 2009 begon ik met het bezoeken van kerkdiensten in de Oosterkerk. Alles wat mij prikkelde of juist afstootte schreef ik op. De aantekeningen zijn verwerkt in de bezoekverslagen. In het najaar van 2009 hield ik mijn eerste interview met de toenmalige scriba van de kerk, Maurits Kooij.

Door omstandigheden bleef het onderzoek liggen tot najaar 2010. Toen heb ik nogmaals een kerkdienst bezocht om de draad weer op te pakken. In het voorjaar van 2011 bracht ik een laatste bezoek aan een kerkdienst. Ik kreeg voor mijn gevoel geen nieuwe inzichten; zodoende kon ik met een gerust gevoel de bezoeken afsluiten. Rond dit laatste bezoek hield ik een tweetal interviews met drie personen. Ook verzamelde ik diverse documenten die input gaven. Al die gegevens heb ik verwerkt in deze masterthesis.

Huis en thuis

Hoofdstuk 2

Zich thuisvoelen kan pas als de afstand tussen de buitenstaander en de groepsleden verkleind is. Als iemand van buitenstaander groepslid wordt, beweegt hij op sociaal gebied van de ene plek naar de andere. Wanneer is iemand een buitenstaander; wanneer is iemand een groepslid? Wat is het verschil tussen 'huis' en 'thuis'? Deze termen dienen helder te zijn, voordat het proces beschreven kan worden hoe een buitenstaander lid wordt van de groep.

Eerst beschrijf ik de noodzaak van een thuis-zijn voor de christelijke gemeente. Want is het wel nodig voor een gemeente om een open en warme gemeenschap te zijn waar leden en gasten een thuis kunnen vinden? Na het beschrijven of iemand een buitenstaander of groepslid is, werk ik het begrip thuis verder uit.

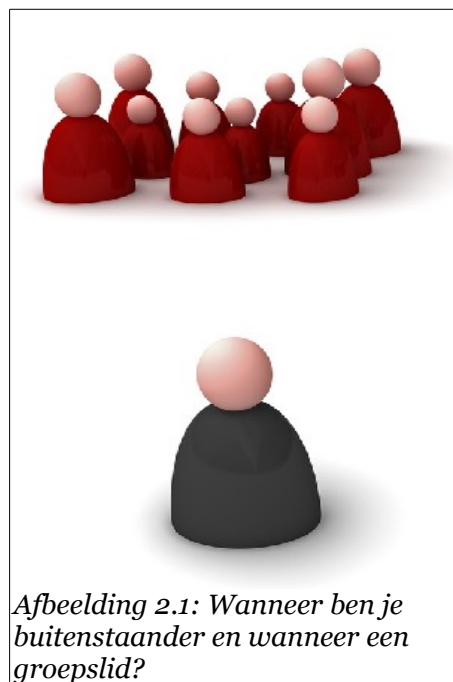
***“Een gast is altijd alleen, ook al komt hij in gezelschap.
Hij behoort niet tot de groep,
hij is lonely, zoals Lucky Luke een eenzame cowboy is.
Sneller dan zijn schaduw zal hij ook
weer vertrekken als hij zich niet welkom voelt.”***

– onbekend.

Hoofdstuk 2 - Huis en thuis

Bij de eerste bezoeken van een kerkdienst zal een buitenstaander nog geen groepsband met de gemeente voelen. Hij bevindt zich als het ware in een huis. Het huis wordt bewoond, zonder dat de gast er wezenlijk onderdeel van uitmaakt. Als hij wordt opgenomen in de groep, dan wordt de gemeente als een 'thuis' voor hem.

Het opgenomen worden in een geloofsgemeenschap vraagt om een theologische en sociaal-psychologische doordinking. Beide disciplines komen aan bod en vullen elkaar aan.

Afbeelding 2.1: Wanneer ben je buitenstaander en wanneer een groepslid?

§ 2.1 De noodzaak van een thuis

Komt een gemeente niet simpelweg bij elkaar rond de Bijbel en is daarmee alles gezegd? Aanwijsbare factoren zijn het samenkomen om te bidden, lezen en zingen. Minder aanwijsbaar is de 'zachte' factor, een warme gemeenschap. De Roest stelt deze vraag ook.

“Kan geloof worden overgedragen en gecommuniceerd zonder gemeenschap? Kunnen christenen eigenlijk wel geloven en zelfs vieren (bidden, Bijbellezen, zingen) in hun eentje? Het antwoord is ontkennend.”⁹⁸

De Roest geeft drie argumenten voor de vereiste gemeenschap. Hij vult het woord in als kerkgemeenschap, een sociologische markering.⁹⁹ Ik neem zijn lijn over, maar vul zijn argumenten aan door te kijken naar het klimaat van de gemeenschap.

Geschiedenis

Het eerste argument komt uit de historie: het begin van het christendom. De eerste christenen kwamen in kleine groepen bij elkaar, deelden de maaltijd, baden samen en zongen.

“Uit alle berichten blijkt: overdracht en communicatie van het christelijk geloof was een zaak van gemeenschap.”¹⁰⁰

Het samenkomen is vanaf het begin wezenlijk voor het christelijk geloof. Heel de kerkgeschiedenis

⁹⁸ Roest, H. de., *En de wind steekt op! Kleine ecclesiology van de hoop*, Zoetermeer 2006, 38.

⁹⁹ *Idem*, 24 e.v. (hoofdstuk 1).

¹⁰⁰ *Idem*, 39.

door kennen we gemeenschappen, waar men als groep bij elkaar kwam of samen leefde. Naast de vroege kerk zijn er gemeenschappen zoals de kloosters in de middeleeuwen en de gezelschappen (conventikels¹⁰¹) in de 19de eeuw. Deze gemeenschappen blekken achteraf broedplaatsen van vernieuwing voor de kerk te zijn.¹⁰² Vanuit historisch oogpunt zijn gemeenschappen dus belangrijk. Betrokkenheid op elkaar zorgde voor een positieve stimulans.

Sociaal wetenschappelijk

Deze historische lijn geeft het ideaal aan van de gemeenschap, maar nog niet de noodzaak ervan. De Roest kijkt ook naar sociaal-wetenschappelijke argumenten.

“Religieuze ervaringen zullen niet wortelen, wanneer ze niet worden ondersteund door een gemeenschap van medegelovigen. Zonder gezamenlijke religieuze praktijken komt er niets van terecht. [...] De onderlinge gemeenschap van gelovigen wordt gezien als een bindend element in de religieuze beleving.”¹⁰³

De Roest spreekt in dit verband over de waarde van rituelen voor religieuze ervaringen. Het ritueel laat het geloof groeien.

“Het herhaaldelijk uitvoeren van rituele handelingen [...] [kan] gevoelens geven van zekerheid en heilheid, van troost en bevrijding.”¹⁰⁴

Geloof, uitgebeeld in rituelen, gaat over heel de mens: hij wordt erdoor geraakt tot in het diepst van zijn ziel. Maar geraakt worden kan pas als er een onderlinge sfeer van veiligheid en vertrouwen is. Dan pas komt het ritueel volledig tot zijn recht. Het verlangen naar veiligheid wordt gezocht, maar niet altijd beantwoord.

“Kent men mij in mijn geloofsgemeenschap en weet ik mij gewaardeerd? Is er ruimte voor het uitwisselen van geloofservaringen? Bij veel kerkmensen blijkt, buiten de intimiteit van pastorale gesprekken, schroom te bestaan om over de eigen ervaring te spreken. Anderzijds is er een verlangen om anderen hierover te horen vertellen.”¹⁰⁵

Naast een historische ideaal van gemeenschap zien we hier een voorwaarde om te groeien in geloof: een kerk functioneert alleen dan optimaal als de leden elkaar een geborgen plek geven.

Theologisch

De Roest spreekt zich verder theologisch uit door te stellen dat gemeenschap voorafgaat aan geloof.

“De gemeenschap met God, met Christus, vraagt om communicatie. Het vraagt, letterlijk, om 'vergemeenschappelijking'. Het evangelie is als goede boodschap op communicatie aangelegd.”

101 Vergelijk <http://www.protestant.nl/encyclopedie/themas/kerk/conventikel> (2011/05/25).

102 Vergelijk Paas, S., *Kerkvernieuwing door kerkplanting*, oratie uitgesproken te Amsterdam 2011, pagina 6 e.v.

103 De Roest, *En de wind steekt op!*, 39 e.v.

104 *Idem*, 40.

105 De Roest, *Een huis voor de ziel*, 12.

[...] We kunnen de blikrichting ook omdraaien. De gemeenschap gaat aan het geloof vooraf.”¹⁰⁶

Gemeenschap staat of valt met vertrouwen. Immink schrijft iets vergelijkbaars.

“Geloven heeft een sociale dimensie: het gaat om vertrouwen en betrouwbaarheid en dat heeft te maken met de relatie tussen subjecten.”¹⁰⁷

Gemeente-zijn draait niet alleen om het delen van geloofswaarheden, maar ook om het elkaar vertrouwen. Hiermee is naast een ideaal en een voorwaarde ook een norm voor de gemeente gegeven.

Samenvatting

Kortom, gelovigen hebben voor hun geloof niet een willekeurig huis maar een thuis nodig. Ik durf te stellen dat een metaforisch thuis meer waard is dan een mooi huis. Een gemeente die bijeenkomt in een gehuurde kantine en op elkaar gericht is straalt meer leven uit dan een gemeente die kerkt in een schitterend gebouw maar ondertussen elkaar amper kent daar ook geen moeite voor doet.

§ 2.2 Gast of groepslid

Om open te staan tijdens kerkdiensten voor gasten is de buitenstaander zelf nodig. Maar wie is hij eigenlijk? Is hij theologisch gezien een niet-christen? Iemand die niet gelooft? Iemand die niet zoveel meer met geloof doet of iemand die een ander geloof aanhangt? Of is het iemand die bijna nooit komt, iemand die niet ingeschreven is bij een gemeente of iemand die zichzelf als gast ziet? Gast en groepslid worden nu achtereenvolgens theologisch en sociaal-psychologisch beschreven.

2.2.1 Theologische benadering

Is de kerk een aparte groep in de wereld? Barth noemt de kerk zowel geestelijk als aards.¹⁰⁸ De kerk is aards omdat mensen samenkomen in de kerk, regels met elkaar afspreken en menselijke omgangsvormen hanteren. Als de verwarming het niet meer doet, komt de loodgieter langs. In het aardse verschilt ze niet van andere aardse groepen, zoals de bridgeclub of zwemvereniging. Toch heeft de kerk een aparte plek in de wereld, omdat ze in haar kern 'geconstitueerd' (vastgesteld wordt) door God en niet door de mens. De soevereiniteit van de kerk ligt hiermee niet bij de mens maar bij God. Het geloof, het wezen van de kerk, is gegeven door de openbaring van

¹⁰⁶ De Roest, *En de wind steekt op!*, 40.

¹⁰⁷ Immink werkt zowel de lijn tussen de mens en God uit, als de lijn tussen mensen onderling. Immink, *In God geloven*, 38.

¹⁰⁸ “Die Kirche ist Geschöpf des Wortes Gottes und insofern ganz geistlich. Die Kirche ist Gebilde von Menschen und insofern ganz irdisch. Gott hat es gefallen, sein ewiges Wort in die menschlich-vergänglichen Gemeinschaftsformen hineinzugeben und dadurch Kirche zu konstituieren. Der Inkarnation Christi entspricht somit die Inkarnation der Kirche. Aber die Kirche verfügt als solchermaßen Beschenkte nicht über das Wort Gottes, sondern bleibt ganz von Gottes souveräner Offenbarung abhängig. In dieser Dialektik lebt sie bis zur Wiederkunft des Herrn.” Weber, *Barth's Kirchliche Dogmatik*, 51.

God. Immink zegt hierover dat God het geloof geeft aan de mens.

“Hoe alledaags en gewoon het [geloof] ook wordt, het verliest nooit zijn vreemdheid totaal. Christus is en blijft een ander dan de christen. [...] Openbaring impliceert onder andere disclosure, onthulling van een geheim.”¹⁰⁹

Het geloof blijft voor elke kerkganger iets buiten hemzelf. Een gelovige kan daarom nooit aanspraak maken op het geloof. Elke persoon die de drempel van de kerk overstapt heeft het nodig dat iets van God in zijn leven wordt geopenbaard. Zelfs mensen die al jaren komen hebben het nodig aangesproken te worden door het evangelie.

Daarom kom ik tot de volgende prikkelende stelling: theologisch gezien is iedereen in een kerkdienst 'te gast' bij God, al komt de één vaker langs dan de ander. Als werkdefinitie is deze stelling niet bruikbaar, maar wel als theologisch besef: er is voor God geen groepslid of buitenstaander.

Is er dan (g)een verschil tussen de wereld en de kerk? De stelling dat iedereen te gast is bij God laat het contrast tussen God en mensen zien; het is een stelling over de kerkleer. De naam kerk, κηρυκκος, betekent letterlijk 'wat van de Heer is'. Paas helpt hierbij door op het verschil in de heilsleer en kerkleer te wijzen. 'Wat van de Heer is' betreft de heilsleer.

“Hoewel Paulus een scherp onderscheid maakt tussen 'binnen' en 'buiten' wanneer het gaat om de zaak van het heil [...] maakt hij dit onderscheid in veel mindere mate wanneer het gaat om de praktijk van de evangelieverkondiging en de missionaire houding van christenen. We vinden hier een belangrijk Bijbels-theologisch bezwaar tegen een al te zeer opdelen van naar binnen gerichte en naar buiten gerichte activiteiten van de kerk. Paulus kan ze in elk geval met één woord benoemen: het gaat erom mensen geheel te 'winnen', of ze nu in de kerk zijn of daarbuiten.”¹¹⁰

Het is nodig deze nuancering mee te nemen, omdat een open kerkmodel te makkelijk wordt uitgespeeld tegenover de heilsvisie. Hoewel ze invloed op elkaar hebben, is het goed voor de bezinning een onderscheid tussen leer en openheid te maken.

Relevantie van deze theologische omschrijving komt aan het einde in het onderzoek terug. Deze omschrijving is in eerste instantie niet relevant voor het beschrijven van het proces waarin een gemeente de afstand tot de buitenstaander verkleint.

109 Immink, *In God geloven*, 81.

110 Paas, *De werkers in het laatste uur*, 116.

2.2.2 Sociaal-psychologische benadering

Het proces om te beschrijven hoe een buitenstaander wordt opgenomen in een groep kan het best sociaal-psychologisch worden benaderd.

“Een groep is een verzameling van mensen die op de één of andere wijze van de omgeving is af te grenzen.”¹¹¹

De gemeente zondert zichzelf af door op zondag zich in de kerk te verzamelen, de deuren te sluiten en een dienst te houden. Met deze fysieke afgrenzing zijn ze nog geen groep. Een verzameling van mensen in een winkel is ook geen groep. Ook een gast kan zich in de kerk bevinden, maar is daardoor nog niet opgenomen in de groep. Vijf kenmerken – of factoren – zijn van belang om het speelveld tussen gast en groepslid te beschrijven. Socioloog De Jager geeft een zestal kenmerken voor groepen, waarvan ik er vier overneem.¹¹² De vijfde komt bij De Roest vandaan.¹¹³ De verschillende kenmerken geven aan of iemand meer of minder bij de groep hoort.

	← Groepslid	→ Gast
Gebruiken	<i>Kent gewoontes & normen en waarden</i>	<i>Kent gewoontes & normen en waarden niet</i>
Interactie	<i>Geen introductie nodig bij interactie</i>	<i>Introductie nodig bij interactie</i>
Duurzaamheid	<i>Duurzaam, kent andere leden</i>	<i>Vluchtig, kent geen of slechts een paar leden</i>
Doeleinden	<i>(Streven naar) één doel</i>	<i>Kent doelen van groep (nog) niet</i>
Binding	<i>Opgenomen in netwerk</i>	<i>Staat buiten het netwerk</i>

Afbeelding 2.2: Schema verschil tussen gast en groepslid.

Mensen verhouden zich tot de individuele kenmerken meer als gast of als groepslid. Het verschil tussen beide polen is niet zwart-wit. De overgang van de ene kant naar de andere kant gebeurt meestal stapsgewijs. Een uitzondering daarop vindt plaats als de groep een inwijdingsrite kent bij

111 De Jager, *Grondbeginselen der sociologie*, 146.

112 Alle kenmerken komen uit De Jager, *Grondbeginselen der sociologie*, 146 e.v. De kenmerken zijn deels gebaseerd op hoofdstuk 12 *Kenmerken van groeperingen*. De Jager schetst een zestal kenmerken op voor een kader rond groepen (statisch), ik schets een overgangsproces tussen gast en groepslid (dynamisch). Door dit verschil laat ik twee kenmerken liggen:

* **Aantal leden** (148). Een groep begint bij twee mensen. Aangezien ik schrijf over de gemeente die samenkomt, gaat het automatisch over een groep.

* **Samenstelling** (149). Elke groep kent posities en rollen. Of de samenstelling duidelijk verdeeld is of dat de opbouw informeel is, lijkt me niet relevant in het beschrijven hoe iemand in de groep wordt opgenomen. Een strakke hiërarchische groep met een duidelijke verdeling kan open en gastvrij zijn; een informele groep zonder duidelijke posities kan gesloten zijn voor gasten. Vier kenmerken die wel zijn meegenomen:

* **Interactie**. Interactie en communicatie (148) is verkort tot interactie.

* **Doeleinden**. Gemeenschappelijke doelen: waarden, normen en belangen (149) is verkort tot doeleinden.

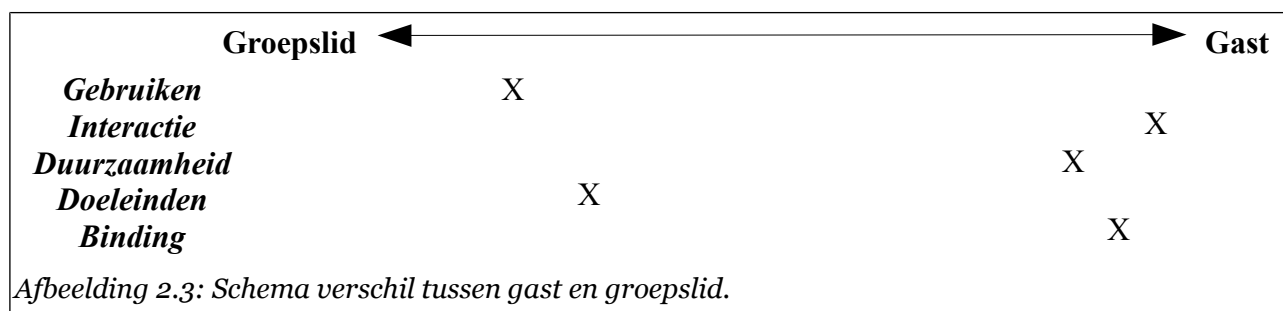
* **Binding**. Het kenmerk saamhorigheidsgevoel (150) is vertaald naar binding.

* **Duurzaamheid** (153) zegt iets over de gemeenschappelijke geschiedenis die leden wel hebben en gasten nog niet.

113 Als vijfde kenmerk is **gebruiken** toegevoegd vanuit De Roest, *Huis voor de ziel*, 59. Hij geeft daar veertien factoren waardoor iemand zich ergens thuis voelt. Eén van de factoren vertaal ik naar gebruiken: bij binnenkomst voelt men zich niet telkens vreemd. Men is gewend aan de gebruiken die in een huis gelden.

één van de eerste contacten.¹¹⁴ In deze masterthesis gaan we uit van een langzame overgang van gast naar groepslid; meestal, omdat dit de gangbare manier is in de kerk.¹¹⁵

Omdat ik als buitenstaander de Oosterkerk bezocht, is bovenstaand schema ook op mij van toepassing. Ik geef een voorbeeld van hoe het schema werkt door mijn positie als onderzoeker in te vullen. Op de X-as heb ik bij de verschillende kenmerken aangegeven of ik mij meer gast of groepslid voelde.

In één oogopslag geef ik zo mijn positie ten opzichte van de groep weer.

- **Gebruiken** – Hoewel ik mij beweeg in een ander deel van de kerk, waren de gewoontes, normen en waarden mij niet onbekend. Zo was bijvoorbeeld een gezongen amen aan het einde van de dienst geen totale verrassing.
- **Interactie** – Ik kende niemand en had bij alle activiteiten en mensen die ik sprak een introductie nodig.
- **Duurzaamheid** – Ik wilde mij voor een tijd verbinden aan de groep, omdat ik mijn onderzoek hier zou doen. In het begin was deze verbinding dus vooral extrinsiek gemotiveerd. Pas nadat ik enkele mensen leerde kennen, werd de verbinding meer intrinsiek en duurzaam.
- **Doeleinden** – Als gelovige heb ik hetzelfde doel als waar de kerk voor staat: het delen van het evangelie met elkaar voor het aangezicht van God. Bij binnenkomst wist ik niet wat de invulling hiervan zou zijn. Vanwege deze aanvankelijke reserve heb ik mijn positie iets richting gast ingevuld.
- **Binding** – Behalve de predikant en een paar leden van de kerkenraad wist niemand van mijn bezoek. Ik had geen enkele binding met de groep.

Gebruiken en doeleinden gaan over inhoudelijke kenmerken. Met mijn achtergrond als theoloog in opleiding had ik al veel kennis van zaken en stond ik dicht bij de groepsleden. Interactie, relatie en

¹¹⁴ Denk aan ontgroeningsrituelen van studenten of inwijdingsrituelen van nieuwe werknemers. Met een inwijdingsrite wordt de gast gelijk in de groep opgenomen. Een dergelijke inwijdingsrite is hier niet relevant.

¹¹⁵ Zo wijst ook Paas, *De werkers in het laatste uur*, 56 e.v., op het feit dat het traject van gast tot volledig groepslid een langdurig proces is.

netwerk zijn relationele kenmerken. Omdat ik niemand kende, ben ik met deze drie kenmerken een echte buitenstaander.

De relationele kenmerken wegen zwaarder voor mij. Ook De Roest stelt dat mensen belangrijker dan inhoudelijke aspecten.

“Bij het 'zich thuis voelen' zijn de mensen belangrijker. Wie spreekt over 'zich thuis voelen', vertelt over mensen. Mag ik er bij hen zijn ..? Wordt er naar mij geluisterd?”¹¹⁶

Ik voelde mij niet thuis tijdens de eerste bezoeken in de Oosterkerk kerken. Er ontstond pas een band nadat ik mensen had leren kennen.

§ 2.3 Thuis

Het letterlijke *huis* van de burens kan in precies dezelfde stijl zijn gebouwd, maar niemand zal zich *thuis* voelen in het huis van de buurman. Op 'dezelfde' plek staan andere spullen, de aankleding zoals behang bevalt niet en de meubels horen bij de buurman.

Ik geef hier een invulling van thuis tegenover huis door eerst naar het schema uit de vorige paragraaf te kijken. Vervolgens benader ik de thematiek vanuit het boek *Huis voor de ziel*. De eerste benadering is meer een sociaal-psychologisch benadering, de tweede benadering meer een praktisch-theologische benadering.

2.3.1 Thuis-zijn sociaal-psychologisch gezien

Het schema 'verschil tussen gast en groepslid' geeft vijf kenmerken aan. Mensen nemen op de horizontale as een plaats in. Hoe meer iemand zijn positie naar links neerzet, hoe meer hij zich thuis voelt op deze plek. Om dit te illustreren vul ik in het schema het letterlijke thuis in.

- **Gebruiken** – Elk knopje en elke krakende traprede zijn bekend. Procedures rond het huishouden zijn met andere huisgenoten afgesproken.
- **Interactie** – Het samenwerkingsniveau is hoog. Het contact tussen huisgenoten c.q. huisdieren verloopt binnenshuis zonder groeten. Halve woorden kunnen al genoeg zijn.
- **Duurzaamheid** – De bewoner heeft een geschiedenis met het huis. Door geld te investeren in onderhoud en aankleding laat hij een duurzame band zien.
- **Doeleinden** – Het doel van een thuis is om te eten, te slapen en om te leven. Niemand kijkt daar vreemd van op of belt de politie.
- **Binding** – Bewoners krijgen door de jaren heen een band met het huis. Mensen die jaren

¹¹⁶ De Roest, *Een huis voor de ziel*, 62.

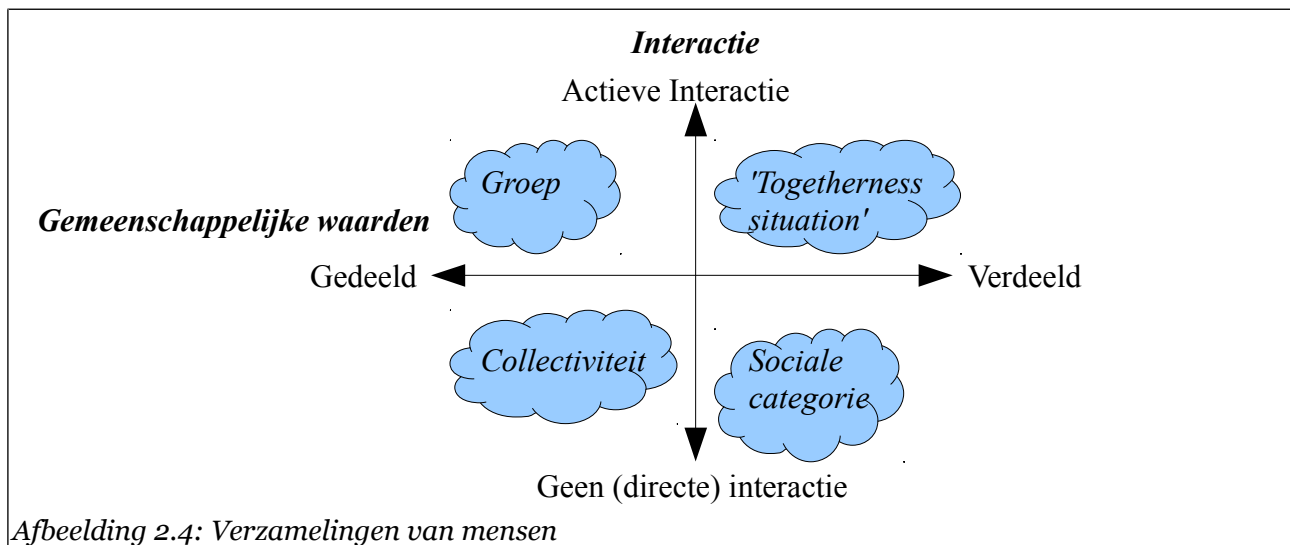
in hetzelfde huis hebben gewoond, willen vaak niet meer vertrekken.

Deze kenmerken kunnen ook metaforisch opgevat worden. Een vriendengroep of gemeente kan als een thuis ervaren worden. De grenzen van de groep waarin men een thuis vindt zijn niet altijd even duidelijk. Mensen kiezen vaker voor tijdelijke bindingen met een groep zoals de kerk. Duurzame betrokkenheid bij een sociaal verband komt steeds minder voor.¹¹⁷ Wanneer wordt er gesproken over een groep en wanneer over een verzameling van mensen? Daarom definieer ik eerst wat een groep precies is om haar te onderscheiden van andere verzamelingen van mensen.

Verzamelingen van mensen

Bovenstaande kenmerken laten zien in hoeverre iemand wel of niet tot een groep behoort. Ze laten niet het verschil zien tussen een groep en een verzameling van mensen. Om goed te kunnen spreken over een groep, laat ik ook de verschillen zien tussen verschillende verzamelingen van mensen.

De Jager gebruikt twee maatstaven, interactie en gedeelde waarden om tot vier verschillende categorieën te komen.¹¹⁸ Naast een groep noemt De Jager de collectiviteit, de sociale categorie en de *togetherness situation*.

Een collectiviteit¹¹⁹ is bijvoorbeeld een landelijk instituut als de Protestantse Kerk in Nederland. Individuele leden hoeven elkaar niet te kennen. Door de gemeenschappelijke waarden kan het goed zijn dat men elkaar vroeg of laat tegenkomt op de synode of een inspiratiebeurs. Als ze elkaar daar ontmoeten hebben ze gemeenschappelijke waarden. Ze zijn lid voor de synode of nemen deel aan een workshop over creatief bloemschikken. Het delen van waarden verlaagt de drempel om met

¹¹⁷ *Idem*, 154.

¹¹⁸ De tabel is, op een paar kleine verhelderingen na, overgenomen van De Jager, 157.

¹¹⁹ *Idem*, 155.

elkaar in gesprek te raken over een amendement of een workshop. Vervolgens kunnen de verschillende personen hun contact verder uitbreiden.

Voert men in een treincoupé een gesprek met willekeurige medereizigers, dan spreekt men over een *togetherness situation*.¹²⁰ De samenstelling is niet duurzaam en de passanten hebben verschillende waarden die ze niet van elkaar kennen of niet met elkaar delen.

Doorgaans hanteren alleen statistici de sociale categorie.¹²¹ Het gaat om mensen zonder noodzakelijke interactie en zonder gedeelde waarden. Te denken valt aan mensen die in hetzelfde dorp wonen of een AOW ontvangen.

De groep wordt besproken in paragraaf 2.3.2 onder *Thuis-zijn theologisch gezien*.

Geen groep

De groep is de meest ideale vorm van samenzijn voor een gemeente¹²². Voordat ik verder beschrijf wat een groep wel is, bespreek ik eerst de drie categorieën waarbij mensen geen groep zijn toegepast op de gemeente. Als gemeenteleden weinig interactie met elkaar hebben of weinig waarden met elkaar delen, functioneren ze niet (optimaal) als een gemeente.

Een gemeente is een collectiviteit als ze weinig interactie met elkaar hebben, maar wel gemeenschappelijke waarden. De potentie om een groep te zijn moet worden gestimuleerd door het onderlinge gesprek met elkaar te bevorderen.

Als mensen elkaar totaal niet spreken en ook geen waarden delen, zitten ze bij elkaar als een sociale categorie. Hoewel er grote leerverschillen binnen de kerk zijn, voelen alle leden zich verbonden met elkaar.

*“[Als] dragers van de Jezusbeweging [...] kiest [men] voor dit 'grote verhaal' [...]. Daarmee is er een gemeenschappelijke oriëntatie op de oorsprongsteksten, hoe verschillende deze oriëntatie ook is, en een gemeenschappelijk besef van het leven in Gods tegenwoordigheid.”*¹²³

Ik acht het niet waarschijnlijk dat deze categorie voorkomt als kerkgemeenschap. Hooguit in een tijdelijke setting als een conferentie waar totaal verschillende mensen bij elkaar zijn en niets met elkaar delen.

Van een *togetherness situation* in kerken is sprake als de gemeente een lage duurzaamheid kent, geen gemeenschappelijke waarden maar wel een hoge mate van interactie. Deze vorm komt voor in het zogenaamde tempelmodel, een servicegerichte manier van kerk zijn.¹²⁴ Pas op het moment dat

¹²⁰ *Idem*, 149.

¹²¹ *Idem*, 155.

¹²² Vergelijk pagina 39, onder *De noodzaak van een thuis*.

¹²³ De Roest, *Een huis voor de ziel*, 41.

¹²⁴ Vergelijk De Roest, *En de wind steekt op!*, 48. In het tempelmodel bied de kerk haar diensten aan voor een ieder die dat wil.

je de kerk nodig hebt, klop je aan en neem je een dienst af. De 'afnemers van het product' zijn bijvoorbeeld deelnemers van een begrafenis. Ze hoeven weinig waarden te delen, maar hebben wel een kort moment met veel interactie. Toch is er ook in deze vorm een kleine, duurzame kern die regelmatig bij elkaar komt.¹²⁵

Een *togetherness situation* is van toepassing op de afnemers van het 'geloofsproduct', maar niet voor de aanbieders hiervan.

De bovenstaande drie invullingen zouden in een gemeente wijzen op een gebrekkige sociale verbondenheid. Zelfs de meest vluchtige kerkvorm, de kerk als servicebalie, kent een kleine groep mensen die actieve interactie hebben en de waarde delen dat ze als groep rituelen, symbolen en levensbegeleiding wil aanbieden aan de medemens.

2.3.2 Thuis-zijn theologisch gezien

Wel een groep nodig

In het schema met verschillende sociale verbanden bevindt de groep zich op de plek waar relationele maatstaven het meeste tellen. Mensen voelen zich thuis als er naar hen geluisterd wordt.¹²⁶ Met andere woorden: als aan de relationele maatstaven wordt voldaan is er ruimte voor de buitenstaander om zich te verbinden aan een groep.

Het is ook mogelijk het relationele aspect van de negatieve kant te benaderen. Mensen stappen uit de kerk als er geen ruimte is voor interactie en gemeenschappelijke waarden. Ik wil binding van de negatieve kant benaderen, omdat ik dan niet steeds vanuit het ideaal spreek en omdat door negatieve belichting kernzaken net iets anders naar voren komen.¹²⁷

De Roest somt een aantal redenen op waardoor mensen zich niet meer thuis voelen in de kerk en haar de rug toekeren. Bijvoorbeeld als gemeenschappelijke waarden niet meer worden gedeeld.

“Het zich verbinden aan een kerkplek wordt moeilijk wanneer zij met de geloofsovertuigingen die daar worden uitgesproken niet meer uit de voeten kunnen of zich niet meer kunnen vinden in de praktijken.”¹²⁸

¹²⁵ *Idem*, 49. “De leiding zoekt naar een pastoraal en liturgisch aanbod.” Met andere woorden: er is veel verloop in de herberg, maar altijd wel een team van herbergiers die als groep functioneert.

¹²⁶ Eerder genoemd op pagina 45. De Roest, *En de wind steekt op!*, 62.

¹²⁷ Naar De Roest, *Een huis voor de ziel*, 254 e.v. Hij geeft hier vijf redenen om negatieve ervaringen en kritiek serieus te nemen. De belangrijkste reden is de pastorale zorg voor kerkverlaters. Daarnaast kan een kerk veel leren door fouten die er zijn gemaakt in het verleden.

Ik geef een extra argument vanuit de fotografie: details in foto's kunnen meer of minder naar voren komen door filters te gebruiken. Zelfs bij zwart-wit fotografie hebben kleurfilters effect. Door te kijken naar negatieve ervaringen wordt als het ware een filter gebruikt waardoor een andere contrastverhouding ontstaat.

¹²⁸ *Idem*, 270.

Ook interactie blijkt beslissend te zijn om de kerk te verlaten.

“Iemand herkent je nadat je er twee keer bent geweest. Bij de andere kerk, als ik daar voor de tweede of de derde keer kwam, gingen ze zich weer opnieuw aan mij voorstellen. Ik merk dat ik mij hier veel beter thuis voel.”¹²⁹

Naast deze twee redenen somt De Roest nog een aantal argumenten op om de kerk te verlaten.

Deze zijn op één na allemaal min of meer relationeel van aard.¹³⁰

Als mensen geen ruimte voor het geloofsgesprek ervaren of zelfs niet herkend worden (terwijl dat wel in de lijn van de verwachting ligt) gaan ze zich afvragen of ze in de kerk op de juiste plek zitten. Negatieve ervaringen hebben meer impact in mensenlevens dan positieve ervaringen. In de marketingwereld is de kracht van de negatieve ervaring al veel langer bekend.¹³¹ Reclames met een negatieve invulling hebben een grotere reikwijdte. Mensen die een negatieve ervaring met de kerk hebben, zullen zich meer afzetten tegen de kerk en hun negatieve ervaringen ook doorgeven aan anderen.

De kerk is erbij gebaat een zo positief mogelijk klimaat te scheppen waardoor gasten makkelijk in de groep kunnen worden opgenomen. Het is daarom zaak om conflicten of de voedingsbodem hiertoe zo goed als mogelijk op te lossen. Dit brengt de vraag naar voren of gemeenten ook een thuis kunnen zijn voor gasten als de gast en de groep totaal verschillende waarden hebben en daar beide niet vanaf willen wijken.

Een uniform thuis

Een kerkmodel dat totale betrokkenheid van zijn leden vraagt¹³², zoekt uniformiteit in de leer. Pluraliteit is uit den boze. De gemeente staat voor één standpunt rond bijvoorbeeld vormen van samenleven, het omgaan met seksuele geardeheid en het al dan niet toestaan van andere vertalingen en liedbundels in de eredienst. De vijver met gemeenschappelijke waarden zal kleiner zijn. Voor gemeenten met beperkt toegestane waarden wordt het inderdaad lastig om iedereen op te kunnen nemen in de groep. Van de buitenstaander wordt verwacht dat hij zich conformeert aan de (beperkte) gemeenschappelijke waarden.

De vraag of een kerk uniformiteit in de leer mag nastreven en in hoeverre dit ook gevraagd mag worden van buitenstaanders, wil ik hier niet behandelen. Op deze complexe vraagstelling wil ik slechts een pragmatisch antwoord geven: elke gemeente moet haar best doen om in ieder geval de

¹²⁹ *Idem*, 271.

¹³⁰ *Idem*, 258 e.v. Behalve 'relevantie voor het dagelijks leven' (pagina 267) zijn de redenen relationeel van aard: misbruik, uitsluiting, niet luisteren, claimen van mensen et cetera.

¹³¹ Zie bijvoorbeeld het artikel op Frankwatching: <http://www.frankwatching.com/archive/2010/11/24/lekker-zeiken-op-die-ander-werkt-negatieve-reclame/> (2011/05/28).

¹³² “De eenheid krijgt alle nadruk, pluraliteit geldt in dit model als een zonde.” De Roest, *En de wind steekt op!*, 43 e.v.

interactie te stimuleren. Hoe men vervolgens reageert op afwijkende leerstellingen, is een tweede stap. Leerstellingen moeten in elk geval niet uitgespeeld worden tegenover relationele omgangsvormen. Een gast kan altijd nog verwezen worden naar een andere gemeente waar men ruimer of juist strikter¹³³ denkt over geloof.

Door alleen al te luisteren naar de gast voelt hij zich serieus genomen. Als duidelijk wordt dat een gast niet bij de gemeente past moet een gemeente hem niet opzadelen met een negatieve ervaring. Zowel de gemeente als de gast zijn gebaat met een eerlijke houding, waardoor de gast ruimte krijgt verder te trekken in zijn zoektocht naar een thuis.

Bijbelse lijnen voor een thuis

De eerste christenen zochten elkaar thuis op.¹³⁴ Door de omvang van de woningen konden de eerste huisgemeenten niet verder groeien dan ongeveer 25 leden. Het samenkomen in huizen vinden we terug in de beeldspraak van het Nieuwe Testament. Woorden als wonen, familie¹³⁵ en huis¹³⁶ worden veel gebruikt. Vooral in het Bijbelboek Efeze staan veel huisgerelateerde metaforen en beelden¹³⁷: huisgenoten, bouwen, hoeksteen, stenen, opbouwen, de plek waar God woont.¹³⁸ Er zijn genoeg lijnen die het beeld van een goddelijke familie, de *familia Dei*, oproepen. In de evangeliën is het Jezus zelf die deze *familia Dei* opricht.

“Terwijl hij nog met de mensen in gesprek was, dienden zich buiten zijn moeder en zijn broers aan. Ze vroegen hem dringend te spreken. Iemand zei tegen hem: ‘Uw moeder en uw broers staan buiten, ze willen u spreken.’ Hij antwoordde: ‘Wie is mijn moeder en wie zijn mijn broers?’ Hij maakte een gebaar naar zijn leerlingen en zei: ‘Zij zijn mijn moeder en mijn broers. Want ieder die de wil van mijn Vader in de hemel doet, is mijn broer en zuster en moeder.’”¹³⁹

Sommige mensen vinden legitimatie in deze tekst om hun eigen familie te verwaarlozen. Jezus verbiedt hier echter niet interactie tussen biologische familieleden waarvan de één wel gelooft en de andere niet. Jezus stelt in het laatste vers dat het draait om het 'doen van de wil van mijn Vader in de hemel'. De gelovigen hebben gemeenschappelijke waarden die anders zijn dan bij de biologische familie. Door het geloof komt die familie op de tweede plaats. Verhalen waarin pas gelovigen botsen met hun natuurlijke familie vanwege hun nieuwe overtuiging zijn er helaas maar al te veel.

133 In pastorale gesprekken valt mij op dat sommige herintreders in de kerk verlangen naar een gemeenschap met traditionele waarden en gebruiken van tientallen jaren terug. Het zou kunnen dat ze terugverlangen naar een situatie hoe het was toen ze uit de kerk stapten. Aan de andere kant zijn er ook herintreders die juist blij zijn met ontwikkelingen of juist door die ontwikkelingen weer terugkomen.

134 De Roest, *Een huis voor de ziel*, 42.

135 *Idem*, 45.

136 *Idem*, 44.

137 *Idem*, 44.

138 Zie vorige voetnoot. De Roest citeert Efeze 2 vers 20 – 22.

139 Mattheus 12 vers 46 – 50.

Het doen van de wil van God is niet de essentie van de christelijke familie. De Roest wijst op het geroepen zijn van de kerk als kern.

“Er geldt in deze familia Dei een principiële gelijkwaardigheid, die haar grond niet vindt in een gemeenschappelijk ideaal, een gemeenschappelijke moraal, bijvoorbeeld in het 'omzien naar elkaar', maar in het 'door hem geroepen zijn.’”¹⁴⁰

Het geroepen zijn houdt verband met het externe karakter van het geloof, zoals besproken is op pagina 41 onder *Theologische benadering*: Het geloof blijft iets buiten ons mensen, wat aan ons gegeven wordt.

Het noemen van gemeenteleden als 'heiligen' verwijst ook naar het geroepen zijn van de kerk. In bijvoorbeeld de brief aan Efeze wordt de gemeente als heilig voorgesteld.¹⁴¹ Het woord heilig wordt oorspronkelijk vertaald als 'gewijd zijn aan' (bij cultisch gebruik¹⁴²) of 'betrokken worden bij een andere dimensie' (bijvoorbeeld betrokken worden op God als priester¹⁴³).¹⁴⁴ In het woord heilig of heiligen zit de beweging dat het onderwerp (de gelovige of een voorwerp) door een subject (God of bij cultisch gebruik een priester namens God) wordt gegrepen en door een handeling aan hem wordt toebedeeld. Door de gemeente heilig te noemen, bestaande uit heiligen, onderstreept de Bijbel het geroepen zijn gemeente.

Kortom, steeds weer wordt de gemeente opgeroepen om zich als een goede familie naar elkaar te gedragen. De kerk moet beseffen dat het familie-zijn niet iets vanzelfsprekends is, zoals een natuurlijke familie. Het familie-zijn, de essentie van de gemeente, moet elke keer gehoord worden.

140 De Roest, *Een huis voor de ziel*, 45.

141 Efeze 5 vers 25b v.v. “Zoals Christus de kerk heeft liefgehad en zich voor haar heeft prijsgegeven om haar te heiligen, haar te reinigen met water en woorden en om haar in al haar luister bij zich te nemen, zodat ze zonder vlek of rimpel of iets dergelijks zal zijn, heilig en zuiver.”

142 Denk bijvoorbeeld aan cultische wijding van instrumenten en plaatsen zoals in Jesaja 48 vers 2a: *Je noemt jezelf naar de heilige stad.*

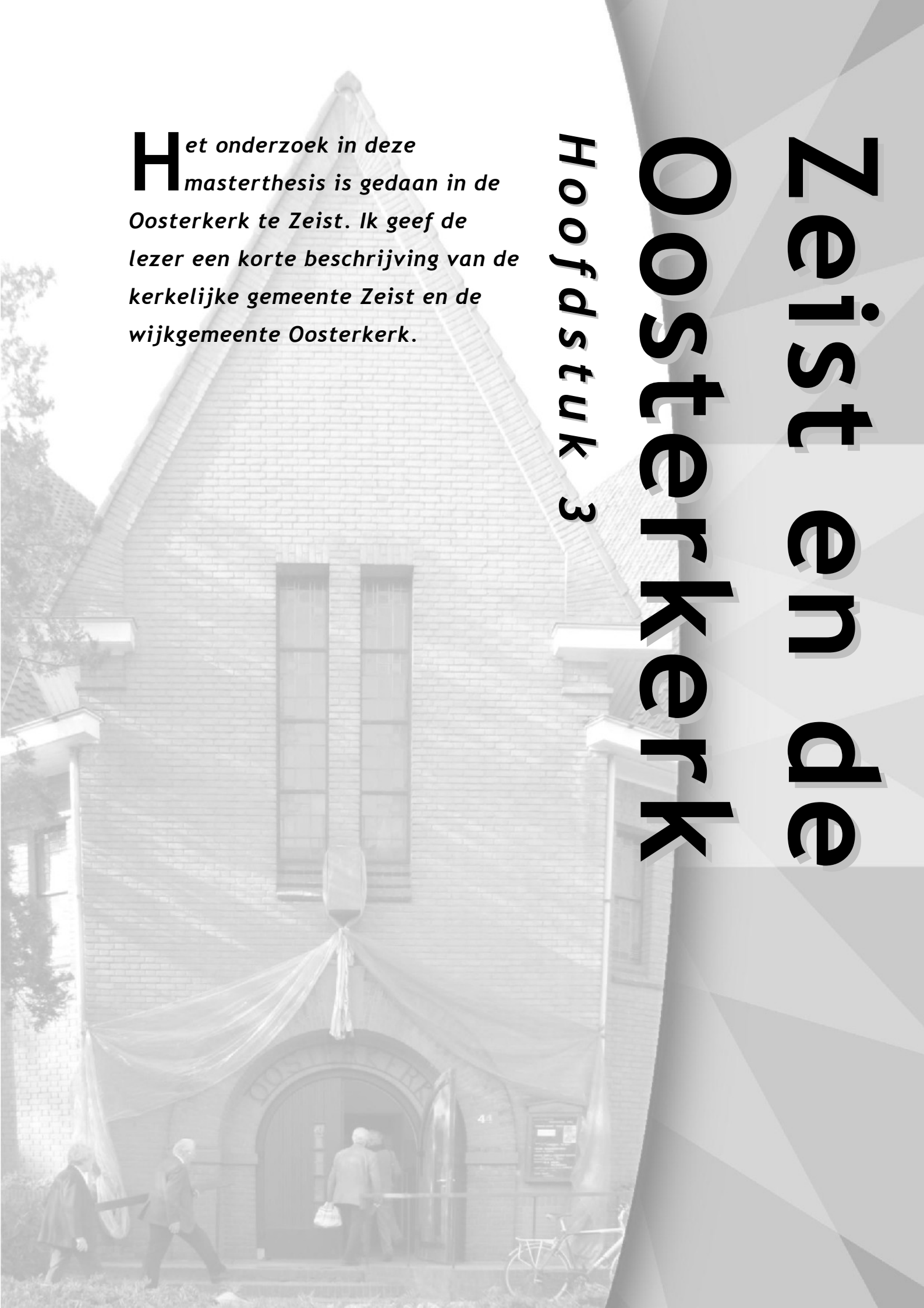
143 Denk bijvoorbeeld aan de doop zoals omschreven wordt in Romeinen 6:3 “*Weet u niet dat wij die gedoopt zijn in Christus Jezus, zijn gedoopt in zijn dood?*”. De gelovige raakt betrokken bij Jezus' door een rituele handeling, de doop.

144 Vergelijk Bauer, W., *Wörterbuch zum Neuen Testament*, Göttingen, 1988, 14. Zie het woord $\alpha\gamma\iota\alpha\zeta\omega$ en $\alpha\gamma\iota\omicron\sigma$.

Zeist en de Oosterkerk

Hoofdstuk 3

Het onderzoek in deze
masterthesis is gedaan in de
Oosterkerk te Zeist. Ik geef de
lezer een korte beschrijving van de
kerkelijke gemeente Zeist en de
wijkgemeente Oosterkerk.

“De maatschappij is geen amorf blok, maar doet zich aan ons voor in de vorm van een groot aantal organisaties.”

– Jan Remmerswaal in *Handboek Groepsdynamica*.

Hoofdstuk 3 - Zeist en de Oosterkerk

§ 3.1 Acht wijken in Zeist

De Protestantse gemeente te Zeist bestaat uit acht wijkgemeenten.^{145,146} Vijf wijkgemeenten zijn Hervormd, twee zijn Samen-Op-Weg en één is Gereformeerd. De Hervormde wijkgemeenten hebben samen 5,5 predikantsplaatsen en ongeveer 6000 leden. De Gereformeerde wijkgemeenten hebben tweeënhalve predikantsplaatsen en ongeveer 2500 leden.¹⁴⁷ Een korte schets van de acht wijkgemeenten ziet er als volgt uit.

Wijkgemeente	Profiel
Pniël (centrumwijk)	Klassiek Gereformeerd Bond met een klassieke liturgische vormgeving
Bethel (centrumwijk)	Open Gereformeerde Bond
Bron (centrumwijk)	Confessioneel 'met evangelische trekken'
Oosterkerk	Gereformeerd
Het Witte kerkje	Op Goed Gerucht, liturgisch, oecumenisch
Noorderlicht	Protestante gemeente in wording, Op Goed Gerucht, liturgisch, oecumenisch
Thomas	Op Goed Gerucht, liturgisch, oecumenisch
Zeist-west	Protestante gemeente in wording, Op Goed Gerucht, liturgisch, oecumenisch

Samenwerking

De Hervormde wijkgemeenten en Gereformeerde kerk in Zeist zijn op dit moment nog niet samengegaan als één Protestantse gemeente. Sommige wijken zijn al met dit proces bezig, al blijkt in de praktijk dat elke wijkgemeente min of meer alleen werkt. Volgens één van de predikanten, dominee De Boo (wijkgemeente de Bron) “is er een goede verstandhouding met weinig samenwerking. Kanselruil komt niet voor.” De minimale samenwerking uit zich in bijvoorbeeld kerkdiensten die samen worden georganiseerd. In één van de bezoekverslagen vermeld ik dat tijdens een dienst de kerkgangers uit de wijkgemeente Thomas aanwezig waren voor een

¹⁴⁵ Zie <http://www.pkn-zeist.nl/> (2011/05/04).

¹⁴⁶ De gegevens komen uit een interview wat ik najaar 2009 had met dominee De Boo van wijkgemeente de Bron over Zeist in het algemeen. Dit interview heb ik niet uitgewerkt.

¹⁴⁷ Deze data stamt uit najaar 2009.

gezamenlijke dienst, een zogenaamde 'Samen-Op-Wegdienst'.¹⁴⁸

Profielen

Elke wijkgemeente heeft zijn eigen profiel. Simpel gezegd worden door deze acht wijkgemeenten bijna alle stromingen binnen de Protestantse kerk vertegenwoordigd. Van oudsher zijn de wijken geografisch ingedeeld. Mensen kiezen tegenwoordig hun kerk op basis van profiel in plaats van nabijheid. De kerkganger kijkt welke wijkgemeente hem het meest aanspreekt. Maurits Kooij¹⁴⁹ woont bijvoorbeeld in Zeist West, terwijl hij lid is van de Oosterkerk. Zoals de naam doet vermoeden ligt deze kerk in het oosten van Zeist. Ook Christina Ruiter¹⁵⁰ vertelde dat ze bij de verhuizing naar Zeist eerst verschillende kerken bezocht had en ze met elkaar vergeleek. Uiteindelijk heeft ze zich aangesloten bij de Oosterkerk omdat het profiel van deze gemeente haar aansprak.

§ 3.2 De Oosterkerk

Het kerkgebouw

Voor gasten is het fysieke referentiepunt de kerkzaal. Het huidige gebouw is in gebruik genomen op 16 april 1936, hetgeen een enorme financiële prestatie midden in de grote economische crisis betekende.^{151,152} Kenmerkend aan de plattegrond is de opbouw in vorm van een waaier. Naar voren toe, richting het podium, wordt de kerk smaller.

Boven het podium bevindt zich een groot orgel.

In 1966 wordt de kerk voor het eerst gerestaureerd. Vanaf het podium verdwijnen de kerkenraadsbanken, maar de preekstoel blijft staan. In 1994 begint de tweede grote restauratie. Onder andere de ruimten onder de galerijen werden omgebouwd.

Onder de oostelijke galerij werd een bruin café-achtige ruimte gerealiseerd met de naam East Coast, als koffiebar voor de kerkelijke en niet-kerkelijke jeugd.¹⁵³ Nog steeds wordt er een zaterdagcafé georganiseerd of de Youth

Afbeelding 3.1: Interieur Oosterkerk met ingeklapt podium. © H.J. De Bruijn via reliwiki.nl

¹⁴⁸ <http://www.hervormdzeist.nl/thomas/vieringen.htm#2> (2011/04/29).

¹⁴⁹ Zie pagina 63 onder *Interview Maurits Kooij*.

¹⁵⁰ Zie pagina 83 onder *Beleidsplan Eredienst van taakgroep Vieren*.

¹⁵¹ De historische gegevens zijn gebaseerd op het boek Bakkenes, T., *1936 – 1996 Gereformeerde Oosterkerk Zeist*, pagina 9-23.

¹⁵² http://reliwiki.nl/index.php?title=Zeist%2C_Woudenbergseweg_44_-_Oosterkerk (2011/04/22).

¹⁵³ Zie www.eastcoast.nl.

Alpha gehouden.¹⁵⁴ Ook na kerkdiensten is de ruimte open.

Onder de westelijke galerij werden de zitplaatsen weggehaald en ingeruild voor een koffieschenkplek.¹⁵⁵

In 1996 werd ook het podium uitklapbaar gemaakt en nieuw liturgisch meubilair geplaatst. De kerk kon makkelijker verhuurd worden aan bijvoorbeeld koren.¹⁵⁶ De verbouwing van het podium maakt ook mogelijk om tijdens het kindermoment in de kerkdienst met de kinderen op de trap te gaan zitten.

Profiel

De Oosterkerk is van oudsher een Gereformeerde kerk. De liturgie in reguliere kerkdiensten kent een klassieke, gereformeerde opbouw. Het ambt staat open voor zowel mannen als vrouwen.¹⁵⁷ In het beleidsplan staat hierover niet veel, behalve een algemene regel die verwijst naar de regels over verkiezing uit de kerkorde.^{158,159} Het avondmaal staat open voor zowel volwassenen als kinderen.¹⁶⁰ In het interview met Kooij, gemeentelid van de Oosterkerk, vertelt hij over de verschillende achtergronden van gemeenteleden.

“Van evangelisch via voormalig katholiek tot gereformeerd. De gemeente heeft verschillende behoeftes.”¹⁶¹

Er is geen duidelijk profiel dat het meest naar voren springt. De kerkenraad probeert te luisteren naar de verschillende geluiden om die vervolgens een plek te geven in de kerkdienst. Om aan verschillende wensen tegemoet te komen worden liederen uit diverse tradities gekozen. Qua stroming voelt de Oosterkerk zich verwant met het Evangelisch Werkverband en Willow Creek.¹⁶²

“De Oosterkerk voelt zich verbonden met het Evangelisch Werkverband en Willow Creek. Van het Evangelisch Werkverband gebruiken we materiaal en doen we mee met projecten. Door lid te zijn van Willow Creek doen we mee met conferenties en krijgen we natuurlijk ook korting op hun producten. Willow Creek is erg op evangelisatie gericht, de aansluiting op Protestantse kerken is daardoor minder goed.”¹⁶³

154 Een overzicht staat op <http://eastcoast.nl/index.php?page=activiteiten&display=Activiteiten> (2011/04/29).

155 Zie pagina 64 onder *De jaren van dominee Boer, 1990 – 2006* en pagina 70 onder *De jaren negentig: dominee Boer*.

156 Zie pagina 64 onder *De jaren van dominee Boer, 1990 – 2006* voor een foto van het podium uitgeklaapt.

157 Voor mij is dit vermeldenswaardig, omdat ik uit een orthodoxe hoek kom waar de vrouw meestal niet wordt toegelaten tot het ambt. Van huis uit ben ik onbekend met vrouwelijke ambtsdragers en voorgangers.

158 Zonder auteur, *Beleidsplan Oosterkerkgemeente 2006-2010*, Zeist 2006, 9.

159 Op pagina 33 van het boekje *1936 – 1996 Gereformeerde Oosterkerk Zeist* is te lezen dat in 1969 de eerste vrouw werd verkozen tot ouderling. 'De vrouw in het ambt' is allang geen vraagstuk meer in de Oosterkerk.

160 Dit is na 1990 ingesteld omdat het thema 'kinderen aan het avondmaal' in 1990 door het Tribunaal op de agenda werd gezet. Zie *1936 – 1996 Gereformeerde Oosterkerk Zeist*, 36 en pagina 69 onder *Tribunaal*.

161 Zie pagina 65 onder *Tevredenheidsonderzoek*.

162 Zie <http://www.oosterkerkzeist.nl/pagina/pagina.asp?item=198> (2011/05/02).

163 Zie pagina 63 onder *Evangelisch Werkverband en Willow Creek*.

De kerkgangers

Over het opleidingsniveau van de kerkgangers vertelt gemeentelid Kooij:

“In deze wijk stonden oorspronkelijk drie lyceums, wat natuurlijk zijn weerslag heeft gehad op de bewoners en daarmee de kerkgangers die uit de buurt kwamen. Nog steeds zitten er in de Oosterkerk veel mensen met een hoog IQ. Het kerkgebouw ligt dan ook niet voor niets aan de rand van het Lyceumkwartier.”¹⁶⁴

Theologiestudente Brocaar heeft in 2005 voor het vak godsdienstsociologie een sociologisch onderzoek gedaan in de Oosterkerk.¹⁶⁵ Naast een analyse die de bevindingen van Kooij ondersteunt, signaleert ze in haar rapport dat lager opgeleide mensen een drempel kunnen ervaren om mee te doen in de Oosterkerk.¹⁶⁶ De geloofsbeleving van hoger opgeleiden is een stuk vrijer en meer op spiritualiteit gericht in vergelijking met lager opgeleiden. Zij zoeken in hun geloofsbeleving veel meer vormen en structuur.¹⁶⁷

Afbeelding 3.2: Gebruik van het podium door het combo, terwijl met de kinderen links net een praatje is gehouden.

Daarnaast signaleert ze versplintering in de gemeente doordat de scheiding tussen trouwe en minder trouwe kerkgangers groter wordt.

In haar conclusie waarschuwt Brocaar voor het ontbreken van interdependentie.^{168, 169}

Tijdens mijn bezoeken ben ik niet specifiek tegen de problematiek van subculturen of opleidingsverschillen aangelopen. Een verklaring zou het verschil in onderzoek kunnen zijn. Brocaar en ik hebben beide via een andere route de gemeente onderzocht. Zij maakte vanaf het begin haar intenties duidelijk en gebruikte cijfers van het kerkelijk bureau. Dat leverde haar andere gesprekken op dan ik had. Tijdens mijn bezoeken heb ik mijn intentie in eerste instantie niet bekend gemaakt. Als gast ben ik gewoon in de kerk gaan zitten om te kijken wat er gebeurde.

¹⁶⁴ http://www.vereniginglyceumkwartierzeist.nl/index.php?option=com_content&view=article&id=55&Itemid=110 (2011/04/11).

¹⁶⁵ Brocaar, J., *Visie en Missie Oosterkerkgemeenschap, een sociologische analyse*, zonder plaats 2005., 7 e.v. 60 procent van de leden heeft een afgeronde HBO-opleiding of hoger.

¹⁶⁶ *Idem*, 8.

¹⁶⁷ Zij haalt hierbij het SCP-onderzoek van Becker, J. e.a., *Secularisatie in de jaren negentig*, Den Haag 2000 aan. *Idem*, 7.

¹⁶⁸ *Idem*, 8.

¹⁶⁹ Interdependentie betekent: 'wederzijdse betrokkenheid op elkaar'. Ook een heterogene groep kan op elkaar betrokken zijn. Brocaar waarschuwt voor een verstoring van de betrokkenheid. Zie ook Remmerswaal, J., *Handboek Groepsdynamica, Een nieuwe inleiding op theorie en praktijk*, Soest 2008, 45.

Brocaar stipt het gebrek aan vrijwilligers aan.¹⁷⁰ Dit zag ik ook tijdens mijn bezoeken. Regelmatig vroeg de leiding of mensen in een commissie wilden of een taak wilden uitvoeren. Daar tegenover staat het opmerkelijke feit dat bijna één derde, ongeveer honderd vrijwilligers, afwisselend meehelpen met allerlei taken in en rond de eredienst.¹⁷¹ Gezien het totaal aantal kerkgangers is dit een relatief hoog aantal.

De 'gewone' kerkdienst

De diensten volgen elke zondagochtend een vast patroon, maar bieden tegelijk ruimte om iets extra's te doen. De orde van dienst kent een aantal stappen die elke week terugkomen: Bijeenkomen, Woord, Antwoord en Uiteengaan.

Vaak voegt de leiding een speciaal thema of extra activiteit aan de dienst toe. In de zogeheten 'Zondagsgroeten'¹⁷² van het afgelopen jaar is dit terug te zien: themazondag, doopdienst, avondmaal, verslagen van projecten en reizen et cetera. De eigen predikant, dominee Knevel bevestigde dat de Oosterkerk een gemeente is waar veel gedaan wordt in en rond de eredienst.

Andere kerkdiensten

De gemeente heeft haar diensten ingedeeld in drie typen kerkdiensten. De naam van het beleidsplan verwijst er al naar: *Vieren in drieën*.¹⁷³ De drie typen zijn ingedeeld naar hoe de kerkdienst gewaardeerd zou worden door de bezoekers.

1. **Algemeen gewaardeerd** – De reguliere dienst op zondagochtend. Elementen als Bijbellezen, aankleding kerkruimte en participatie van gemeenteleden staan hier centraal.
2. **Breed/voorwaardelijke geaccepteerd** - Elementen in deze diensten worden door sommigen beter geaccepteerd. Denk aan een cantorij, *ministrygebed* of juist klassiek gereformeerde elementen. Deze diensten vragen om experimenteren.
3. **Beperkt gewaardeerd en geaccepteerd** – Hier vallen vieringen onder met een korte of missende verkondiging, *kidspraise* of klassiek-gereformeerde kerkdiensten.

Afbeelding 3.3: een U2 'in the name of Love' is een dienst van het type 'beperkt gewaardeerd'. De foto toont hetzelfde podium als hierboven, alleen nu in nevelen gehuld.

¹⁷⁰ *Idem*, 8.

¹⁷¹ Zie pagina 92 onder *Beleidsplan 3.14 – Participatie gemeenteleden*.

¹⁷² Het wekelijkse blaadje met de mededelingen en de liturgie.

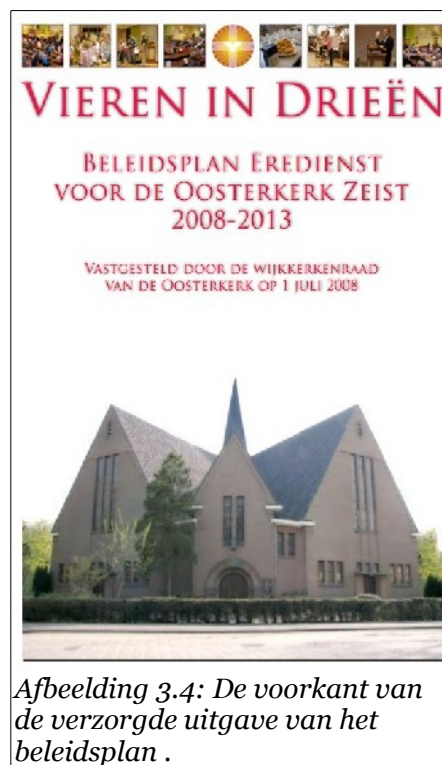
¹⁷³ Zie pagina 88 onder *Vieren in drieën*.

Opmerkelijk is dat voor de waardering gekozen is vanuit het perspectief van het gemeentelid. Als meer gemeenteleden zich kunnen vinden in een dienst wordt deze als breder geaccepteerd gezien. In deze masterthesis beperk ik mij tot de reguliere kerkdiensten van het type 1.^{174,175}

Bestuur

De Oosterkerk kent een standaard kerkorganisatie, waarbij de kerkenraad eindverantwoordelijk is voor alle taken. Ze wordt in haar uitvoering bijgestaan door zes overkoepelende taakgroepen en diverse commissies en werkgroepen. De taakgroepen zijn vanuit de praktijk ontstaan.¹⁷⁶

- **Vieren** – “Bij de erediensten zijn veel gemeenteleden betrokken. Vrijwilligers, maar ook professionals, zoals de predikant, de kerkmusicus en de koster. De coördinatie en begeleiding van al dit werk is in handen van de Taakgroep Vieren.”
- **Jeugd** – “Op allerlei manieren laten wij (de jeugd) kennismaken met ons geloof en het leven van een geloofsgemeenschap.”
- **Leren** – “Op dit moment krijgt het leren vooral gestalte in groeigroepen en het aanbieden van enkele trainingen.”
- **Dienen** – “Wij ondersteunen [...] sociaal maatschappelijke dienstverlening dichtbij of ver weg.”
- **Pastoraat** – “Als gemeenteleden die met elkaar verbonden zijn door onze verbondenheid met Jezus Christus, voelen wij ons verantwoordelijk voor elkaar. Wij proberen daarom de zorg en aandacht voor elkaar te stimuleren en daarvoor ook kaders te scheppen.”
- **Beleid en bestuur** – “Wij willen als gemeente op de toekomst gericht zijn. Dat betekent dat wij telkens ons beleid moeten heroverwegen.” In een notendop staat hier hoe de gemeente steeds bezig is zichzelf aan het uitvinden.

Op de website van de Oosterkerk zijn alle taakvelden in het centrale menu gelijk zichtbaar, behalve de taakgroep 'Beleid en bestuur'. Documenten en info van deze taakgroep staan verspreid op de website.

174 Zie pagina 25 onder *Kaders van het onderzoek*.

175 Alleen de gewone kerkdiensten worden elke week gehouden. De diensten van type 2 en 3 worden projectmatig georganiseerd en vragen een andere onderzoeksopzet.

176 <http://www.oosterkerkzeist.nl/pagina/pagina.asp?item=172> (2011/05/02) De citaten bij de verschillende taakgroepen komen ook van deze pagina.

Geschiedenis en beleid

Hoofdstuk 4

Het vierde hoofdstuk beschrijft de geschiedenis van de gemeente en haar plaatsbepaling nu.

De ontwikkelingen vanaf 1990 worden geschetst aan de hand van twee interviews en een documentaire. In de reflectie worden enkele thema's geanalyseerd en besproken aan de hand van de literatuur.

Het beleidsplan voor de kerkdienst komt vervolgens aan bod, waarbij het accent op de actuele uitvoering ligt. In de bespreking is tegelijkertijd een interview met een tweetal kerkenraadsleden verwerkt. Ook dit onderdeel wordt geanalyseerd en met behulp van literatuur besproken.

***“We zijn actief met leren en vieren. Daar moeten we in groeien.
Maar met getal doen we niks.
Toch merken we dat er steeds mensen langskomen.”***

– Maurits Kooij.

Hoofdstuk 4 - Geschiedenis en beleid

Feiten en data in dit hoofdstuk zijn voor zover mogelijk gecontroleerd met een geschiedenisboek van de kerk zelf.¹⁷⁷ De interviews zijn uitgewerkt als artikels, afgewisseld met letterlijke citaten.

§ 4.1 Interview Maurits Kooij

Op 2009/10/19 heb ik de toenmalige scribe Maurits Kooij geïnterviewd.¹⁷⁸ Hij is inmiddels circa 30 jaar lid van de Oosterkerkgemeente.

4.1.1 De Protestantse kerk in Zeist en de Oosterkerk

Van oudsher zijn er drie Gereformeerde Kerken in Zeist. Twee kerken waren Gereformeerd, één was destijds gefedereerd¹⁷⁹ met een Hervormde wijk. Tot in de jaren negentig rouleerden de predikanten tussen deze drie kerken. De Oosterkerk was voor 1990 sterk vergrijsd maar had wel een hechte gemeenschap. Gemeentelieden die met een goed idee kwamen, kregen de vrijheid dit uit te voeren. Er waren maar een paar jongeren, waaronder Maurits Kooij zelf. Doordat zijn ouders de Oosterkerk bezochten, had hij een binding met deze kerk.

In de jaren negentig was de samenstelling en aantrekkingskracht van de Oosterkerk geografisch gericht. Vanaf de jaren negentig veranderde de samenstelling en kwamen er meer en meer mensen van buiten de wijk naar de Oosterkerk. Ze kiezen de Oosterkerk vanwege het profiel. Vooral mensen met een hogere opleiding worden aangesproken door dit profiel.¹⁸⁰

4.1.2 Evangelisch Werkverband en Willow Creek

De Oosterkerkgemeente is aangesloten bij Willow Creek Nederland en bij het Evangelisch

¹⁷⁷ Bakkenes, T. (e.a.), 1936 – 1996 *Gereformeerde Oosterkerk Zeist*, Zeist (uitgave Oosterkerk), 1996.

¹⁷⁸ <http://nl.linkedin.com/in/mauritskooij> en <http://www.oosterkerkzeist.nl/pagina/pagina.asp?item=163> (beide 2011/04/01).

¹⁷⁹ Gefedereerd is een term uit het Samen-Op-Wegproces. Sommige kerken uit verschillende kerkverbanden werkten samen op verschillende gebieden.

¹⁸⁰ Vergelijk 58 onder *De kerkgangsters*.

Werkverband.¹⁸¹ De gemeente gebruikt materiaal van het Evangelisch Werkverband en doet mee met projecten. Het lidmaatschap van Willow Creek geeft toegang tot conferenties¹⁸² en korting op producten.

Beide organisaties zijn een bron van ideeën. Niet zozeer voor theologische input, want de Oosterkerk staat in een gereformeerde traditie. Daar horen elementen bij die in een andere liturgische traditie liggen. Willow Creek is bijvoorbeeld erg op evangelisatie gericht, de aansluiting op Protestantse kerken is daardoor minder goed.

4.1.3 De jaren van dominee Boer, 1990 - 2006

In 1990 werd dominee Boer bevestigd als voorganger van de Oosterkerkgemeente. Hij bleef in Zeist tot zijn dood in 2006. In Nederland was hij een *early adopter* van de Willow Creek-methode. Nu nog gaat de leiding naar conferenties van Willow Creek. Zijn aanwezigheid stimuleerde de vernieuwing in de gemeente. De vraag naar vernieuwing leefde al, onder andere vanuit het jeugdwerk. Met de renovatie in 1994 kreeg de vraag naar vernieuwing een fysieke plek in het gemeenteleven.

Afbeelding 4.1: een koor tijdens kerstochtend op het multifunctionele podium.

Door met de vorm van de kerkdienst te experimenteren wilde dominee Boer de diensten toegankelijker maken. Hij organiseerde bijvoorbeeld tijdens de reguliere kerkdienst een vriendendienst. Ook andere veranderingen voerde hij door.¹⁸³ Deze experimenten deed hij zonder goed overleg met de gemeente. Het draagvlak in de gemeente was hierdoor minimaal en zorgde voor een groei van ontevredenheid.

4.1.4 Ontwikkeling missionaire visie

In de jaren negentig had de gemeente nog geen heldere missionaire definitie of een missionaire visie ontwikkeld. De jeugd wilde graag weten waar de kerk voor stond en vroeg om een helder

181 <http://www.oosterkerkzeist.nl/pagina/pagina.asp?item=198> (2011/04/01).

182 Bijvoorbeeld de *Leadership Summit* in 2007 die via videocasting werd overgedragen naar Nederland.
<http://www.willowcreek.com/wcanews/story.asp?id=NFO1012007> (2011/04/01).

183 Concrete voorbeelden worden genoemd in het interview met Rus op pagina 70 onder *De jaren negentig: dominee Boer*. In het interview met Maurits Kooij heb ik niet verder doorgevraagd op dit onderwerp.

beleid. Daarom is in 1995 het *mission statement*¹⁸⁴ ontwikkeld. Een variant van het statement wordt vandaag de dag nog steeds voor de dienst geprojecteerd en afgedrukt op de zondagsbrief. In de jaren 2000 tot 2006 werd het *mission statement* verder ontwikkeld. In 2002 presenteerde men het visiedocument met onder andere de tekst:

*“Samen aantrekkelijke diensten houden waarin hedendaagse mensen zich door God aangesproken weten, Hem loven, en komen tot keuze voor - en omgang met - Hem en Zijn Gemeente.”*¹⁸⁵

4.1.5 Tevredenheidsonderzoek

De onrust ten gevolge van de veranderingen wilde men in het vervolg vermijden door regelmatig evaluaties en enquêtes te houden. Zo werd in 2007 een tevredenheidsonderzoek gehouden door de inmiddels opgerichte taakgroep Vieren. De doelstelling was om erachter te komen hoe de gemeente dacht over de eredienst. Het resultaat is verwerkt in het beleidsplan *Eredienst – vieren in drieën*.

^{186,187}

“Er werd vooral gevraagd naar de rol van de kerkdienst, omdat die een centrale rol plek heeft in het gemeente-zijn. Daarnaast is er altijd wel iets wat veranderd kan worden aan de kerkdienst.”

Eén vraag luidde: “is de kerkdienst toegankelijk is voor niet-kerkelijken?” De meeste mensen vulden 'nee' in als antwoord. De kerkenraad wilde de diensten hiervoor niet laagdrempeliger maken, omdat de gemeente erg breed is: van evangelisch via voormalig katholiek tot gereformeerd. Verschillende gemeenteleden hebben verschillende behoeftes. Zo ontstond het plan om twee soorten diensten te ontwikkelen: standaarddiensten en bijzondere diensten met een lage drempel.

4.1.6 Vanuit de gemeente gedacht

Door de gemeenteleden te laten meedenken over beleid, ontstond er tegelijk ook draagvlak in de gemeente. Het evalueren en enquêteren heeft zo een belangrijke rol gekregen in het gemeentelven. Ook groeide in de gemeente het bewustzijn dat de kerk een geloofsgemeenschap is voor en door haar leden. Het streven werd om iedereen mee te laten doen, waardoor de gemeente dynamischer

¹⁸⁴ Het missiestatement luid volledig: “Verder opbouwen van een gemeenschap van jongeren en ouderen, die samen meer en meer komen tot kennen van de Heer en bereid zijn Hem in hun leven van harte na te volgen, dienend en delend, en die een gemeenschap vormen die aantrekkelijk is voor en openstaat naar niet-kerkelijken, en hen die om wat voor reden dan ook nominaal tot de gemeente behoren.” Zie *Missie- en visiedocument Oosterkerkgemeenschap 2002-2007*, 1.

¹⁸⁵ *Missie- en visiedocument Oosterkerkgemeenschap 2002-2007*, 1.

¹⁸⁶ Knevel, M, ea., *Beleidsplan eredienst Vieren in Drieën*, Zeist 2008; een eigen uitgave van de gemeente.

¹⁸⁷ Het beleidsplan wordt behandeld van pagina 83 tot 68 onder *Beleidsplan Eredienst van taakgroep Vieren*.

zou worden. Verder wilde men de kerkdiensten meer laten aansluiten bij het leven van alledag. Een onbedoeld neveneffect was dat gemeenteleden meer gingen consumeren en soms ook wegbleven.

“Een kerkdienst wordt heel makkelijk ingeruild voor een zondag op de boot. De uitdaging is om de gemeente mee te laten doen en warm te krijgen voor veranderingen.”

Overeenkomst met het bedrijfsleven

Kooij ziet vanuit het bedrijfsleven een parallel met de kerk als het gaat om verandering.¹⁸⁸ De directie ontwikkelt bijvoorbeeld een plan om de productie op een andere manier in te richten. De werknemer op de werkvloer haalt hierover zijn schouders op en blijft op de oude manier doorwerken. Een plan kan nog zo goed klinken, uiteindelijk is de uitvoering van een plan in handen van het personeel. Als het personeel een plan niet draagt, komt het niet van de grond. Essentieel is om in de 'uitvoerende' laag bewustwording te creëren voor ieders rol.

Vertaald naar een kerkelijke gemeente betekent dit: elk lid heeft een evidente rol gekregen in het gemeenteproces naast de kerkenraad. Daarom is er bijvoorbeeld in de Oosterkerk gekozen om een slogan te ontwikkelen vanuit de gemeente die de leden zelf aanspreekt.

4.1.7 De kerk is net een dorp

“De Oosterkerk is soms net een lapjesdeken: ze kent verschillende grote en kleine groepen. Voor elk evenement of elke taak stelt men een team of commissie samen. Soms evolueren deze groepen naar een vastere of andere vorm, zoals de groeigroepen.”

Gemeenteleden ervaren in deze groepen een sterke mate van verbondenheid. Sommige tijdelijke groepen, zoals de groep jongeren die samen een Afrikareis maakte, heeft ook aantrekkingskracht op jongeren van buiten de kerk. De kerk heeft de functie van een dorp overgenomen. De leiding steunt allerlei verschillende initiatieven en activiteiten. In die zin is de Oosterkerk een 'activistische gemeente'. Juist de projectmatige initiatieven en ideeën bedacht door leden lopen goed. Zo heeft de Oosterkerk langs de route van de avondvierdaagse een standje met koffie.¹⁸⁹ Elk jaar is er een kerstnachtdienst¹⁹⁰ die goed bezocht wordt. Een paar jaar geleden is een wervelende U2¹⁹¹-avond gehouden met muziek en een videoboodschap van Bono.

188 Maurits Kooij heeft in zijn loopbaan als manager en consultant gewerkt. Hij is bekend met het nemen van beslissingen in het bedrijfsleven. Zie ook zijn loopbaan op <http://www.linkedin.com/in/mauritskooij> (2011/04/01)

189 Fotoalbum <http://www.oosterkerkzeist.nl/pagina/fotoalbum.asp?AlbumID=43> en een blog van de wijkpredikant http://www.martenknevel.nl/wijsheid_uit_het_oosten/Blog/Artikelen/2010/6/7_Koffie_schenken_bij_de_avond4daagse.html (2011/04/04).

190 Fotoalbum <http://www.oosterkerkzeist.nl/pagina/fotoalbum.asp?AlbumID=79> en http://www.youtube.com/watch?v=XD_1pyMI6h4 (2011/04/04).

191 *In the name of love*, <http://www.oosterkerkzeist.nl/pagina/fotoalbum.asp?AlbumID=37> (2011/04/04).

4.1.8 Missie onder eigen gemeenteleden

De missie naar buiten begint onder de eigen gemeenteleden. Missionair naar buiten kan nooit slagen als je niet eerst missionair naar binnen bent. Een gemeente dient eerst over zichzelf na te denken voordat ze de stap naar buiten maakt.

Dominee Boer was een belangrijke motor van het missionair bewustzijn onder gemeenteleden. Hij viel als motor weg toen hij ziek werd en overleed in 2006. Het werk en het enthousiasme zakte daardoor in.

De gemeente kent rond 2005 twee spanningsvelden. Niet alles wat de leiding voorstelt, wordt overgenomen. Daarnaast leefden er in de gemeente vragen rond de invulling van de kerkdienst.

“Projecten die door de leiding werden aangedragen liepen niet. Er was geen animo voor. In de gemeente zelf leefden veel meer vragen over de invulling van de kerkdienst. Daar wilden we het met elkaar over hebben.”

Door middel van enquêtes en gesprekken werd de gemeente gepeild en draagvlak gecreëerd. De enquêtes hadden ook als effect dat de gemeente nadacht over zichzelf.

“De slogan practice what you preach is op ons van toepassing. Wat je hoort, moet je ook toepassen. We denken als gemeente na wat het betekent om te geloven. We willen het geloof handen en voeten geven in ons eigen leven. De gemeente groeit hierdoor in kwaliteit, wat zijn uitwerking heeft op gasten die langskomen. Ze worden aangesproken door het positieve klimaat wat er is. Gemeenteleden durven ook makkelijker gasten mee te nemen omdat de sfeer goed is.”

Een belangrijke stap in de missie onder eigen gemeenteleden is het koffiedrinken na de dienst. Steeds meer mensen komen, die ook nog eens langer blijven. Het sociale aspect is hierbij belangrijk. De gemeente creëert hiermee gastvrijheid en openheid.

4.1.9 Effectiviteit

Kooij is van mening dat de kerk steeds het doel van activiteiten in het oog moet houden. In praktijk worden te vaak zaken dubbel georganiseerd, ook op lokaal niveau. Een voorbeeld hoe het ook kan is de ZWO-dienst die samen met de Thomaskerk wordt georganiseerd.¹⁹²

“Waarom zou je dezelfde dienst in twee verschillende kerken houden? Als gemeente moet je soms hele basale vragen durven te stellen: 'wat willen we met een project of evenement?' Neem het project 'Food for the hungry'. Het doel was geld inzamelen. Bij 'Food for the hungry' was

¹⁹² ZWO staat voor Zending, Werelddiaconaat en Ontwikkelingssamenwerking. Zie het beleidsplan van de diaconie <http://www.oosterkerkzeist.nl/bestanden/file/OK%20Diaconie%20beleidsplan.pdf> (2011/04/04).

het doel simpelweg geld en niet de activiteit of het proces. Toch is in dit project veel tijd gestoken. Veel activiteiten zijn niet resultaatgericht. We besteden aandacht aan de activiteit in plaats van af te vragen of het geld oplevert. Zo denken kan bedrijfsmatig overkomen, maar waarom zou dat niet mogen? Een ander voorbeeld zijn de projecten rond de Afrikareis. Daarvoor werden heel veel activiteiten georganiseerd. De opgehaalde bedragen stelden echter niets voor.”

De gemeente moet ook stilstaan bij de effectiviteit van missionaire activiteiten.

“We organiseren drie kerkdiensten voor randkerkelijken, stoppen er veel energie en enthousiasme in en het resultaat is uiteindelijk bijna niets. Niemand stelt hardop de vraag wat we precies willen. Men is in de kerk gefocust op het middel in plaats op het doel. Bij onderhandelingen is één strategie om de vraag te stellen wat het alternatief is.”

Kooij is van mening dat deze vraag vaker in de kerk gesteld moet worden.

Vroeger probeerde de gemeente kerkdiensten aantrekkelijk te maken voor tieners. Na onderzoek van de taakgroep Vieren blijkt dit doel niet haalbaar.¹⁹³

“Laten we bewust zijn van het doel, van de haalbaarheid van dit doel en voor wie we eigenlijk activiteiten doen.”

In het Samen-Op-Wegproces ziet Kooij een parallel.

“In de besluitvorming is vaak 'Gods wil' als argument gebruikt. Maar in feite speelt dit hele proces zich af bestuursniveau. Daarom moet je – ook in de Oosterkerk – geen bestuurlijke beslissingen te verwarren met theologische beslissingen.”

§ 4.2 Interview Martin Rus

Op 2011/04/06 is onderstaand interview gehouden met Martin Rus¹⁹⁴. Hij is jeugdouderling in de Oosterkerk. Net zoals Maurits Kooij zit hij al jaren in de Oosterkerk.

4.2.1 Achtergrond

In 1982 kwam Rus vanuit het, naar eigen zeggen, 'donkere'¹⁹⁵ Noord-Holland naar Zeist. In het eerste jaar te Zeist bezocht hij verschillende kerken, zoals de Gereformeerde Kerk, de Hervormde Kerk en de Vol-Evangelische Gemeente. In die tijd kwam hij tot de conclusie dat het niet uitmaakte

¹⁹³ Zie het beleidsplan van de taakgroep Vieren *Vieren in Drieën*, 28.

¹⁹⁴ <http://www.linkedin.com/pub/martin-rus/7/169/239> (2011/01/06).

¹⁹⁵ Rus bedoelde deze kwalificatie in de zin van niet-kerkelijk.

waar hij zichzelf zou aansluiten, omdat in elke gemeente wel iets was om op aan te merken. Hij werd lid van de Oosterkerk omdat deze hem het meest aansprak. *Sodalis*¹⁹⁶ was toen net opgericht, een groep voor mensen van 25 jaar en ouder. Hij sloot zich hierbij aan, werd al snel bestuurslid en rolde zo langzaam maar zeker in het gemeentewerk.

4.2.2 In die dagen

Rond 1985 zaten er op een zondag 300 tot 350 mensen in de kerk. Momenteel zitten er naar schatting 250. Dat is minder, maar in de jaren tachtig was de kerk meer vergrijsd. De kerkenraad was in die tijd gewillig om ruimte te geven aan goede ideeën.

“Ik weet nog dat door opmerkingen vanuit de gemeente de kinderdiensten werden veranderd. Ook begonnen we met bijzondere diensten. Een mooi voorbeeld wat ik me nog herinner is de paasdienst van 1986. Aan de banken werden bloemen van geel crêpepapier vastgemaakt. Dit gaf een kleurig geheel aan het kerkzaal.”

Eind jaren tachtig begon *Joost: Jonge gezinnen Oost*. Het was een initiatief voor jonge ouders om elkaar op te zoeken en activiteiten te ontplooiën voor de kinderen. Eén gemeentelid zette zich in voor verjonging van de kerkenraad. Zo kon het gebeuren dat vier twintigers mee mochten doen in het bestuur van de kerk.

“Al deze ontwikkelingen hadden een positieve impact op de jeugd. Wat er precies gebeurde is lastig te benoemen. Ergens op spiritueel of geestelijk vlak veranderde er iets.”

4.2.3 Tribunaal

In maart 1990 organiseerde de gemeente een zogenaamd tribunaal¹⁹⁷.

“Het tribunaal was ludiek van opzet maar met een serieuze ondertoon. De rechter was iemand van Youth for Christ die in een toga de bijeenkomst voorzat. Verschillende groepen uit de gemeente waren vertegenwoordigd en er was een heuse marechaussee. Tussendoor was er een maaltijd. Uit dit tribunaal zijn verschillende aanbevelingen en ideeën uit voortgekomen.”

Spelenderwijs werden thema's bespreekbaar gemaakt. Het draaide om een tweetal stellingen:

- de kerkdiensten blijken met name jongeren niet aan te spreken;
- in de belevingswereld van jongeren is weinig plaats voor christelijk geloof en kerk.

¹⁹⁶ *Vieren – Leren – Dienen – Gemeente zijn*, 78.

¹⁹⁷ *Vieren – Leren – Dienen – Gemeente zijn*, 36.

4.2.4 De jaren negentig: dominee Boer

Dominee Boer werd vlak na het tribunaal verbonden aan de gemeente. Hij stimuleerde de veranderingen die al in de gemeente gaande waren.

“Als mens was hij te typeren als charismatisch en een katalysator. Pastoraal deed hij ook goed werk. Je voelde de nabijheid van de Heer in Frans.”

Dominee Boer schreef stukjes en sketches die gebruikt konden worden in de kerkdiensten. diensten werden aantrekkelijker en anders. Niet zozeer omdat er structurele veranderingen waren, maar de inhoud was sprekender.

“Gemeenteleden merkten elke week weer dat 'Frans' geraakt was door het evangelie. Ook experimenteerde hij veel met verschillende zaken. Zo werd er eind '97 een schaatsdienst georganiseerd waarbij een schaatser werd geïnterviewd. Voor veel leden was dit een brug te ver. Bevlogenheid heeft ook zijn keerzijde. Hoewel het drempelverlagend werkt, schiet het soms door. Na de renovatie had de kerk een café. In het café werd er op een gegeven moment teveel gedronken. Regulatie was hard nodig. Niet alles wat dominee Boer probeerde, lukte. Vieringen in het café East Coast liepen niet goed. Tweemaal werd er een theaterdienst georganiseerd waarbij vooral de tweede keer tegenviel.”

Dominee Boer organiseerde op een gegeven moment teveel alleen zoals het werk voor de zogenaamde vriendendiensten. Een werkgroep moest hem helpen. In het begin voelde het voor de leden van de werkgroep alsof ze alleen uitvoerende taken mochten doen. Dominee Boer gaf niet gelijk alle taken uit handen. De groep gaf duidelijk aan zelf ook input te willen geven. Uit deze werkgroep is de taakgroep Vieren gekomen.

Rond 1998 begon men in de Oosterkerk ook met gastheer en -vrouwen. Volgens Rus is iedereen een gastheer, maar hij ziet ook in dat de ene persoon het makkelijker vindt om vreemde mensen aan te spreken dan de ander. Regulatie was een goede ontwikkeling.

“Na zeven jaar zei dominee Boer dat hij 'alles had gedaan'. Het bleek lastig om het vuur brandend te houden. Enthousiasmeren is één, maar opbouwen is iets anders.”

4.2.5 Een nieuw millennium: veranderingen

In 2004 werd er kanker bij dominee Boer geconstateerd. Daarmee kwam het leven van hem, zijn familie en de gemeente in een andere fase. Ook door het vertrek van de kerkenraadsvoorzitter naar Kenia viel een belangrijke schakel weg. Deze voorzitter kon goed vergaderingen leiden, gaf leiding en straalde rust uit. Door het wegvallen van twee leidinggevende figuren moest de gemeente even pas op de plaats te maken. Ondertussen draaide alles rustig door. Nieuwe initiatieven, zoals een *ministrygebed*, werden op de lange baan geschoven. In de periode tussen 2004 tot 2007 kwamen

veel gastpredikanten langs. Door de variatie in gastvoorgangers werd de gemeente op verschillende manieren gevoed.

“Pas in 2007 kregen we een nieuwe voorganger in de persoon van dominee Marten Knevel. . Als persoon is hij rustiger, hij zoekt ook meer het gesprek met elkaar op.”

4.2.6 Naar buiten toe?

De gemeente organiseert niet veel activiteiten die naar buiten zijn gericht.

“Gemeenteleden doen mee met interkerkelijke of externe projecten. Bijvoorbeeld in 'Zeist Zingt', een interkerkelijke activiteit om samen in een winkelcentrum kerstliederen te zingen en beschuit met muisjes uit te delen. Na een paar jaar is ook dit voorbijgegaan. Of het inloophuis of HiP [Hulp-in-Praktijk].”

Rus vindt het lastig om de huidige positie van de Oosterkerk te geven.

“Bij tijd en wijle is ze naar binnen gericht. Gemeenteleden bevragen elkaar. De gemeente is breed, heeft flanken. Om zich thuis te voelen is dus veel gesprek nodig. Gemeenteleden gaan tegenwoordig in gesprek als er verschillen boven komen drijven.”

De huidige predikant stimuleert de onderlinge gesprekken meer dan zijn voorganger; hij staat voor een samenbindende lijn en een open houding naar elkaar. Ook de kerkenraad bevrägt elkaar meer.¹⁹⁸ Soms is het goed om pas op de plaats te maken in plaats van door te gaan met activiteiten.

4.2.7 Afhakers en nieuwkomers

In de periode 1990 tot 2010 zijn er ook afhakers geweest. Sommigen konden de weg niet meer vinden in de Oosterkerk. Tegelijkertijd is er ook aanwas, juist omdat er al kinderen waren. Op zijn beurt trekken de kinderen weer nieuwe gezinnen aan. De leeftijdsopbouw liet in 1990 een brede bovenkant zien, een erg smal midden en een smalle onderkant. Nu is er meer een zandlopermodel, met een breder midden en bredere onderkant. Zoals elke kerk blijft ook hier de jeugd toch moeilijk te trekken.

“Gelukkig merk je wel dat als ze ouder worden, ze waarde gaan hechten aan het geloof. In gesprekken op bijvoorbeeld catechisatie hoor je dat ze de meerwaarde van de kerk gaan ontdekken.”

¹⁹⁸ Op dit moment (voorjaar 2011) is de kerkenraad bezig met een bezinningstraject rond eenheid in verscheidenheid. Zie hiervoor bijvoorbeeld de weblog van dominee Knevel <http://www.martenknevel.nl>.

4.2.8 Gehoord en gekend worden

Rond het tribunaal in 1990 werd er veel onderzoek gedaan in de gemeente. Nog steeds wordt de gemeente regelmatig bevroegd. De redenen hiervoor zijn niet de onderzoeken op zichzelf, maar het feit dat mensen gehoord willen worden.

“Door gesprekken hoor je wat er leeft. Zowel een gemeentelid als een gast wil gehoord en gekend worden. Het is een oerbehoefte van de mens achter: geliefd en gewild zijn. Zelfs als je ouders op je veertigste scheiden, dan laat dat een zwart randje achter in je leven.”¹⁹⁹

In het evangelie staat de gelijkenis van de herder die 99 schapen in de stal heeft staan, maar het ene verloren schaap gaat zoeken. Het ene schaap kan iedereen zijn, iemand die zomaar buiten de groep valt. Het wonder van het evangelie is dat het ene schaap wordt gezocht. Het is geliefd. De Heer kent jou, zoekt jou, trekt met je op en geeft je leven vorm. Een God die ons onvoorwaardelijk lief heeft, is iets fenomenaal in deze wereld. Juist mensen aan de zelfkant van de maatschappij ervaren deze boodschap heftiger dan anderen. Bono noemt genade iets wat je overkomt. De kerk wil dat communiceren. Niet om de kerk zelf, maar om de mens.”

§ 4.3 Uitzending 'Ik mis je' over dominee Boer

De Evangelische Omroep zond op 2007/02/14 een aflevering uit, gewijd aan dominee Boer.²⁰⁰ Zijn vrouw Ingrid Boer en zijn kinderen Lydia, Jaap-Jan en Marije schetsen hierin een beeld van hun overleden vader. Omdat dominee Boer veel invloed heeft gehad in de Oosterkerk, probeer ik hier kort zijn persoonlijkheid te schetsen op basis van hoe hij omschreven werd in de aflevering. Een dergelijke aflevering laat natuurlijk niet heel de mens zien, maar slechts een inkijk.

Als avonturier zocht hij steeds nieuwe wegen. Zo deed hij bijvoorbeeld in 1971 mee aan de rally Paris – Persepolis – Paris²⁰¹ in een *Deux Chauveux*. Hiervoor moest hij eerst nog een cursus autotechniek volgen. Ook in het kerkelijk werk was deze karaktertrek te zien. Lang voordat

¹⁹⁹ Rus verwijst hierbij naar het boek Maas, C. *Uit elkaar – gesprekken met kinderen van gescheiden ouders*, Amsterdam 2010. De auteur wilde hilarische of grappige verhalen over scheiding bij elkaar brengen. Uiteindelijk lukte dit niet, omdat elk scheidingsverhaal een zwart randje kent.

²⁰⁰ De aflevering is te zien via http://www.eo.nl/programma/ikmisje/2005-2006/page/Frans_Boer_/episode.esp?episode=7869457 (2011-04-01).

²⁰¹ <http://www.citroen-mania.com.ar/history-citroen1970-1979.htm> (2011-04-01). Deze rally is één van de voorlopers van de Paris – Dakar Rally.

missionair werk op de agenda stond in Nederland, hield hij zich al bezig met vernieuwing en verandering.

In zijn laatste levensmaanden hielp hij, ondanks zijn lichamelijke achteruitgang, zo goed als hij kon zijn dochter en haar vriend mee met het organiseren van hun bruiloft. Hij zou uiteindelijk deze bruiloft niet meemaken. Dominee Boer liet zich niet drijven door wroeging of teleurstelling van zijn ziekte, maar stond zelfs in deze levensperiode klaar voor zijn vrouw en kinderen. “Hij heeft ons erdoorheen gesleept” klinkt het in de reportage.

1971 Raid Paris-Persepolis
Afbeelding 4.2: Sfeerbeeld rally. Maker onbekend.

Zijn karakter was creatief. Als de kinderen nog meegaan op vakantie maakte hij als een dj cassettebandjes met popmuziek, verhalen en jingles. Zijn vrouw omschrijft hem als bruisend, energiek en bemoedigend.

Het werk als predikant slokte hem op. Al was hij een half uur thuis, dan nog ging tien keer de telefoon. Soms was hij tot drie uur in de nacht bezig met zijn preek. Door het vele werk groeit het aantal kerkgangers. Zijn vrouw noemt in de documentaire een groei van vijftig naar vierhonderd kerkgangers. Zijn drive was om mensen enthousiast te maken voor het geloof. Kerk is niet alleen voor de zondag, maar voor heel de week. Het gaat om gemeenschapszin. Daarom stimuleerde hij de ontmoetingen in de week, maar maakt zich ook sterk voor koffiedrinken na de dienst. In zijn gemeentewerk was hij gericht op vrede en harmonie.

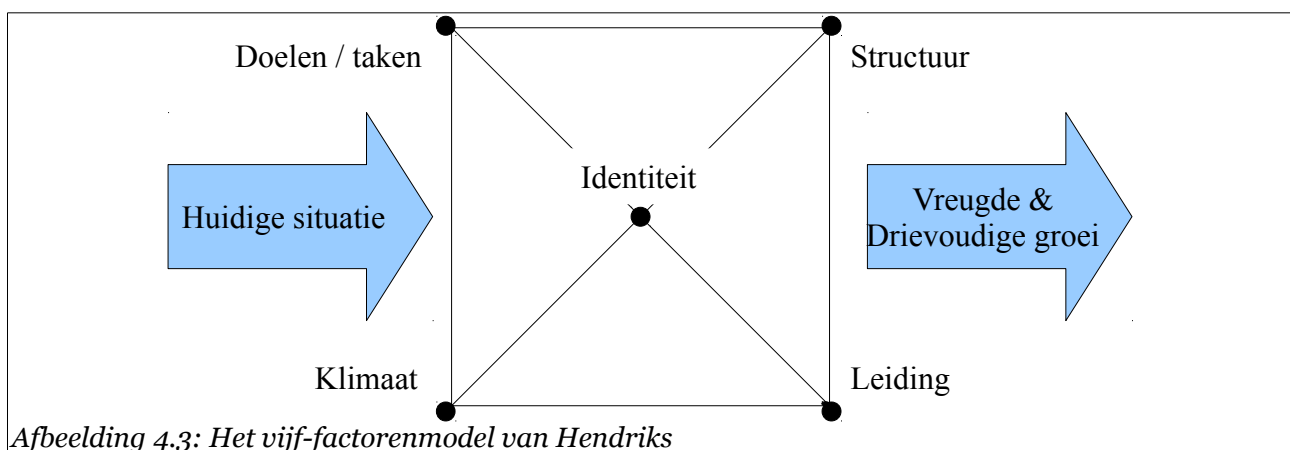
Als hij ten slotte zijn laatste woorden spreekt in de Oosterkerk, heeft hij een telefoon meegenomen als symbool voor zijn drukke werk. De telefoon gaat over, maar hij drukt hem symbolisch weg als teken dat het genoeg is geweest. Hierin liet hij een stuk zelfkennis en relativering zien.

§ 4.4 Reflectie op de interviews

4.4.1 Revitalisatie als begin van verandering

Verschillende gemeenteleden (ook niet-geïnterviewden) noemen de jaren negentig als een kantelpunt. Er veranderde iets binnen de gemeente, wat Rus als 'moeilijk te duiden' omschrijft. Ik signaleer al een stuk ontspanning voor de komst van dominee Boer. Hij kanaliseerde een beweging die al bezig was. De jaren erna is te zien hoe de gemeente zich op verschillende fronten vernieuwd. Ook fysiek laten deze verandering zich zien zoals het ombouwen van de kerkruimte.

Rus' beschrijving doet mij denken aan het revitalisatieproces. Ik bespreek dit proces aan de hand van het vijf-factorenmodel van praktisch theoloog Hendriks.^{202,203} Zijn model is gebaseerd op de organisatiesociologie.²⁰⁴ De vijf factoren bespreken verschillende aspecten in de kerkopbouw. Hendriks schematiseert het model in de vorm van een dobbelsteen.

Elk punt van de dobbelsteen is een factor in het revitalisatieproces. Als alle factoren optimaal aanwezig zijn in een gemeente, hebben de mensen 'vreugde' in het gemeente-zijn en kunnen ze op drie manieren groeien. Naar elkaar toe, naar God en naar de samenleving. Deze effecten zijn in verschillende fasen en vormen aanwijsbaar in de periode vanaf 1990. Ik analyseer de geschiedenis aan de hand van elke factor en vergelijk dit vervolgens met de 'drievoudige groei' volgens het model

202 Hendriks, J., *Een vitale en aantrekkelijke gemeente. Model en methode van gemeenteopbouw*, Kampen 1998, 33 tot 166. Deze bladzijden omvatten deel II van het boek, waarin Hendriks dit model nauwkeurig beschrijft. Brouwer, *Levend Lichaam*, 168 geeft een samenvatting van het model. De schematische weergave is samengevoegd uit beide bronnen. De pijlen komen uit Brouwer en de plaatsen van de factoren komen uit Hendriks.

203 In Brouwer, *Levend Lichaam*, wordt ook het revitalisatiemodel van Schwarz behandeld. Schwarz gaat uitgebreid in op het revitaliseren. Mijn doelstelling is niet om de revitalisatie op zichzelf uitgebreid te beschrijven. Daarom laat ik het model van Schwarz liggen, omdat het model van Hendriks genoeg houvast geeft om de doelstelling van deze masterthesis te beantwoorden.

204 *Idem*, 167.

van Hendriks erop volgt.

Rond 1990 begon het proces en het loopt door tot op de dag van vandaag. De gemeente heeft een basishouding aangenomen waarin de gemeente bereid is om telkens opnieuw te zoeken naar wat past en wat opbouwt binnen de gemeente. Stoppels noemt dit 'een houding van *changingness*'.²⁰⁵

Voordat ik vanuit het model van Hendriks de situatie in de Oosterkerk duid, wil ik op een spirituele laag wijzen die door Rus zelf wordt aangegeven. Rus heeft oog voor de stappen die gezet zijn, maar wijst ook op de geestelijke laag. “Ergens op spiritueel of geestelijk vlak veranderde er iets.” De vijf factoren zijn als vaten waarin water gegoten wordt. Het is uiteindelijk Gods Geest die het water in de vaten verandert tot wijn.²⁰⁶ Het model kan veel beschrijven, uiteindelijk is het God zelf die zijn huis bouwt.

Factor 1 - Klimaat

Al voor de jaren negentig was er een open klimaat in de gemeente. Goed onderbouwde ideeën werden gesteund door de kerkenraad. Een evenement zoals het tribunaal liet verschillende gemeenteleden aan het woord over de relatie tussen jongeren en de kerk. Als leden serieus worden genomen door de leiding, leidt dit tot een positief klimaat.

*“Het eerste is dat mensen serieus nemen noodzakelijk is voor het goed functioneren van de organisatie. [...] Mensen zullen zich dan meer inzetten en de beschikbare kennis en vaardigheden worden zo goed mogelijk benut.”*²⁰⁷

Iemand kreeg groen licht van de kerkenraad voor een U2-dienst. Een kleine groep organiseert een dienst en weet tijdens de uitvoering alle aanwezigen enthousiast te maken.

*“Als het laatste nummer is gespeeld en Pieter zijn gitaar neerzet, Jesse zijn bas af doet en de mannen naar de coulissen gaan, dendert er een 'WE WANT MORE' door de zaal waar geen muzikant onderuit kan... Onder luid applaus beklimmen onze helden weer de Bühne om nog even de scheurende geluiden als een afscheidskus over ons uit te storten... iedereen voelt dit speciale moment... het gaat vanavond om 'In The Name of Love...!'”*²⁰⁸

De gemeente die haar leden serieus neemt door ruimte te geven aan eigen initiatieven presteert op de lange duur meer in kwantitatieve en kwalitatieve zin.²⁰⁹

Het inschakelen van alle gemeenteleden in het proces van besluitvorming en participatie is

²⁰⁵ Stoppels, *Voor de verandering*, 39.

²⁰⁶ Naar Stoppels, *Voor de verandering*, 13.

²⁰⁷ Hendriks, *Een vitale en aantrekkelijke gemeente*, 45.

²⁰⁸ Verslag “In the name of Love”, <http://www.oosterkerkzeist.nl/pagina/fotoalbum.asp?AlbumID=37>. Overgenomen met stijlfouten.

Een video-impressie is te zien op http://www.youtube.com/watch?v=XD_1pyMI6h4 (beide 2011/04/11).

²⁰⁹ Hendriks, *Een vitale en aantrekkelijke gemeente*, 41 e.v.

belangrijk om een positief klimaat te scheppen in de gemeente, omdat elk lid zo op zijn waarde wordt geschat.²¹⁰ Juist initiatieven of ideeën die opkomen vanuit de gemeente lopen het beste. Het open staan voor initiatieven heeft zijn oorsprong voor 1990. Zo ver ben ik niet teruggedaan in mijn onderzoek. Na 1990 is er wel een zekere formalisatie gegroeid. Gemeenteleden worden ingeschakeld bij besluitvorming middels enquêtes die regelmatig worden gehouden.

Factor 2 - Leiding

De kerkenraad verandert geleidelijk van rolopvatting: van leidinggevend orgaan is ze meer een ondersteunend orgaan geworden. Van deze verandering wordt de gemeente pas bewust rond het tevredenheidsonderzoek, in 2006. Al daarvoor zijn er duidelijke aanwijzingen dat de kerkenraad ondersteuning geeft aan de gemeente en haar niet bestuurt als een leidinggevend orgaan. Het tribunaal is ook hier een goed voorbeeld: al in 1990 laat de kerkenraad toe dat gemeenteleden gehoord worden over een heikel thema. Deze beslissing past niet bij een kerkenraad die zelf de touwtjes in handen wil houden. Ik herken in de geschiedenis verschillende punten die Hendriks bij de factor leiding geeft.

“Dat wil concreet zeggen dat zij [kerkenraad] zichzelf als doel stelt mensen en groepen te ondersteunen en hen te helpen hun taak te vervullen, in plaats van er naar te streven de leden voor het karretje van de leiding te spannen.”²¹¹

In de nieuwe rolopvatting worden beslissingen nog steeds genomen door de kerkenraad, maar ze luistert daarbij goed naar de geluiden uit de gemeente. Ze ondersteunt de gemeente door voor de juiste materialen en randvoorwaarden te zorgen.

Factor 3 - Structuur

Deze factor betreft de structuur van de communicatie van individuen en groepen. Beide structuren bespreek ik achter elkaar.

Met betrekking tot de communicatie met het individu breekt Hendriks een lans voor het huisbezoek.²¹² Binnen het kader van dit onderzoek is het niet relevant. De onderbouwing wel.

“De belangrijkste conclusie [...] [is dat huisbezoek laat zien] dat niet het belang van de kerk maar van deze persoon centraal staat.”²¹³

De aandacht voor het individu is terug te zien in de fysieke verbouwing van de kerkruimte. Door het aanbieden van een koffieruimte voor kerkgangers en een café voor jongeren laat de Oosterkerk zien dat ze aandacht heeft voor het persoonlijke contact.

In het hoofdstuk over de communicatie van groepen bespreekt Hendriks de samenwerking tussen

²¹⁰ *Idem*, 53.

²¹¹ *Idem*, 56.

²¹² *Idem*, 88.

²¹³ *Idem*, 89.

de taakgroepen en commissies in de gemeente. Deze samenwerking vertaalt hij naar een drietal verschillende modellen.

Mij werd niet duidelijk welke structuur de leiding in de Oosterkerk rond 1990 had.²¹⁴ Omdat pas na 1998 sprake is van een voorloper van de taakgroep Vieren, ga ik ervan uit dat de gemeente voor die tijd een klassiek model kent. Ook een bespreking van het beleidsplan uit 1995 wijst in de richting dat rond 1990 de Oosterkerk een klassiek gereformeerd structuurmodel kende.^{215,216} Door de veranderingen in de gemeente groeit de structuur naar een werkgroepenmodel: de kerkenraad ondersteunt verschillende werk- en taakgroepen in de gemeente.²¹⁷ Deze verandering neemt ongeveer tien jaar in beslag.

Factor 4 - Doelen en taken

De jeugd bevraagt de gemeente op haar doelen en taken. Rond 1990 zijn de doelen vaag en onduidelijk. De gemeente gaat in op deze vraag en formuleert in 1995 een duidelijk beleid. Volgens Hendriks is het delen van gezamenlijke doelen stimulerend voor de participatie in de gemeente.

“Iedereen voor wie een beslissing consequenties heeft, participeert aan de besluitvorming. Het loont deze lange weg te volgen, als een beslissing eenmaal tot stand gekomen is wordt deze goed uitgevoerd; de mensen staan er achter – zolang gaat men door – en zij weten door hun participatie wat er precies beoogd wordt.”²¹⁸

De gemeente heeft in eerste instantie geen gezamenlijk doel, doordat dominee Boer in zijn creativiteit experimenteert zonder de gemeente hierin te kennen. In de gemeente leidt dit tot vragen en weerstand. Anders geformuleerd, door de eenmansacties van de voorganger ontbreekt aanvankelijk een gemeenschappelijk doel. Naderhand probeert de leiding tot een gezamenlijke besluitvorming te komen door met elkaar een gemeenschappelijk doel te formuleren. Beslissingen die dan via de lange weg van enquêteren en terugkoppeling worden genomen, hebben een breed draagvlak.

Factor 5 - Identiteit

Identiteitsconceptie is een subjectief verstaan van zichzelf als groep.²¹⁹ Het draait om het antwoord op de de vragen 'wie zijn we en wat is onze roeping'.

214 De focus van de interviews lag op de thematiek rond gasten, gastvrijheid en openheid. Niet op structuren en leiding.

215 *Vieren – Leren – Dienen – Gemeente zijn*, 37. In de bespreking van het beleidsplan worden de thema's vieren, leren en dienen als nieuw genoemd. Enkele taakgroepen zijn later ook zo genoemd.

216 *Hendriks, Een vitale en aantrekkelijke gemeente*, 110. Het klassieke model waarbij de kerkenraad verantwoordelijk is voor alle taken.

217 *Idem*, 113. Het werkgroepenmodel waarbij de kerkenraad werkgroepen coördineert.

218 *Idem*, 125.

219 Naar: Brouwer, *Levend Lichaam*, 170 over het model van Hendriks. In *Hendriks, Een vitale en aantrekkelijke gemeente* staat het model uitgewerkt op pagina 141.

“De term identiteitsconceptie drukt naar mijn mening namelijk goed uit dat we te doen hebben met een opvatting over de werkelijkheid; iets wat door een groep ontwikkeld moet worden.”²²⁰

Rond 1990 waren de antwoorden op bovenstaande vragen niet duidelijk. In de interviews is door de jaren heen een ontwikkeling aan te wijzen om een antwoord te vinden op de vraag 'wie zijn we'. Men ziet zichzelf als een 'lapjesdeken'²²¹, een gemeente waarin verschillende profielen samengaan. De gemeente heeft moeten leren elke mening of profiel een stem te geven. Vooral de laatste jaren is er meer aandacht voor het gesprek met elkaar. Rus schrijft dit toe aan dominee Knevel, maar het zou evengoed een gevolg van de identiteitsontwikkeling in de gemeente kunnen zijn. De gemeente was na dominee Boer toe aan een voorganger met meer diplomatieke kwaliteiten. Wat Rus herkent bij Knevel is dan in feite een gevolg van de groei van de gemeente.

Door te groeien van een uniforme gemeente naar een gemeente waar ruimte wordt gegeven aan verschillende stemmen, kan ook de behoefte groeien bij verschillende mensen om het eigen profiel beter te bewaken en te verdedigen. Op het moment dat een meer evangelisch ingesteld gemeentelid ziet dat de wens van een gereformeerd gemeentelid wordt ingewilligd, zal hij ook gaan pleiten voor zijn eigen wensen.

De gemeente formuleerde de vraag naar haar roeping eerst binnenkerkelijk. Men was bezig met het invullen van de kerkdienst.²²² Pas recenter ligt de focus meer op de missionaire vraag wie de gemeente is voor haar gasten.²²³ Zo is een groei te zien van interne vragen naar externe betrokkenheid. De groei zorgt voor een heldere identiteit. Hierover zegt Hendriks het volgende.

“In het algemeen geldt dat organisaties met een duidelijke en gemeenschappelijke identiteitsconceptie voor mensen aantrekkelijker zijn dan organisaties waarbij hiervan geen of in mindere mate sprake is.”²²⁴

Dit wordt bevestigd door de observatie van Rus dat de gemeente weliswaar krimpt in getal maar in samenstelling verjongt. Er is een aanwas van nieuwe leden die zich op de één of andere manier aangesproken hebben gevoeld door de identiteit van de gemeente. Ik heb in gesprekken tijdens het koffiedrinken na de dienst dit argument verschillende keren horen langskomen.

Het verstaan van de eigen identiteit verandert door de jaren heen. Het ophelderen van de eigen identiteit leidt tot nieuwe spanningsvelden en vragen. De nieuwe vragen geven echter aan dat de gemeente in beweging is.

²²⁰ Hendriks, *Een vitale en aantrekkelijke gemeente*, 141.

²²¹ Vergelijk pagina 66 onder *De kerk is net een dorp* en pagina 71 onder *Naar buiten toe?*

²²² Met het beleidsplan van de taakgroep Vieren in 2008 wordt de onrust rond veranderingen minder. Veranderingen in de kerkdienst worden vanaf het tevredenheidsonderzoek in 2007 alleen uitgevoerd na raadpleging van de gemeente.

²²³ Vooral door de beschrijving op pagina 71 onder *Naar buiten toe?* komt de gemeente op mij over als een gemeente die nog op zoek is naar haar identiteit voor buitenstaanders. Onder kritiek bespreek ik dit punt verder.

²²⁴ Hendriks, *Een vitale en aantrekkelijke gemeente*, 139.

Alle vijf factoren samen

De gemeente laat een proces van revitalisering zien. Voor alle vijf factoren is in de Oosterkerk een positieve groei aan te wijzen. Sommige groei gaat langzaam en strekt zich uit over jaren. Soms leidt de groei tot nieuwe vragen. Dit leidt niet automatisch tot groei in getal, maar wel tot een grotere vreugde in het meedoen.²²⁵ Hendriks wijst op het relationele vlak drie dimensies van groeien aan. Deze bespreek ik in de volgende subparagraaf.

4.4.2 Drievoudige groei als effect van revitalisatie

Revitalisatie heeft effect op het niveau van relaties: in de relatie met God, in relatie met elkaar en in de relatie tot de samenleving.²²⁶ Deze drie dimensies zijn met elkaar verweven en lopen door elkaar heen. In 2002 is een visiedocument door de kerkenraad aangenomen met een *mission statement* waarin deze drie dimensies naar voren komen.

“Verder opbouwen van een gemeenschap van jongeren en ouderen, die samen komen tot kennen van de Heer en bereid zijn Hem in hun leven van harte na te volgen, dienend en delend, en die een gemeenschap vormen die aantrekkelijk is voor en openstaat naar niet-kerkelijken, en hen die om wat voor reden dan ook nominaal tot de gemeente behoren.”²²⁷

Vanaf 1990 zijn verschillende zwaartepunten in de ontwikkeling van relaties met elkaar, God en de samenleving aan te wijzen.

Rond 1990 begon de revitalisatie door de kwaliteit van de relatie met elkaar te versterken. Door het creëren van een koffieschenplek en een café voor jongeren wilde men de cohesie versterken.

Later kwam de focus meer te liggen op de relatie naar God toe: het missie- en visiedocument (vanaf 1997, verschillende versies) wordt geformuleerd, een taakgroep voor de kerkdienst (na 2002) en de gemeente start een intern bezinningsproces (na 2005).

Pas van recentere datum zijn activiteiten gericht op buitenstaanders zoals het koffieschenken bij de avondvierdaagse. Ik signaleer een tweeslachtige houding in de relatie naar de samenleving toe. Aan de ene kant voelt men de verplichting om iets te doen als evangelisatie of missionair werk, maar aan de andere kant loopt de gemeente er niet warm voor. Ik zie pas de laatste tien jaar een meer actieve houding naar buiten toe groeien. Typerend voor deze recente ontwikkeling is de op handen zijnde oprichting van een zevende taakgroep.

“De taakgroep Communicatie bestaat nog niet. Echter het belang van communicatie binnen de

²²⁵ Brouwer, *Levend Lichaam*, 166.

²²⁶ *Idem*, 166.

²²⁷ *Beleidsplan Oosterkerk 2006 – 2010*, 13.

*gemeente en naar buiten de gemeente is van niet te onderschatten belang.*²²⁸

Twee van de vier verantwoordelijkheden die het beleidsplan geeft hebben te maken met communicatie naar buiten toe. De vorming van een nieuwe taakgroep laat zien dat de gemeente pas recentelijk bezig is met beleidsmatig doordenken van gerichtheid naar buiten.

Ironisch genoeg sorteerde juist de groei naar elkaar als gemeente meer effect naar buiten. Door het nadenken over haar eigen identiteit werd de cohesie vergroot. Daardoor voelden gemeenteleden de vrijheid om gasten uit te nodigen. Gasten die langskwamen werden hierdoor aangesproken en sommige bleven. Regelmatig hoorde ik in het onderzoek verschillende mensen zeggen dat ze aangesproken waren door de identiteit van de gemeente en de hechtheid van de groep.

Tot zover de bespreking van het revitalisatiemodel van Hendriks. Het geeft een analyse van de groei door de geschiedenis. Een aantal aspecten zijn onderbelicht gebleven, die in onderstaande punten besproken worden.

4.4.3 Urgentie

Doordat er maar een kleine jeugdgroep was rond de jaren negentig, voelde men de urgentie dat er iets moest gebeuren. Stoppels zegt hierover het volgende.

*“Crisisbesef geeft voedsel aan [het verlangen naar] verandering, maar kan uiteindelijk de kar van werkelijke vernieuwing niet trekken. Enkel 'heilige urgentie' biedt de brandstof om te komen tot fundamentele veranderingen en tot vernieuwing van geloofsgemeenschappen.”*²²⁹

Verandering is pas mogelijk als de groep gezamenlijk tot het besef komt dat er iets dient te gebeuren. Hierbij is er ook overeenkomst nodig over de richting waarheen men wil gaan.²³⁰

Dat dezelfde richting kiezen lastig is voor veel gemeenten, blijkt wel uit het boek *Voor de verandering* van Stoppels. Hij bespreekt diverse casussen van veranderingen in kerken waarin krachten en problemen spelen. Verschillende doelen en percepties blijken regelmatig oorzaak voor tegenwerkende krachten en problemen te zijn. In vergelijking met de talloze voorbeelden waar verandering moeizaam gaat, is het bijzonder te noemen dat de Oosterkerk vanaf de jaren negentig zich langzaam maar zeker één richting op ontwikkelt.

²²⁸ *Idem*, 23.

²²⁹ Stoppels, 12. Een deel van dit citaat is ook gebruikt op pagina 16 onder Motivatie. Stoppels werkt dit thema verder uit op pagina 129 onder 7.2: “Waar het mee begint: een probleem, een uitdaging, pijn ...”

²³⁰ Vergelijk nogmaals Hendriks, 125 e.v. over gemeenschappelijke doelen.

4.4.4 De rol van voorganger(s)

Dominee Boer kon het proces van verandering begeleiden. Hij had de creatieve en inspirerende gaven hiervoor. Elke week weer liet hij zien dat hij geraakt was door het evangelie. Hierin liet hij iets zien van de heilige urgentie waar Stoppels van spreekt. Daarnaast wijst Stoppels op de cruciale rol van de predikant. Hij trekt een vergelijking tussen voorgangers in de kerk en topfunctionarissen in het bedrijfsleven.

“Vaak wordt overdreven in hoeverre leiders aan de top (in het bedrijfsleven) de drijvende kracht kunnen zijn achter veranderingen [...]. Maar topfunctionarissen zijn belangrijke symbolische figuren. Veranderingen in hun gedrag kunnen systeembreed gedrag legitimeren of juist niet.”²³¹

De symbolische waarde van de voorganger is groot, maar hoeft ook niet overdreven te worden. Toch is de invloed van dominee Boer aanwijsbaar in de gemeente. Zijn naam werd met achting uitgesproken. Zijn bevoegenheid en het laten zien dat het evangelie voor hem zelf leefde²³², heeft invloed tot op de dag van vandaag. In de aflevering van de EO komt een beeld naar voren van een man die in is voor verandering en uitdaging. Niet veel voorgangers in Nederland zullen meegereden hebben in een internationale autorally. Later in het gemeentewerk is terug te zien dat hij niet altijd tevreden is met de status quo. Hij bevraagt de dingen waarom ze zijn en wil veranderen waar dat kan. Een aantal keer wordt ook duidelijk dat hij hierin doorschiet, omdat niet iedereen hem volgt in zijn enthousiasme.

Naast de voorganger was er nog een groep 'voorgangers' die de verandering stimuleerden in de gemeenten: de jeugd en de leiding van de jeugd. Zij waren een motor in het revitalisatieproces doordat ze de gemeente bevroegen op haar essentie. Waar de voorganger een voorbeeldfunctie had, had de groep rond de jeugd een initiërende werking. Zij zorgde voor het gesprek in de gemeente.

Elke gemeente heeft voorgangers nodig. In de letterlijke zin als predikant, maar ook meer symbolisch: een groep mensen die zich inzet voor een idee of steeds weer wijst op de noodzaak van iets. Ook gemeenteleden kunnen een enthousiasmerende rol hebben binnen de gemeente.

4.4.5 Kritiek

Verschillende soorten kerkdiensten

Eén van de resultaten uit het tevredenheidsonderzoek is dat kerkdiensten niet toegankelijk zijn

²³¹ Stoppels, *Voor de verandering*, 116.

²³² Zie ook Stoppels 116. De bespreking van de voorganger sluit hij af met: “Als we dat toepassen op de kerk, ontstaat er een belangrijke verbinding tussen de persoonlijke spiritualiteit van de leidinggevenden en hun functioneren in geloofsgemeenschappen.”

voor buitenstaanders. De leiding wil de diensten echter niet laagdrempeliger maken en kiest voor differentiatie. Naast reguliere diensten worden speciale diensten gehouden voor doelgroepen. Twee vragen komen er bij boven.

De eerste vraag is of de huidige differentiatie van diensten om open te staan voor gasten werkt. Ik kwam er als gast bijvoorbeeld vrij laat achter dat er bijzondere diensten waren. Ook de website vermeldt geen diensten voor buitenstaanders. Bijzondere diensten worden niet frequent gehouden, waardoor het geen 'merk' wordt. Gemeenteleden kunnen eventuele gasten niet wijzen op een speciale dienst. Ook buurtbewoners kunnen niet nieuwsgierig worden naar een dergelijke dienst.

Om mijn punt te verhelderen, noem ik de hervormde en gereformeerde gemeente van Zevenhoven om het belang van regelmaat te tonen.²³³ Al meer dan vijf jaar organiseren zij maandelijks de zogenaamde 'plusdiensten'²³⁴: kerkdiensten met een laagdrempelig en eigentijds karakter. Door de regelmatige frequentie is de plusdienst als merk ingeburgerd in het dorp. De gemeente gebruikt het woord plusdienst consequent en adverteert hier ook mee. Het gevolg is dat steeds meer mensen de weg weten te vinden naar de plusdiensten.

Het doel van bijzondere diensten in de Oosterkerk is om gasten aan te trekken. Het voorbeeld van Zevenhoven laat zien dat frequentie en marketing nodig zijn om een effect te hebben. In de Oosterkerk is geen sprake van frequentie en marketing. Kooij benoemt dit ook, door naar het effect van verschillende activiteiten te vragen.²³⁵

Het nut van bijzondere diensten is hiermee niet overboord gegooid, maar ze voldoen niet aan de doelstellingen waarmee men ze begonnen is.

Als argumentatie om te differentiëren in de diensten wordt onder andere het punt gebruikt dat de gemeente breed is en verschillende profielen kent: evangelischen, gereformeerden, voormalig katholieken, et cetera. Al deze profielen wil men van dienst zijn in de standaard kerkdienst. Mijn vraag is waarom de buitenstaander niet als een apart profiel wordt beschouwd. In haar uitvoering van de standaarddienst gaat de gemeente heel ver om gasten welkom te heten. Elke zondag wordt een tekst geprojecteerd waarin de gemeente laat zien dat ze gastvrij is. Ook op de zondagsbrief staat een uitnodiging aan gasten om koffie te blijven drinken. In de praktijk streeft men naar integratie tussen gast en gemeentelid. Vreemd genoeg formuleert de leiding op beleidsniveau een scheiding tussen gemeentelid en gast.

²³³ Deze twee gemeenten werken samen, maar zijn nog geen protestante gemeente. Ze hebben beide geen website.

²³⁴ De blog <http://kwalitijd.blogspot.com/> (2011/05/31) kondigt een optreden aan van de plusband (de huisband van de plusdienst) op april 2006. Met andere woorden, de plusdienst wordt al langer dan vijf jaar gehouden.

²³⁵ Zie pagina 67 onder *Effectiviteit*.

§ 4.5 Beleidsplan Eredienst van taakgroep Vieren

Voordat ik in een volgend hoofdstuk een aantal bezoekverslagen van een aantal kerkdiensten geef, bespreek ik hoe de gemeente zelf de kerkdienst ziet en welke aandacht de gast daarin krijgt. In deze paragraaf wordt het beleidsplan *Vieren in Drieën – Beleidsplan Eredienst voor de Oosterkerk Zeist 2008 – 2013*^{236,237} samengevat en besproken. In de volgende paragraaf volgt een reflectie op doelstelling op het beleidsplan.

In de bespreking van het beleidsplan is een interview verwerkt²³⁸ met twee leden uit de Oosterkerk, Annet Roodenburg²³⁹ en Christina Ruiter²⁴⁰. Het interview is gehouden op 2011/03/23. Roodenburg was tot voor kort lid van de taakgroep Vieren en heeft meegewerkt aan het beleidsplan uit 2008. Het stokje heeft ze inmiddels overgedragen aan Ruiter.

Deze paragraaf kent twee soorten citaten: uit het beleidsplan en interviewtekst. Ik geef citaten uit het beleidsplan cursief weer.²⁴¹ Interviewtekst van Roodenburg en Ruiter is hetzelfde opgemaakt als de andere citaten in de rest van deze masterthesis.

4.5.1 Aanleiding nieuw beleidsplan eredienst.

Aan de basis van het beleidsplan uit 2008 staan een enquête, gesprekken met gemeenteleden, het algemene beleidsplan en het missie- en visiedocument.

“Toen het oude beleidsplan afliep in 2007, heeft dominee Knevel er een speerpunt van gemaakt om een nieuw beleidsplan te ontwikkelen. De oude voldeed op zich wel, maar had geen goed draagvlak meer in de gemeente. De voornaamste aanleidingen voor een compleet nieuw beleidsplan werden gevormd door vragen rond muziek en liederen. Daarnaast leefde er ook het gevoel dat er meer uit de kerkdienst gehaald kon worden voor de gemeente.

Begin 2007 werd er na twee kerkdiensten een enquête uitgedeeld. Bovenaan het vel papier was

236 Knevel, M, ea., *Vieren in Drieën, Beleidsplan Eredienst voor de Oosterkerk Zeist 2008-2013*, Zeist (eigen uitgave Oosterkerk), 2008. De samenstelling is gedaan door de beleidsgroep Eredienst.

237 Kortweg *Beleidsplan Eredienst* genoemd of, alleen in deze paragraaf, verkort als beleidsplan.

238 Deze aanpak is gekozen om geen overlappende paragrafen te krijgen waar twee keer hetzelfde wordt gezegd.

239 <http://www.falw.vu.nl/en/research/health-sciences/staff/annet-roodenburg/index.asp> en <http://www.linkedin.com/pub/annet-roodenburg/1/a77/624> (beide 2011/06/01).

240 <http://www.oosterkerkzeist.nl/pagina/pagina.asp?item=163> (2011/06/01).

241 Alleen in deze paragraaf.

het mission statement van de Oosterkerk afgedrukt, daarna het afgeleide mission statement voor de eredienst. Tenslotte een enquête over de missie voor de kerkdienst.

Op basis van de ingevulde enquête begonnen wij als taakgroep in het najaar van 2007 met gesprekken. Deze hadden een tweeledig doel: we wilden het klimaat in de gemeente over de kerkdienst meten en draagvlak creëren voor aanpassingen en verandering in de eredienst. De aanpassingen die gedaan waren, vielen namelijk niet altijd in goede aarde bij de gemeenteleden. Mensen waren bijvoorbeeld niet tevreden over de keuze van de gebruikte liederen.”

Het uiteindelijke beleidsplan bestaat uit 3 delen die hieronder zijn weergegeven.

1. Aanleiding en achtergrond;
2. uitgangspunten beleid;
3. beleid eredienst.

4.5.2 Beleidsplan deel 1 - Aanleiding en achtergrond

Het beleidsplan somt diverse redenen op voor het schrijven van een nieuw document.²⁴² Een aantal argumenten zijn: onduidelijkheid over taken, doordenking van het liederenrepertoire en de plek van verschillende soorten diensten. Tijdens het schrijven van het beleidsplan werd ook duidelijk dat bezinning nodig was om een mogelijke uitstroom van mensen te beperken. Door een enquête hoopt men dat iedereen gekend wordt in de gemeente.²⁴³ Alle respondenten werd gevraagd welke punten ze belangrijk vonden en welke ze niet thuis vonden horen in de eredienst.²⁴⁴

- Samen;
- aantrekkelijke diensten;
- hedendaagse mensen;
- aangesproken worden door God;
- God loven;
- komen tot keuze voor god;
- komen tot keuze voor de gemeente;
- komen tot omgang met God;
- komen tot omgang met de gemeente.

²⁴² Knevel, *Vieren in Drieën*, 2.

²⁴³ *Idem*, 2.

²⁴⁴ Het rijtje is letterlijk overgenomen uit de enquête die in 2007 is uitgedeeld. De onderdelen werden tweemaal getoond. De eerste keer met de vraag welke onderdelen gewaardeerd werden, de tweede keer met de vraag welke onderdelen niet gewaardeerd werden.

Beleidsplan 1.2 - Uitkomsten enquête

De enquête bracht twee punten naar voren die gemeenteleden belangrijk vonden: het samen zijn als gemeente en toegankelijke diensten vieren. Ook werd duidelijk dat de tekst van de missie voor de kerkdienst een revisie nodig had.

Beleidsplan 1.3 - Gespreksronde

Naast de enquête is er in de winter van 2007-2008 een gespreksronde geweest met meelevende gemeenteleden, rand- en buitenkerkelijken. De uitkomst van deze gesprekken waren als volgt.

- Er is waardering voor de grote variëteit in en van diensten. Verandering mag, zolang het dienstbaar aan de inhoud is en er geëvalueerd wordt.
- Kwaliteit staat voorop. Het beleidsplan gaat niet in op de vraag wat kwaliteit is.
- Een belangrijke conclusie is dat men het *niet haalbaar acht om als gehele gemeente samen echte kinder- en jongerendiensten te houden.*²⁴⁵

De laatste uitkomst staat in contrast met de enquête en de formulering van een missiestatement voor de eredienst. Daarin geeft de gemeente juist aan dat men samen diensten wil houden.

Beleidsplan 1.4 - Kerkelijke betrokkenheid in getallen

Het beleidsplan heeft voorin een aantal tabellen met getallen opgenomen. In het interview met Ruiters en Roodenburg wordt dit toegelicht.

“In het algemene beleidsplan staat dat we willen groeien in getal.”²⁴⁶ We doen daar eigenlijk niets mee. Toch kijken we steeds naar het aantal leden. Je hebt ergens een kritische massa nodig om mee te kunnen werken. Daarom bedienen we ons van veel tabellen en grafieken.

Het groeien in getal is iets wat bij Willow Creek vandaan komt. Daar was dominee Boer al mee bezig. Hij en dominee Knevel kennen elkaar van Willow Creek. Ergens is het logisch om met getallen bezig te zijn. Als je dat niet doet, mis je op een gegeven moment ontwikkelingen die zich over verschillende jaren heen uitstrekken.”

De tabel *Ledentalontwikkeling van de Oosterkerk*²⁴⁷ laat zien dat het aantal personen in een pastorale eenheid door de jaren gestegen is: van gemiddeld 1,65 personen in 1998 naar 1,75 in 2008. Deze groei duidt op een toename van gezinnen met kinderen. Het onderbouwt de observatie van Rus dat de relatieve samenstelling van de gemeente veranderd is.

De cijfers tonen ook een sterke daling van het aantal leden na 2005, maar een opleving in 2007.²⁴⁸ De daling wordt ingezet op het moment dat dominee Boer ziek wordt en het ledenaantal loopt weer

²⁴⁵ Knevel, *Vieren in Drieën*, 4.

²⁴⁶ *Beleidsplan Oosterkerk*, 13.

²⁴⁷ Knevel, *Beleidsplan Vieren*, 6.

²⁴⁸ *Idem*, 7.

op als de Oosterkerk een nieuwe predikant krijgt. Het onderstreept nogmaals de symbolische waarde van de voorganger.²⁴⁹

In de conclusie wordt gezegd dat, ondanks ledenverlies, de schade beperkt blijft ten opzichte van landelijke cijfers.²⁵⁰ Zelf zie ik niet waar en hoe de cijfers van de Oosterkerk naast landelijke cijfers worden gelegd. Een onderbouwing van deze stelling blijft achterwege.

4.5.3 Beleidsplan deel 2 - Beleidsuitgangspunten

Dit deel beschrijft het *mission statement* van de gemeente en de missie voor de eredienst.²⁵¹ De taakgroep pleit voor een herformulering van het *mission statement* van de gemeente.

De vernieuwde missie voor de kerkdienst luidt: *samen aantrekkelijke diensten houden waarin hedendaagse mensen zich door God aangesproken weten, Hem loven en komen tot een keuze voor- en omgang met Hem en Zijn gemeente.*²⁵² Kerkdiensten hebben het doel de relatie tussen God en de mens en met elkaar te versterken.

De nieuwe formulering sluit aan bij wat gezegd is over het effect van revitalisatie.²⁵³ Alleen wordt hier het beoogde effect niet geconstateerd maar als doel gesteld. Aan de andere kant geeft het formuleren van dit doel aan dat het thema leeft. In de nieuwe formulering wordt de gast of buitenstaander niet apart genoemd. De woorden uit de missie *hedendaagse mensen* kunnen echter ook ruim opgevat worden naar zowel gasten als gemeenteleden.

4.5.4 Beleidsplan deel 3 - Beleid erediensten

Deel 3 beschrijft vijftien componenten uit de eredienst. Enkele krijgen maar kort aandacht, anderen bespreek ik uitgebreid omdat ze relevant voor het onderzoek zijn.

Als eerste komt een aangepaste missietekst over de kerkdienst aan bod. Deze nieuwe missietekst is korter en krachtiger geformuleerd, omdat de taakgroep de gemeente wil leren de missie over te nemen.

“Om de missie voor de kerkdienst in het collectieve geheugen te krijgen, worden er twee dingen gedaan. Het statement wordt elke keer geplaatst op de Zondagsgroet. Daarnaast wordt het met de beamer geprojecteerd voor de dienst.”

De tekst hiervan luidt: *Breed toegankelijke kerkdiensten houden die inspireren tot groei in betrokkenheid bij God, elkaar en anderen.*

249 Vergelijk pagina 81 onder *De rol van voorganger(s)*.

250 *Idem*, 8.

251 Het *missionstatement* is eerder besproken op pagina 79 onder *Drievoudige groei als effect van revitalisatie*.

252 *Beleidsplan Oosterkerk*, 10.

253 *Idem* voetnoot 318.

Het opnieuw formuleren van de missietekst is verwarrend. In deel 2 wordt al een tekst gegeven. Voor de lezer is niet onmiddellijk duidelijk dat het gaat om een herformulering. De reden is wel duidelijk: men wil een korte en krachtige tekst omdat ze als slogan gebruikt wordt. De nieuwe formulering houdt vast aan de drie relationele dimensies en toegankelijke kerkdiensten.

Beleidsplan 3.1 - eredienst

De gemeente ziet voor zichzelf en buitenstaanders de dienst als meest herkenbare onderdeel van de kerk. Men stelt dat *de ervaring die leden en gasten hier opdoen [...] van groot belang [is] voor de kijk op de gemeente en voor de eventuele consequenties die men aan een bezoek aan de dienst(en) verbindt.*²⁵⁴ Een paar regels verder: *We zien dit moment van de week [de eredienst] dan ook als DE kans om wekelijks een gedenkwaardig moment voor inspiratie, bezinning, gemeenschapsvorming te creëren.* De kerkdienst moet dus iets te zeggen hebben in de levens van mensen en is bedoeld voor heel de gemeente.

Beleidsplan 3.2 - Doelgroepen

Breed toegankelijke kerkdiensten hoeven niet ten koste te gaan van de diepgang. *Het belang dat de gemeente hecht aan samen vieren leidt er toe dat wij willen streven naar een zodanige vormgeving en een invulling van de diensten, dat deze relevant voor het dagelijks leven, toegankelijk, aantrekkelijk en inspirerend zijn voor een zo breed mogelijke groep bezoekers.*²⁵⁵ De brede toegankelijkheid wil men bevorderen door drie aandachtspunten.

- Begrijpelijk taalgebruik;
- aansprekende communicatievormen;
- begrijpelijke of uitgelegde rituelen.

Deze drie punten zijn ook voor gasten belangrijk, omdat ze niet of minder bekend zijn met het kerkelijk jargon en de gebruiken. Hoewel de gemeente toegankelijkheid nastreeft, communiceert men dit niet met gastvoorgangers.

“Aan gastvoorgangers worden deze punten niet voorgelegd. We proberen als Oosterkerk wel het thema missionair-zijn aan te bieden in de preken door onze eigen voorganger. Of een gastvoorganger zoals Hans Esbach, omdat hij dit uit zichzelf al een belangrijk thema vindt. We hebben met gastvoorgangers een lange band, zodat ze vaak weten wat van ze verwacht wordt.”

Er wordt hier vanuit gegaan dat gastvoorgangers weten wat ze moeten doen. Ik zou voor de veilige route kiezen en deze punten opnemen in de informatiebrief die je als gastpredikant krijgt. Steeds wordt het samen vieren benadrukt. Het is vreemd dat het beleidsplan opeens een ander

²⁵⁴ Knevel, *Beleidsplan Vieren*, 13.

²⁵⁵ *Idem*, 13.

geluid laat horen: *Met name voor jongeren en rand- en buitenkerkelijken voldoen de diensten niet aan deze criteria. [...] Hieruit concluderen we dat we de verschillende groepen op verschillende wijzen zullen moeten aanspreken en inspireren.*²⁵⁶ Zonder dat het document ingaat op de verschillen, worden ze onoverbrugbaar genoemd. Daarom werkt het beleidsplan verschillende soorten diensten uit op drie waarderingsniveaus.

Vieren in drieën

“De uitkomst van de enquête leidde tot 3 types diensten, zoals jongerendiensten, klassiek-gereformeerde diensten (overigens nooit gehouden) en standaarddiensten zoals die er altijd al waren. De nullijn is dat we één maal per maand een band hebben en de beamer gebruiken. In de dienst van tien uur worden geen extreme dingen georganiseerd. Wel op een ander tijdstip, zoals de U2 dienst In the Name of Love waarbij er van alles uit de kast werd getrokken.”

De drie typen van diensten waarover gesproken wordt, zijn eerder besproken op pagina 59 onder *Andere kerkdiensten*.

Met het oog op de toekomst

Deze alinea schetst kort de spanning tussen kerk en samenleving. Door de veranderende samenleving loopt het kerkbezoek terug en verwachten bezoekers een andere vorm van kerk-zijn. De gemeente moet zich daarom bezinnen hoe ze aansluiting blijft houden bij nieuwe generaties zonder de brede toegankelijkheid op te geven.

Met het oog op de wereld

Men stelt ook de vraag hoe buitenstaanders aangesproken worden in de eredienst. Niet-kerkelijke mensen worden spirituele zoekers genoemd. Voor hen wordt als volgt ruimte ingebouwd. *Waar dat binnen de gewone diensten niet haalbaar is overwegen we de mogelijkheid speciale (evangelisatie)diensten te houden (categorie 3) gericht op deze doelgroep.*²⁵⁷

Met het oog op de jeugd

Om jongeren aan te spreken kiest men ervoor één keer per maand te variëren in de eredienst door het combo te laten spelen. Deze dienst zou dan onder waarderingsniveau 2 vallen. Een andere mogelijke oplossing waarover gesproken wordt is om de jeugd tijdens de dienst apart te nemen. Hiermee is in 2009 gestart. Een specifieke jeugddienst valt onder waarderingsniveau 3 en vraagt veel begeleiding en energie.

“Uit de gesprekken blijkt dat het belangrijk is dat deze diensten [jeugddiensten] aansluiten bij de actualiteit en dat de verkondiging/getuigenissen authentiek zijn.

²⁵⁶ *Idem*, 14.

²⁵⁷ *Idem*, 16.

Geldt actualiteit en authenticiteit dan niet voor ouderen? De punten van actualiteit en authenticiteit werden in gesprekken aangedragen door specifiek de jongeren. Ze wilden authentieke getuigenissen of verhalen hoe mooi iets is.”

Met het oog op de traditie

In de Oosterkerk is er oog voor iedere generatie. Er is een groep die zich (meer) herkent in de gereformeerde traditie. Dus als deze groep kleiner wordt, zou voor deze groep ook een dienst in de categorie 3 gehouden kunnen worden.

Beleidsplan 3.3 - Vormgeving

Gemeenteleden geven in gesprekken aan dat de vorm de inhoud van de dienst mag ondersteunen. Hierdoor ontstaat ruimte om te experimenteren. Wel is continu bijsturing en evaluatie nodig. Het aspect evaluatie komt steeds naar voren. Waarom is dit aspect zo belangrijk in de Oosterkerk?

“Twee aspecten zijn belangrijk voor het evalueren: draagvlak en feedback. Als je als kerkenraad veranderingen wilt doorvoeren, is draagvlak altijd nodig. Door te evalueren worden mensen gehoord. Een inzicht dat bij Willow Creek vandaan komt.

Er is een tijdje, rond 2008 – 2009, een klankbordgroep geweest. Elke dienst vulden leden van de klankbordgroep een evaluatie in. We kregen zoveel data, dat we het niet meer konden verwerken. mei 2010 is er ook nog een kleine evaluatie geweest.

Tijdens evaluaties kwam naar voren dat gemeenteleden andere verwachtingen hadden. Zo werd een keer gesteld dat men een verticale lijn (tussen God en mens) miste in de dienst. Aan de leden die de diensten voorbereiden hebben we gevraagd hiermee aan de slag te gaan.”

Beleidsplan 3.4 - Inhoud

Kerkdiensten dienen recht te doen aan de Bijbel als woord van God en richtingaanwijzer te zijn voor het leven te zijn.

Beleidsplan 3.5 - Kwaliteit

Het streven naar kwaliteit wordt gezien als het eren van God. Daarom wil men investeren in faciliteiten (bijvoorbeeld geluidstechniek) en vaardigheden (bijvoorbeeld gebruik van gaven en talenten).

Beleidsplan 3.6 - Verkondiging

De preek is het belangrijkste medium om de boodschap van de Bijbel uit te leggen en te vertalen naar vandaag. De volgende aanwijzingen voor de verkondiging staan op een rij.

- **Plaats verkondiging** – De preek blijkt al eeuwen het centrum van de eredienst, hoewel er een historische verschuiving te zien is.
- **Inhoud verkondiging** – Naast het oecumenisch leesrooster is uit de gesprekken gebleken dat er ook meer vraag is naar thematische diensten. Daarom wordt er meer geëxperimenteerd met thema's en series van diensten rond een onderwerp.
- **Bijzondere diensten (categorie 3)** – In speciale diensten zou het mogelijk moeten worden om de verkondiging op een andere manier te doen of zelfs te laten vallen.

Beleidsplan 3.7 - Gebed

De gemeente wil andere vormen van gebed gebruiken naast de gebeden die nu gebruikelijk zijn. Te denken valt aan stil gebed in de dienst of *ministrygebed*²⁵⁸ na de dienst.

Beleidsplan 3.8 - Muziek

Verkondiging in paragraaf 3.6 van het beleidsplan krijgt amper één pagina de ruimte, terwijl gesteld wordt dat *de verkondiging het centrum van de eredienst blijft*.²⁵⁹ Voor muziek worden meer dan twee pagina's ingeruimd. De reden hiervoor is dat de visie op muziek onderontwikkeld was in de gemeente:

“Muziek was een speerpunt bij het ontwikkelen van dit beleidsplan. Er waren vragen over het gebruik van liederen en instrumenten. Daarom moesten we dit uitgebreid overdenken. Ook is er veel voorwerk over dit punt geweest. Dat leidt automatisch tot meer tekst.”

Muziek is een belangrijke drager van beleving. Daarom dient de meest geschikte stijl gekozen te worden bij een dienst. Bij voorbaat wordt niet vastgelegd welke dit is.

- **Plaats** – Muziek mag naast zingen ook op andere manieren ingezet worden, bijvoorbeeld in een meditatief moment. Zolang het de ontmoeting tussen God en mens bevordert.
- **Repertoire** – Diverse bundels mogen gebruikt worden om uit te zingen.
- **Begeleiding** – Naast het orgel is er ook ruimte voor een cantorij, combo en zangers. Het liefst niet tegelijk in één dienst.
- **Instrumenten** – De eredienst staat open voor alle instrumenten.
- **Bijzondere diensten (categorie 3)** – In bijzondere diensten kan worden gekozen voor een breed of juist eenzijdig repertoire (bijvoorbeeld alleen psalmen of liederen uit Taizé).
- **Instrumentale en/of vocale begeleiding** – Om de kwaliteit van instrumentale en/of vocale begeleiding te waarborgen wil men een kerkmusicus en comboleider aanstellen. De kerkmusicus zou een betaalde kracht moeten zijn.²⁶⁰

258 Noot 13 op pagina 19 van het beleidsplan: “*Ministrygebed* is gebed door twee personen voor een derde waarbij de verwachting is dat God van zich doet laat horen.”

259 Knevel, *Beleidsplan Vieren*, 18.

260 Conform de Generale Regeling voor Kerkmusici. Deze regeling staat op <http://www.pkn.nl/kerkmuziek/info.aspx?page=1157>

Beleidsplan 3.9 - Multimedia

Omdat multimedia goede ondersteuning kunnen bieden, moet er goed materiaal te zijn. De taakgroep adviseert het vormen van een multimediateam.

Beleidsplan 3.10 - Drama

De taakgroep adviseert om een dramateam op te richten.

“Een tijdje heeft er een dramateam gefunctioneerd maar is uitgedoofd. Men was niet enthousiast en daarom is de stekker er weer uitgetrokken.”

Beleidsplan 3.11 - Kerkruimte

Het streven is om de ruimte te laten meewerken aan een *positieve beleving van het kerkbezoek*. Enkele verbeterpunten zoals de plek van de koffietafel en de lichtinval worden genoemd. Bij de bijzondere diensten van categorie 3 kan in voorkomende gevallen uitgeweken worden naar een alternatieve locatie buiten de kerkzaal.

“We willen jongeren bij de kerk houden. Daarom dienen we niet alleen te kijken naar binding met de kerkdienst als zodanig, maar moeten ze ook een binding met het gebouw krijgen als een plek waar het geloof beleefd en geloofd wordt. Een kerkzaal of een bijzaal is ook geschikt.”²⁶¹

Beleidsplan 3.12 - Decor / aankleding

Het gebruik van aankleding, zoals kleuren en symbolen, wordt gestimuleerd omdat ze een positieve invloed op de beleving van de kerkdienst kan hebben.

Beleidsplan 3.13 - Ontmoeting en gastvrijheid

Vanaf de binnenkomst tot het verlaten van het kerkgebouw moeten gasten zich welkom te voelen. Het wordt niet duidelijk *hoe iedere bezoeker van de kerkdiensten [...] vanaf de binnenkomst tot aan het verlaten van de kerk [...] gemakkelijk in contact kan komen met gemeenteleden.*²⁶² Op dit punt zou ik meer advies of sturing verwachten dan één enkele alinea. Wat is hier verder mee gedaan?

“Er is een gastvrijheidscommissie in het leven geroepen. Gastheren en -vrouwen zijn erop gespist gasten welkom te heten in de kerkdienst. Het gastvrijheidsprojectteam²⁶³ is opgeheven eind november 2010 omdat ze klaar waren met initiatieven uitwerken. Dit team was puur gericht op de middelen en de structuur voor de gastheren en -vrouwen. Ze waren niet bezig

(2011/06/15).

²⁶¹ Citaat van Rus. Vanwege de relevantie plaats ik het hier.

²⁶² Knevel, *Beleidsplan Vieren*, 23.

²⁶³ Het gastvrijheidsprojectteam is niet hetzelfde team als de gastvrijheidscommissie. De eerste zorgt voor middelen en structuur, de tweede bestaat uit gastheren en -vrouwen.

met persoonlijke contacten, tenzij er een specifieke hulpvraag uit de gastvrijheidscommissie kwam.”

Verskillende recente ontwikkelingen worden geschetst.

“Om de ontmoeting met buitenstaanders te stimuleren is de Oosterkerk gestart met het schenken van koffie tijdens de avondvierdaagse.

Het koffiedrinken na de dienst is om het contact onderling te stimuleren. Sowieso zijn de mensen die blijven hangen open van zichzelf. Dominee Knevel probeert het koffiedrinken te stimuleren. Je merkt de positieve sfeer door het geroezemoes en de toegankelijkheid van mensen. Sinds kort staat er een tweede uitschenkpunt voor koffie aan de andere kant van de kerkzaal. Door het succes van het koffieschenken werd het te druk aan één kant.”

Kansen maken

“Eén aspect van gastvrijheid is het daadwerkelijk aanspreken van gasten. De gemeente probeert mogelijkheden te scheppen om gastvrije momenten te realiseren. Koffiedrinken na de dienst is een belangrijk moment waarin een gelegenheid wordt gecreëerd.

Tijdens de kerstnachtsdienst zijn er altijd veel gasten. Twee jaar lang is er gevraagd naar gegevens van gasten. Op de liturgie stond een uitnodiging om te komen praten over de kerkdienst. Daar is een klein groepje uit voortgekomen. Sommigen daarvan komen nog, anderen niet.

De gemeente probeert een band op te bouwen met gasten en nieuwe leden. Elk jaar organiseert de Oosterkerk daarom een lunch voor belangstellenden en nieuwe leden.”

Aandacht voor missionair zijn

“De gemeente besteedt weinig aandacht aan missionair of gastvrij zijn. Er is slechts eenmaal een avond voor de gastheren en -vrouwen georganiseerd. Toch heeft de gemeente altijd al een gastvrije en missionaire houding gehad. De beweging naar buiten toe was al in de tijd van dominee Boer. Gasten worden spontaan aangesproken en krijgen een warm plekje. Het aanspreken was eerst niet geregeld, de gemeente had al een cultuur ontwikkeld om nieuwe mensen erbij te houden.”

Beleidsplan 3.14 - Participatie gemeenteleden

De eredienst is voor iedereen, daarom moet er ook met iedereen overleg te zijn.

“Ongeveer honderd mensen kunnen afwisselend ingeschakeld worden om bij de diensten te

helpen, een groot deel van de gemeente.²⁶⁴ We vinden het belangrijk dat mensen meedoen aan de kerkdienst en een stem hebben in de vormgeving.”

Beleidsplan 3.15 - Coördinatie / eindverantwoordelijkheid

Eindverantwoordelijk voor de erediensten is en blijft de kerkenraad. Verantwoordelijk voor de daadwerkelijke uitvoering is de predikant die voorgaat samen met de verschillende coördinatoren van de taakgroepen, zoals de zangleider of de multimediateamleider.

§ 4.6 Reflectie op het beleid van de eredienst

In het beleidsplan komen een aantal thema's, die voor dit onderzoek belangrijk zijn, in verschillende bewoordingen steeds terug:

- draagvlak;
- evaluatie;
- gesprek met elkaar.

De punten 'draagvlak' en 'in gesprek zijn met elkaar' werden al behandeld op pagina 75 onder *Factor 1 – Klimaat*. Evaluatie kwam een aantal keer zijdelings aan bod; hieronder bespreek ik het vanuit het beleidsplan.

4.6.1 Evaluatie

De gemeente geeft ruimte om te experimenteren, maar ze verwacht wel een moment van terugkoppeling. Omdat de gemeente opnieuw gekend wordt in het beslissingsmoment is ook dit moment waardevol voor de gemeenteopbouw.

“Evalueren is waarderen, is de waarde van iets bepalen. Waardevolle zaken zijn de moeite van het evalueren altijd meer dan waard.”²⁶⁵

De leiding geeft met evalueren een dubbel signaal af: het te bevragen object is waardevol, want er worden vragen over gesteld. De te bevragen subjecten (de gemeenteleden) zijn waardevol, want hun mening wordt op prijs gesteld. De resultaten zijn op hun beurt weer nuttig voor de leiding,

²⁶⁴ Het aantal kerkgangers werd door Rus geschat op 250 kerkgangers. Honderd leden die om de zoveel tijd op de één of andere manier meehelpten is een relatief groot aantal.

²⁶⁵ Stoppels, *Voor de verandering*, 170.

omdat ze inzicht verschaffen in betrokkenheid van de gemeente bij projecten en onderdelen.²⁶⁶

De taakgroep Vieren krijgt door de enquêtes en gesprekken nieuwe stof om beleid te ontwikkelen. De drie categorieën van diensten zijn ontstaan na evaluatiemomenten over de bestaande praktijk. Wie evalueert, moet niet alleen mislukte projecten evalueren maar ook de succesvolle.²⁶⁷ Als iets goed gaat, heeft de gemeente niet altijd door hoe waardevol een aanpak of episode is. Door goedlopende activiteiten te evalueren krijgt de gemeente beter zicht op het pad dat ze op dat moment bewandelt. Een valkuil is dat er te veel data binnenkomen. Een klankbordgroep die de data moest verwerken, is opgeheven omdat ze de voortdurende stroom van informatie niet aankon.

Evaluatie veronderstelt dat er geëxperimenteerd wordt en dat deze experimenten ook fout kunnen gaan. Daarom besteed ik nu enige aandacht aan het maken van fouten.

4.6.2 Fouten maken

Het eigene aan experimenten is dat niet elk experiment slaagt. De Oosterkerk kent als voorbeeld het dramateam dat amper een jaar gedraaid heeft. Stoppels zegt over fouten durven maken het volgende.

“Durf het risico aan! En heb daarbij ook het lef om voluit de mist in te gaan! Dat is beter en vruchtbaarder dan een minimalistische – en vaak vreugdeloze! – vorm van kerk-zijn waarbij vooral op safe wordt gespeeld.”²⁶⁸

Wie aan experimenten binnen de kerk begint, zal twee dingen moeten beseffen: deze roepen weerstand op en er kleven risico's aan vast.²⁶⁹ De kerk staat niet bekend als een plek waar veel geëxperimenteerd wordt. Liever kiezen kerken voor een veilige, vertrouwde omgeving zonder al te veel verandering. In het bedrijfsleven weet men dat 90 procent van de experimenten mislukt. Waarom zou dit percentage dan niet in de kerk gelden?

Een gemeente moet zich hierdoor niet weerhouden van experimenteren. Het is als een waarschuwing hoe de weg kan verlopen. De grondhouding in het experimenteren omschrijf ik als volgt: neem de vrijheid en durf te falen.

²⁶⁶ *Idem*, 171.

²⁶⁷ *Idem*, 173 e.v.

²⁶⁸ *Idem*, 103.

²⁶⁹ *Idem*, 104.

4.6.3 Niet actief buiten de kerkdeur, wel aansprekend

Net zoals in de interviews met Kooij en Rus bespeur ik tijdens het interview over het beleidsplan een soort schuldgevoel omdat de Oosterkerk bijna niets doet aan activiteiten naar buiten toe.²⁷⁰ Pas sinds kort organiseert de gemeente actief evenementen gericht op de buitenstaanders. Het accent lag lange tijd veel meer op een goed binnenkerkelijk klimaat en het opnemen van gasten in de groep. De gemeente heeft in het benaderen van gasten eerder een passieve houding ('We spreken u aan als u onze kerk inkomt') dan een actieve ('We spreken u aan terwijl u aan het winkelen bent').

In het *mission statement* wordt wel een beweging naar buiten gemaakt; in de praktijk blijkt deze beweging amper voor te komen. Hier zit de vooronderstelling achter dat acties buiten de kerkdeur essentieel zijn voor de kerk. Paas nuanceert deze vooronderstelling door een aantal inzichten te geven die hij geleerd heeft van toetreders.

“Evangelisatie' wordt door talloze christenen geassocieerd met het uitvoeren van bijzondere acties: zingen op de markt, folders uitdelen, gesprekken voeren met onbekenden. Het zijn acties waar de medewerkers vaak veel zegen van ondervinden. Maar hoe zit het nu met de mensen die worden aangesproken?”²⁷¹

Men hoopt met evangelisatieacties op bliksembekeringen, en gebeurtenissen zoals bij Saulus die op weg naar Damascus door God werd aangesproken. De realiteit is anders.

“Het blijkt steeds weer dat de overgrote meerderheid van toetreders tot de kerk geen spectaculaire bekeringservaring heeft gehad. Er waren soms wel crisismomenten en doorbraken, maar over het geheel genomen beschrijven de meeste mensen hun weg als een geleidelijke groei.”²⁷²

Paas geeft een tiental lessen die hij geleerd heeft van toetreders.²⁷³ Drie van zijn punten vind ik van belang om hier te bespreken.

Ten eerste hebben gasten en toetreders baat bij ruimte om geleidelijk te groeien. Hiervoor zijn langdurige contacten nodig.²⁷⁴ Gasten en toetreders komen mee met een introductie of hebben een goede reden om naar de kerk te gaan.²⁷⁵ De gemeente moet eerst de ruimte geven om langdurige contacten aan te gaan. Ik denk hierbij aan de vrijheid voor gasten om een eigen geluid te laten

²⁷⁰ Bijvoorbeeld de verontschuldiging van Roodenburg en Ruiter over het weinig aandacht hebben voor missionair of gastvrij zijn op pagina 92 onder *Aandacht voor missionair zijn*.

²⁷¹ Paas, *De werkers in het laatste uur*, 50.

²⁷² *Idem*, 51.

²⁷³ *Idem*, 56 e.v.

²⁷⁴ *Idem*, 56.

²⁷⁵ Zo noemt Paas op pagina 56 huwelijken waarbij één partner niet gelooft (meestal de man) 'missionair potentieel'.

horen dat mogelijk niet strookt met de officiële leer van de gemeente. De eigen gemeenteleden moeten er eerst vertrouwen in hebben dat deze ruimte er is, voordat ze een gast mee durven te nemen.

Daarnaast ervaart circa zestig tot tachtig procent van de toetreders hun weg tot het geloof en de kerk als een geleidelijk proces in plaats van een moment van crisis en beslissing. Toetreden is meer een proces dan een moment.²⁷⁶ De gemeente moet dus niet te veel te focussen op evangelisatie-acties. Deze acties vragen veel energie en het rendement is laag. Als de kerk zich ervan bewust is dat geloof langzaam groeit, kan ze inzetten op langdurige acties. Bijvoorbeeld door contact met gasten tijdens christelijke hoogtijdagen te blijven herhalen.

Als laatste punt noemt Paas de christelijke gemeenschap die voor gasten van groot belang is.²⁷⁷

“Het vormen van een hechte groep is misschien wel net zo belangrijk voor de verwelkoming van nieuwe christenen als het onderwijs dat zij ontvangen.”²⁷⁸

In de gemeenschap ziet de gast wat de uitwerking van de leer is.

“Gemeenschapsvorming moet worden 'ingebouwd' in elke serieuze benadering van evangelisatie die werkelijk 'christelijk' wil heten.”²⁷⁹

Het koffieschenken in de Oosterkerk is misschien meer missionair dan de gemeente beseft. Gemeenteleden verzamelen zich na de dienst bij de koffietafel. Aanwezige gasten worden ook uitgenodigd wat te komen drinken. Hiermee creëert de gemeente kansen om met elkaar in gesprek te komen. Omdat het vaak gemeenteleden zijn met een sociaal karakter, heeft de groep 'koffiedrinkers' al een antenne voor gasten. Anders gezegd, de gast ontmoet een positieve christelijke gemeenschap waar hij bij thuis kan gaan horen.

De Oosterkerksgemeenschap focust niet op korte acties. Ze stellen zichzelf daar wel vragen over om het wel te doen. Ik denk echter dat gasten meer hebben aan een hechte gemeenschap en aandacht voor de relatie dan losse acties. De gemeente heeft deze elementen al en heeft ook oog voor het langdurige contact. Zo nodigt de gemeente bijvoorbeeld na een kerstnachtdienst mensen uit om nog een keer te komen praten of organiseert een maaltijd voor nieuwelingen.

§ 4.7 Afsluiting

Deze reflectie en de reflectie op de interviews van Kooij en Rus worden in hoofdstuk 6 samengenomen en naast de onderzoeksvraag gelegd.

²⁷⁶ *Idem*, 58.

²⁷⁷ *Idem*, 60 e.v.

²⁷⁸ *Idem*, 61.

²⁷⁹ *Idem*, 61.

Bezoachte

Kerkdiensten

Hoofdstuk 5

Verspreid over anderhalf jaar bezocht ik de Oosterkerk als gast. In de bezoekverslagen beschrijf ik wat mij als gast wel en niet aansprak. Vervolgens reflecteer ik daarover vanuit eerdere hoofdstukken en literatuur.

***“We zijn allemaal aangewezen op Gods barmhartigheid.
Als Jezus zelf zijn eigen verrader aan het laatste avondmaal liet
aanzitten, wie zouden wij dan nog uitsluiten?”***

– Eric Borgman in een interview in het *Brabants Dagblad*.

Hoofdstuk 5 - Bezochte kerkdiensten

§ 5.1 Bezoekverslagen

5.1.1 Zondag 9 augustus 2009, Afrikaanse slag

Binnenkomen

Op een afstandje van de kerk zet ik de auto neer onder een paar bomen. Als ik het straatje uitloop en oversteek, loop ik zo het terrein van de Oosterkerk op. Dit eerste bezoek voelt spannend. Als kandidaat met een preekbevoegdheid kom ik vaker in voor mij nieuwe kerken. Maar dan ga ik voor en nu kom ik als bezoeker.

Afbeelding 5.1: Het exterieur van de Oosterkerk te Zeist

Toen ik kwam aanrijden, viel het me al op dat er veel mensen richting de kerk lopen.

Dichterbij gekomen kan ik ze goed bestuderen. De meeste mensen zijn netjes gekleed. Het publiek is divers van opbouw. Zowel ouderen als jonge ouders met kinderen lopen richting de kerk. Een rij fietsen met kinderzitjes geeft aan dat er aardig wat gezinnen met kinderen in deze kerk zitten. De bezoekers zijn blank en uit de kleding en auto's maak ik op dat ze tot de middenklasse horen.

Het kerkgebouw komt op me over als een gebouw uit de jaren dertig. De kerk staat midden in een wijk van Zeist. Van de donkerbruine en dubbele hoofddeur staat slechts één deur open. Opeens is iedereen al binnen en voel ik mij wat verlaten. De deur voelt als een zwaar, zwart gat waardoor ik naar binnen mag. Niemand staat buiten om mij op te vangen of mij welkom te heten. Eenmaal door de deur heen kom ik in een hoge hal. Ook deze hal is verlaten. Ik kijk om me heen of ik ergens een welkomstfolder of iets dergelijks zie liggen. Behalve een paar algemene posters kan ik echter niets vinden.

Een volle kerk

Dan door een dubbele, zware klapdeur verder het gebouw in. Achter deze dubbele klapdeur vangen twee mensen uit de gemeente mij op. Het eerste contact met gemeenteleden! Ze begroeten mij en geven mij een boekwerkje met de liturgie en mededelingen, de zogenaamde 'Zondagsgroet'. De kerk zit vol, erg vol. Zelfs de stoelen achterin zijn bezet. Voor een zondag in augustus vind ik dat er veel mensen in de kerk zijn. Rechts achterin de kerk neem ik plaats op de stoelen. Er volgt een korte begroeting met de mensen die naast me zitten, maar voor de rest spreek ik ze niet. Als ik de Zondagsgroet doorblader, blijkt dit een gezamenlijke dienst van de Oosterkerk en de Thomaskerk te zijn. Dat verklaart het aantal mensen in de dienst.

Luchtigheid

De voorganger is een bekende van de Oosterkerkgemeente, die na jaren voor de MAF²⁸⁰ in Afrika gewerkt te hebben weer terug in Nederland is. Aan het begin van de dienst haalt hij het drempelgebed en de votum door elkaar. Hij vangt deze fout losjes op door een opmerking over de 'Afrikaanse slag' te maken. Deze luchtigheid herhaalt zich even later. De kinderen zijn naar de kindernevendienst en de voorganger merkt op dat hij nu niemand heeft om de kindervraag te stellen. Tot genoegen van de gemeenteleden gebruikt hij dan maar een bekende uit de zaal als 'kind' waaraan hij zijn kindervraag stelt.

Beamergebruik

Tijdens de hele dienst wordt er, naast de liturgie in de Zondagsgroet, gebruik gemaakt van een beamer. Ik vind het slim dat ze een zwarte achtergrond met daarop een lichte kleur voor de letters gebruiken. Het gebruik van een donkere achtergrond en lichte letters geeft mij het gevoel dat er goed over nagedacht is. Alleen jammer is dat er soms verschillende lettertypes worden gebruikt en het kleurgebruik soms te bont is. Bij het zingen van gezang 262 worden naast de woorden ook beelden gebruikt, wat het geheel levendiger maakt.

Voorganger

De voorganger gebruikt in de dienst geen moeilijke woorden, ondanks dat het thema 'wachten' moeilijke vragen oproept. Psalm 130 wordt gelezen. De moeilijke vragen die deze psalm oproept ontwijkt de voorganger niet. Hij verwerkt zijn biografie in de verkondiging waardoor hij weet te boeien. De woorden die hij spreekt raken mijn leven. Ik haal kracht uit zijn simpele, maar diepe woorden.

Koffiedrinken

Na de dienst is er koffiedrinken voor iedereen die in de dienst aanwezig was. Omdat het een

²⁸⁰ Mission Aviation Fellowship, een christelijke NGO die wereldwijd luchttransport op niet-commerciële basis biedt.

gezamenlijke dienst is met een andere gemeente, vermoed ik dat ik niet snel zal worden aangesproken als 'gast'. Ik besluit daarom om weer naar huis te gaan.

5.1.2 Zondag 20 september 2009, Vredeszondag

Op het erf

Een paar weken later breng ik mijn tweede bezoek aan de Oosterkerk. De vorige dienst in augustus zat vol omdat het een gecombineerde dienst met de Thomaskerk was. Nu het geen zomervakantie meer is, verwacht ik dat veel gemeenteleden weer thuis zullen zijn. Hoewel er nu één gemeente dienst houdt in dit kerkgebouw, vermoed ik dat er meer mensen zullen zijn dan de vorige keer. Bij het terrein van de kerk aangekomen, zie ik dit keer geen mensen buiten lopen. Wel staan er veel fietsen. De gastheren en -vrouwen staan ook deze keer pas bij het derde portaal. Gedacht vanuit een gemeentelid is dit logisch. Voor een gast niet: je heet toch iemand welkom bij de eerste deur? Voor mij voelt het eerste contact met de gemeente als ik de drempel van de kerk overga. Nu moet ik eerst fysiek de kerk inlopen. De kerkzaal is goed gevuld. Of er meer of minder mensen dan de vorige keer zijn, vind ik lastig te zeggen. De samenstelling is gevarieerder dan de vorige dienst.²⁸¹

Op de bank

Naast mij worden enkele gemeenteleden begroet. Het geeft me een vreemd gevoel dat ze mij overslaan. Even later begroet iemand anders mij wel. Hij neemt de moeite om iedereen in zijn omgeving even gedag te zeggen. Met een bekende maakt hij een wat langer praatje. 'Bankverantwoordelijkheid' schrijf ik in mijn opschrijfboekje. Zou dit een concept kunnen zijn waar gemeenten eens aandacht aan zouden moeten besteden? Je vraagt aan je gemeenteleden om in hun eigen bank iedereen te begroeten. Het woord 'bankverantwoordelijkheid' heeft genoeg attentiewaarde om te worden onthouden door mensen. Zomaar een gedachte die me te binnen schiet omdat ik door de ene persoon niet wordt begroet en door de andere wel.

Omdat ik op tijd ben, kan ik de Zondagsgroet rustig bestuderen. Op de voorpagina staat informatie over wie meehelpt in deze dienst en een welkomsttekst. Deze tekst is tien regels lang. Drie ervan zijn welkomstwoorden gericht aan gasten. Na de liturgie staat een vetgedrukte uitnodiging om elkaar te ontmoeten tijdens het koffiedrinken en de aansporing iemand aan te spreken als je meer wilt weten over de Oosterkerk. Hoeveel gasten er daadwerkelijk komen, ze houden er in ieder geval rekening mee.

Op het podium

Een ouderlinge doet het woord van welkom. Ze praat erg snel en de meeste mededelingen zijn

²⁸¹ De Thomaskerk is een vergrijsde gemeente. Daardoor waren er meer ouderen in de vorige dienst.

bestemd voor gemeenteleden, waardoor de meeste woorden langs mij heen gaan. De dankwoorden van een jubilerend echtpaar doen dat niet. Het echtpaar neemt zelf de moeite om vanaf het podium iedereen uit de gemeente te bedanken. Het toont mij de verbondenheid van de gemeente.

Het heeft iets vertederends dat een kind de paaskaars aansteekt. Nadat het meisje ook nog een versje heeft opgezegd in de microfoon, loopt ze trots terug naar haar opa en oma.

Twee bloemstukken staan klaar om bezorgd te worden aan een jubilerend echtpaar en een jarige mevrouw van 93 jaar. Niemand hoeft zich meer aan te melden om ze te bezorgen, er hebben zich al mensen aangeboden om dit te doen. Als kandidaat maak ik verschillende gemeenten mee. Het gebeurt niet vaak dat de bezorging van de bloemen al voor de dienst is geregeld. Al helemaal niet als het gaat om twee bloemstukken.

Afbeelding 5.2: Een vast ritueel bij het begin van de dienst. Een kind uit de gemeente steekt de kaars aan en zegt een versje op.

Op de liturgie

Tijdens de dienst bestudeer ik de Zondagsgroet intensiever. Het boekje ziet er qua opmaak hetzelfde uit als de vorige keer. Men gebruikt als basis dus een standaarddocument. Veel dingen zijn niet consequent. Zo worden bijvoorbeeld de titels van de liederen verschillend weergegeven. De ene keer staat er 'slechts' gezang met een nummer, de andere keer wordt het nummer voorafgegaan door de afkorting ELB. Nu is de afkorting ELB²⁸² mij bekend, maar niet alle gasten zullen deze afkortingen kennen. Daarnaast worden de liederen uit het *Liedboek voor de Kerken*²⁸³ slechts aangeduid met gezang. Het zou consequenter geweest zijn als bij gezangen uit het liedboek voor de kerken ook de afkorting van desbetreffende bundel zou worden genoemd. Ook de opmaak verschilt per lied. De ene keer is de titel vetgedrukt, dan weer cursief en soms wordt de titel helemaal weggelaten en alleen het nummer genoemd.

Op het podium

De preek gaat over zegenen. Er worden verschillende lijnen vanuit de Bijbel uitgewerkt om te laten

282 ELB staat voor *Evangelisch Liedboek* en is een uitgave van het Evangelisch Werkverband binnen de Protestantse kerk in Nederland, zie www.ewv.nl.

283 Het *Liedboek voor de Kerken* (LvdK) is een psalm en gezangenbundel uitgegeven door de interkerkelijke stichting voor het kerklied, zie www.kerklied.net.

zien wat de zegen is, en wat het ons vandaag de dag te zeggen heeft. De preek is een opsomming van feitjes. Aan het einde van de dienst is het voor mij nog steeds niet duidelijk wat de zegen nou precies is.

Waar de voorgangster de nadruk op legt, is dat zegen niet automatisch succes betekent. Voor een wekelijkse kerkganger is dit misschien een 'gewone' notie. Het valt mij in gesprekken met niet-kerkelijken vaak op dat zij het geloof (en de zegen als onderdeel hiervan) automatisch koppelen aan succes. De voorgangster had wat mij betreft het onderwerp meer mogen uitwerken. Het was een mooie (missionaire) kans geweest om verkeerde geloofsbeelden te corrigeren.

Een gemeentelid geeft na de preek een presentatie over haar reis naar Afrika. Ze heeft als voorbereiding enkele sponsoracties gedaan te midden van deze gemeente. Tijdens de presentatie gebruikt ze op een gegeven moment zinsneden als "Die jongen is tot geloof gekomen, dat is echt supercool!" Aan haar houding merk ik dat er een vertrouwensband is tussen haar en de gemeente. Ze heeft geen enkele moeite zichzelf te zijn.

Op de koffie

Na de dienst blijf ik hangen voor een kop koffie. Ergens op de foldertafel vind ik een stapeltje welkomstfolders, waarvan ik er eentje meeneem.²⁸⁴ De eerste keer kon ik deze folders niet vinden. Ze zijn bedoeld voor gasten, maar je moet heel goed kijken waar ze liggen. Over de folder is in ieder geval goed nagedacht. Naast feitelijke informatie staat er ook 'zachte' informatie in: verhalen van kerkgangers die vertellen hoe het is in de Oosterkerk. Achteraf zegt mijn vrouw, die de Oosterkerk nog nooit bezocht heeft, dat ze door de folder de kerk wel zou gaan bezoeken als ze in Zeist een gemeente zou zoeken.

De hoek waar de koffiebar staat is goed gevuld. Ik voel me een eenling, al snel komt er iemand op mij af om een praatje te maken. Ze vraagt of ik nieuw ben, waar ik vandaan kom en wat ik hier doe. Het is een oudere mevrouw die de moeite neemt om rond te kijken of er nieuwe gezichten zijn. Het is een gesprek waarin ik mij op mijn gemak voel. Hoewel ik hier pas voor de tweede keer ben (en het de eerste keer is dat ik koffiedrink), word ik al gelijk aangesproken. Nadat het gesprek afgelopen is sta ik weer even alleen. Maar niet voor lang, omdat opnieuw iemand met mij een praatje komt maken. Na dit gesprek ga ik weer naar huis.

5.1.3 11 oktober 2009, Werelddiaconaatsondag

Soedan

Deze dienst is net zoals de dienst op 9 augustus een gezamenlijke dienst met de Thomaskerk. Er

²⁸⁴ De folder is als bijlage opgenomen op pagina 133 onder *Welkomstfolder Oosterkerk*.

wordt aandacht besteed aan het project '*Food for the hungry*' in Soedan. De beide gemeenten hebben dit project 3 jaar lang gesteund door middel van een gezamenlijk project. In deze dienst wordt dit project afgerond door onder andere een verkooptafel met Fairtrade spullen achter in de kerk.

Halflege bank

Achterin neem ik plaats op een voor de helft gevulde bank. De mensen naast me begroeten me kort en we wisselen wat woorden. Tijdens de rest van de dienst wisselen we geen woord. De dienst verloopt zonder verdere noemenswaardigheden. Mijn aantekenboekje blijft leeg, er zijn geen punten die opvallen in vergelijking met de vorige twee keer.

Goed gevulde Zondagsgroet

De Zondagsgroet is weer goed gevuld, onder andere met informatie van het project. Op de voorkant staat een tabel met feitjes wie de voorganger is, welke ouderlingen dienst hebben, wie de organist is et cetera. In dit rijtje staan ook 'Looborch' en 'Lith. Kleur'.

Wat of wie een Looborch is blijft me een raadsel. De naam van een wijkpredikant wordt hier genoemd. Thuis kom ik erachter dat Looborch een verzorgingstehuis is dat een band heeft met de kerk en naast het gebouw staat.

Het woord Lith kan ik ook niet thuisbrengen. Het enige wat ik kan bedenken is een Lith-print, een fotografisch term zonder enig verband met de kerk. Aangezien het woord kleur erachter staat, vermoed ik dat "Lith. Kleur" een spelfout is (of een oude spelling!) voor "lit. kleur", voluit liturgische kleur.

"Bent u van de andere gemeente ..?"

Na de dienst neem ik een kopje koffie (Fairtrade?) en kijk even bij de tafel met spullen. Ik wordt ook nu weer aangesproken door verschillende mensen, zowel uit de Thomaskerk als de Oosterkerk. Ze denken allemaal dat ik uit de 'andere' gemeente kom, omdat ze mij niet kennen. Doordat ze de tijd nemen om mij aan te spreken, voel ik mij niet alleen in deze grote groep mensen.

5.1.4 18 oktober 2009, Doopdienst

Flexibiliteit als constante

Dit is de eerste dienst die ik bijwoon terwijl de eigen wijkpredikant dominee Knevel voorgaat. Terwijl de ouderling van dienst de afkondigingen doet, schiet het door me heen dat er elke week wel wat is in deze gemeente. Dat kan nooit goed zijn voor mijn onderzoek, toch? Maar wat als nu juist de flexibiliteit de constante is? Dat getuigt van een actief gemeentelven waarin elke zondag andere gemeenteleden aan bod komen met het één of ander. Ik maak een notitie dat ik thuis maar

eens alle Zondagsgroeten van het afgelopen jaar ga doorspitten om te kijken of flexibiliteit inderdaad de enige constante is in deze gemeente.

Constate factor

In een gemeente die steeds een andere dienst lijkt te hebben, is de eigen wijkpredikant een constante factor. Hij leidt de dienst door steeds heel duidelijk aan te geven wat er gaat gebeuren. Hoewel ik alle handelingen ken, vind ik het prettig om zo door de dienst heen begeleid te worden.

Met het kindermoment komt een grote groep kinderen op het podium zitten. Ook de predikant gaat zitten en houdt een praatje met ze. Het valt mij op dat hij ze bij naam kent. Tijdens de dienst gebruikt hij in plaats van de preekstoel een zwarte muziekstandaard als lessenaar. Naar de reden kan ik slechts gissen: is de reden om de afstand tussen de gemeente en de voorganger te verkleinen? Ik vind het knullig staan. Drie meter naar rechts staat een preekstoel die nu niet gebruikt wordt. De rest van het podium staat al volgebouwd. Waarom wordt er dan nog een lessenaar aan toegevoegd? Als ik in een kerk ben, verwacht ik dat deze op de één of andere manier wel gebruikt wordt.

Afbeelding 5.3: De eigen predikant achter de muziekstandaard

Theologische factor: gemeenschap

De doopdienst is een goed moment om eens te kijken naar de theologische inhoud van de gemeente. De voorganger zegt het volgende.

“Dopen is een verbintenis aangaan, waardoor je in de vrijheid van Christus leeft. Deze vrijheid leer je ook in de tien geboden. Door de geboden blijf je afhankelijk van God en leer je om te gaan met anderen. Doel van het dopen en de tien geboden is om tot burgers van het koninkrijk van God te worden.”

Om dit visueel te ondersteunen worden er kaartjes in de vorm van een schaap met de namen van de kinderen opgehangen op een bord. Op dit bord hangen al andere namen van kinderen die gedoopt zijn.

Het ideaal van gemeenschap staat hoog aangeschreven in deze gemeente. Foto's van de nieuwe dopelingen worden met foto en naam getoond op de eerste pagina van de website. De gemeente heeft een lage drempel, maar je inzet wordt wel gevraagd als je erbij hoort. Het klinkt al snel: kom erbij!

Storende factor

Tijdens één van de liederen, de gezongen geloofsbelijdenis, laat de beamer de tekst niet zien. Hoewel ik de geloofsbelijdenis ken, kan ik de gezongen versie niet meezingen. Juist als de beamer het niet doet, valt het extra op dat je het apparaat mist. Even later wordt de kleur bruin op zwart gebruikt. De tekst valt niet te lezen.

Afsluitende factor

Na de dienst is er weer koffie. Terwijl ik sta na te praten met de wijkpredikant, word ik aangesproken door een gemeentelid of ik

nieuw ben en of ik misschien zin heb om mee te doen met een activiteit om kennis te maken met het geloof. Als ik uitleg waarom ik deze gemeente bezoek, stelt hij voor dat ik misschien in plaats van een kennismakingsactiviteit zou kunnen solliciteren op de functie van jeugdwerker. Zonder moeite gaat men van het ene uiterste naar het andere!

Afbeelding 5.4: Twee kinderen ontsteken een kaars, naast het bord met schapen.

5.1.5 25 oktober 2009, Viering heilig Avondmaal

De liturgie bestaat (zoals elke keer) uit 4 stappen.

1. Bijeenkomen;
2. woord;
3. antwoord;
4. uiteengaan.

Bijeenkomen

In het middenschip neem ik plaats op een bank. Kort wissel ik een woord met een jong stel dat naast me zit. Er ontstaat een gesprek over wie ik ben en wat ik hier doe. Het gesprek gaat vanzelf en ik voel me als gast welkom.

Na het gebruikelijke orgelspel en de verwelkoming door de ouderling wordt de paaskaars aangestoken. Wijkpredikant Knevel leidt deze dienst op een energieke maar rustige manier. Duidelijk geeft hij aan wat er gaat gebeuren.

Theologisch gezien gaat het over schuldbelijdenis en genadeverkondiging door het zingen van het

Kyrie en het uitspreken van verzoeningswoorden.²⁸⁵ Deze praktijk van verootmoediging en opleving raakt naar mijn idee ondergesneeuwd in de liturgie. Ik word niet voldoende meegenomen in het proces dat beoogd wordt: als mens geconfronteerd worden met schuld waarvan ik vrijgesproken mag worden.²⁸⁶

Later in het gebed heeft dominee Knevel het onder andere over “woorden van hoop die inbreken in de werkelijkheid”. Deze woordkeuze en zijn spreektoon in het gebed hebben op mij een groter effect van verootmoediging en genadeverkondiging.

Woord

De voorganger leest uit de Bijbel terwijl hij achter de avondmaalstafel staat. Naar mijn mening leest hij in een te snel tempo de tekst. Net zoals de vorige keer preekt dominee Knevel 'vanaf' de zwarte muziekstandaard. Door de verkondiging op een andere plek te doen, doe je tijdens de dienst een “liturgische move”. Deze beweging van tafel naar juist de muziekstandaard en niet de kansel die er al staat bevreemd mij. Waarom eigenlijk, vraag ik mij af.

Op het podium staan verschillende meubels die qua uiterlijk bij elkaar passen. De kerk heeft een bepaalde uitstraling en het podium is een onderdeel van die uitstraling: robuust en licht van kleur. De standaard is precies het tegenovergestelde: fragiel en donker. Het voelt onbeholpen om de muziekstandaard te gebruiken.

Excurs: Bubbles

De spreker neemt mij mee in zijn betoog. Hij schept door zijn woorden, stem en lichaamstaal een goed klimaat om te kunnen luisteren. Op een gegeven moment let ik echter op wat er om me heen gebeurt. Als vanzelf denk ik terug aan een workshop die ik als student volgde op seminarie. Deze workshop leerde bewustwording van de ruimte waarin je zit in verhouding tot jou, als spreker of luisteraar. De kern was dat je bewust moest zijn van een drietal ruimtes, de zogenaamde *bubbles*. De eerste ruimte ben je zelf met al je gebaren. De tweede *bubble* is die van de groep en de derde is de fysieke ruimte van het hele gebouw. Vaak zit er tussen de *bubble* van de groep en de fysieke ruimte een groot verschil. Vaste deelnemers van een groep zijn vaak niet bewust van de fysieke ruimte en doen automatisch mee met de 'groepsbubble'. Nieuwkomers daarentegen zijn nog niet gewend aan de groep en daardoor nog veel meer bezig met de fysieke ruimte als geheel. Vergelijk dit met het effect als je na jaren weer eens het huis bezoekt waarin je bent opgegroeid. Opeens valt het lelijke plafond op, of de smalle muren. De perceptie van de ruimte is voor een groepslid anders dan een gast. Als je elke week naar de kerk gaat, ben je je niet altijd bewust van wat de ruimte doet, omdat je meer gefocust bent op de groep.

In de Oosterkerk word ik me ervan bewust dat ik heel snel meega met de *bubble* van de groep. Alle

²⁸⁵ Voor de achtergrond van deze liturgische praktijk, zie Oskamp, P e.a., *De weg van de liturgie*, Zoetermeer 2001, 176 e.v.

²⁸⁶ *Idem*, 180 e.v.

anderen luisteren aandachtig, zie ik. Zodra ik mijn bewustzijn richt op de fysieke ruimte valt mij de hoge kerkzaal op: grote ramen en een hoog plafond. Het podium echter heeft een laag plafond dat een stuk intimiteit geeft. Ergens voel ik me verloren in deze grote ruimte. Daar tegenover staat dat de dienst 'gebeurt' tussen de voorganger en de kerkgangers op een relatief beperkt vlak ten opzichte van heel het gebouw.

Terug naar de preek

De voorganger gebruikt veel exegetische en historische informatie in zijn preek. Hij vertelt over het rijk Babylonië en het Noord- en Zuidrijk van Israël. Jammer genoeg wordt PowerPoint niet gebruikt om een kaartje te projecteren. Voor mij zou dit, als visueel ingesteld type, een meerwaarde zijn. Een gemiste kans.

In de preek wordt toehoorders gevraagd een beslissing te nemen. De boodschap is binnenkerkelijk, gericht aan mensen die vaker naar de kerk gaan. Welke beslissing?

Verder spreekt de voorganger het vertrouwen uit dat het koninkrijk van God komt en nu al realiseerbaar is in deze wereld. Zelf kom ik uit een andere theologische setting waar het koninkrijk van God meer tegenover de wereld wordt gezet.

Na de preek vertelt een vrouw over haar werk bij een onderzoeksinstituut. Daar doen ze onderzoek naar gezonder eten. Ze koppelt dit aan het geloof door te vertellen hoe ze zo meewerkt aan een betere wereld. Het heil van God is in deze wereld ook al te vinden en te maken.

Wat me opnieuw opvalt aan deze presentatie is dat de gemeenteleden zonder schroom iets presenteren. Ze hebben een vrijmoedigheid om voor de gemeente het persoonlijke geloof te koppelen aan hun eigen levensverhaal. Men durft zichzelf te zijn en uit te dragen wat men leert en viert in de kerkdienst.

Vieren

Na de preek wordt het avondmaal gevierd. Tijdens de preek is hier niet over gesproken. Wel wordt na de viering gevraagd wat je eigenlijk doet bij het avondmaal. De viering wordt in het teken van een feest gezet: God houdt van je en we zijn als gemeente als familieleden aan elkaar gegeven. Het brood wordt gebroken als teken dat Jezus voor ons gebroken is om ons bij God te brengen. De cantorij die op de galerij staat, vult de ruimte met gezang. Hierdoor voelt de kerk voller aan dan wanneer er zonder cantorij wordt gezongen.

De uitnodiging voor het avondmaal wordt gedaan met de vraag: 'Wie het fijn vindt om hierbij te horen (bij Gods familie) mag komen'. De vorm van het avondmaal is een lopende viering. Systematisch staat bank voor bank op om naar voren te lopen. Zes à zeven banken zijn continue leeg. Iedereen staat op en de lege banken komen steeds dichterbij me toe. Opeens besef ik dat ik door de sociale druk niet kan blijven zitten. Ik zou wel erg opvallen als ik als enige blijf zitten. Met

het avondmaal vieren heb ik geen moeite, maar ik ben wel gewend om in de week vooraf mijzelf er geestelijk op voor te bereiden.

5.1.1 7 november 2010, Mantelzorger

Grauw

Op een grauwe zondagochtend kom ik na lange tijd weer aan bij de kerk. Het heeft geregend. De uitdelers staan net zoals de vorige keren bij de binnendeur. Ik neem achterin bij een verder lege plek plaats. De hele dienst blijf ik alleen zitten. Als ik de kerk rondkijk, valt het mij op dat mensen verspreidt over de kerkzaal zitten. Meestal ben ik gewend dat mensen een plek achteraan kiezen. Deze dienst heeft een speciaal thema, de mantelzorger. Opvallend is dat er geen kinderen zijn. Wel zit de kerk vol met vijftigplussers. De reden hiervoor is dat er Promiseland²⁸⁷ is, een dienst voor groep één tot acht. Alle kinderen zitten elders.

Mooie kleuren

De ouderlinge doet de mededelingen. Bij de bloemen vraagt ze wie van de gemeenteleden de bos wil wegbrengen. Ik krijg een ontspannen gevoel bij de directe interactie met de gemeente.

De voorganger groet de gemeente in zijn eigen bewoordingen. Hij legt het mantelzorger-zijn uit met behulp van een mantel die je om je heen slaat.

Als de band het *Onze hulp*²⁸⁸ speelt, sta ik versteld van de kwaliteit. Onder vioolbegeleiding wordt het nummer solo gezongen; knap en gedragen. Ik krijg er kippenvel van. Even kijk ik rond en zie ik dat mensen aandachtig luisteren, sommigen zelfs met ogen dicht.

Zwart-wit

Als tekst is er onder andere gekozen voor een lezing uit Ruth. De voorganger noemt dit een centrale tekst voor mantelzorgers. Na de lezingen antwoordt de gemeente met het zingen van *Laudate Dominum*. De voorganger waarschuwt ons dat het een ingewikkeld lied is. Inderdaad, want in de Zondagsgroet worden maar liefst vier regels gewijd aan de uitleg. Via de beamer wordt het lied geprojecteerd. Het lied is ingescand vanaf een wit vel papier met zwarte letters. Achterin, waar ik zit, is dit niet te lezen. Ik vraag mij af waarom het niet in de Zondagsgroet is meegenomen. Veel ouderen zingen nu niet mee. Erg jammer, want dit had beter gekund.

De voorganger is ontspannen en doet tijdens de preek zijn colbert uit. Hij begint met het vertellen van zijn 'bekeringsmoment', hoe God hem greep in 2002. Hij had een complete christelijke opvoeding. Toch sloeg hij pas in 2002 zelf de Bijbel open. Het trof hem hoe actueel die was, met als gevolg dat hij HiP²⁸⁹ opzette en mensen vertelt over Jezus.

287 Zie <http://www.oosterkerkzeist.nl/pagina/pagina.asp?item=181> (2011/06/01).

288 In de bewerking van de band Sela. Het nummer kan heel gedragen gespeeld worden, wat hier ook gebeurde.

289 HiP staat voor de stichting Hulp-in-Praktijk, zie <http://www.stichtinghip.nl/>.

Veel kleuren

De voorganger geeft ruimte aan twee persoonlijke verhalen van mantelzorgers. Na deze verhalen gaat hij verder met het verhaal van Sint Maarten die zijn mantel deelt. De boodschap is duidelijk: als mantelzorger deel je iets van jezelf, daardoor wordt je leven minder comfortabel. Tijd, agenda en privacy verschuiven. Tegelijkertijd treft hij me door het benoemen van de gevaren van afhankelijkheid. In het gebod “Heb God lief ... en uw naaste” ziet de voorganger houvast. Het liefhebben van God gaat voor de naaste. Daarom dien je voor alles tijd vrij te maken voor God. Terwijl de voorganger zijn verhaal doet, loopt hij vrij over het podium. Het verhaal is verder informatief, er zit weinig verkondiging in. Ik vraag me af wat het verschil is met een gewone gemeenteavond.

Grauw

Na de dienst loop ik met de anderen mee naar achteren. Het duurt even voordat ik aangesproken wordt. En niet eens door een gemeentelid. Een buitenlandse vrouw die niet tot de gemeente hoort, spreekt me aan en we raken aan de praat over kerk-zijn, gastvrijheid en het geloof. Het stelt me teleur dat ik dit keer niet door een gemeentelid word aangesproken. Misschien komt het door de themadienst, dat er veel vreemde mensen zijn. In de teleurstelling van mijzelf spreekt ook iets van het aangesproken willen worden. Als ik, als reguliere kerkganger, het al mis, hoe zal het dan op een buitenkerkelijke overkomen?

5.1.2 27 maart 2011, Geen vreemdeling meer

Verstoring

De lente is aangebroken en het is overal groen als ik aan kom rijden. Op het moment dat ik de straat wil oversteken, rijdt er als een verstoorder van de rust een ambulance door de straat. Binnen neem ik plaats in het middenschip bij een oudere vrouw die ook alleen zit. Het orgelspel vult de ruimte. Pas nu valt me op hoeveel er gekletst wordt. Waarschijnlijk is me dit nooit opgevallen omdat de organist het orgel met flink volume weet te bespelen. Op het podium staat een lelijke huishoudtrap. Ik vraag me af wat die daar doet.

De banken voor me zijn eerst nog leeg. Even later neemt de eigen predikant samen met zijn vrouw plaats in de bank voor mij. Hij heeft geen dienst en zit ook als kerkganger in de zaal. Ze gaan voor me zitten, hij draait zich om en geeft mij een hand. Tot zover mijn pogingen om anoniem te blijven. De ouderling van dienst vraagt zoals gebruikelijk aan de gemeente wie de bloemen wil wegbrengen. Hij krijgt eerst geen respons en zegt wat quasi-geïrriteerd “dan doe ik het zelf wel”. De zaal lacht. Bij het aansteken van de kaars wordt een klein meisje geholpen door haar moeder. Het meisje

vergeet de tekst. Het is aandoenlijk, haast zielig.

Bij het spelen van psalm 95 spreekt mijn buurvrouw me aan over het orgelspel. We hebben een kort gesprekje met elkaar.

Tijdens de Schriftlezing denkt de voorganger dat hij zelf moet gaan lezen. Een vrouw komt echter het podium op om dit te doen. Even is er een kleine consternatie, de fout wordt snel hersteld.

Balans

Terwijl ik observeer, realiseer ik me dat tijdens de diensten in de Oosterkerk er altijd een delicate maar perfecte balans is tussen diepte en eerbied, echtheid en het gewone leven. Ik zie in de Oosterkerk mensen zoals ze zijn en hoe ze ondertussen serieus hun taak op zich nemen.

Ook deze voorganger loopt ontspannen over het podium. Ik merk een stuk vrijheid in zijn spreken. Als hij snel overgaat naar het gebed, vind ik dat storend omdat ik niet goed weet wanneer het gebed begint. Veel mensen zitten nog met hun ogen open.

Tijdens het praatje voor de kinderen komt er een speciale gast langs. Een gemeentelid, verkleed als Arabier, spreekt de kinderen aan over vreemdeling zijn en een thuis zoeken. Hij doet dit grappig voor de kinderen maar ook voor de volwassenen: Hij maakt een paar zinspelingen op het vreemdelingenbeleid van de PVV. Mevrouw Knevel maakt een foto, maar vergeet de flits uit te zetten. Het stoort niemand, want niemand kijkt op of om. De leiding van de kindernevendienst haalt een afbeelding tevoorschijn. Nu word duidelijk waarom de lelijke huishoudtrap op het podium staat. Ze hebben de trap nodig om een extra plaatje op het doek over de lijdenstijd te plakken. De beamer vertoont een Hyvesprofiel. Zo worden de kinderen aangespoord om ook buiten de dienst met de kerk bezig te zijn.

Diepte

De uitleg van de voorganger is actueel en treffend. Hij trekt de lijn door van dienend leiderschap naar leidend leiderschap. Vragen die hij stelt zijn verfrissend. Ze konden net zo goed door een atheïst gesteld worden. Tegelijkertijd haalt hij de Heidelberger Catechismus aan. Als hij met zijn preek een stuk christelijke verlossingsleer behandelt, is het muisstil in de kerk. Met een open vraag en stilte sluit hij af. “Waar zou ik de ander kunnen dienen?” Dat komt nogal confronterend bij me over en raakt me.

Tijdens het gebed bouwt de voorganger ook een stuk aanbidding in. Hij zingt de gemeente voor en die gaat mee. Jammer genoeg schakelt hij na het gebed gelijk over naar een promotiepraatje voor een evenement. Dit bevreemdt mij. Achteraf vraag ik hem wat hij hier nou van vond. Hij zelf is er ook niet blij mee, maar stelt wel dat deze mededelingen ergens moesten gedaan worden. Als er geen promotiepraatje was geweest was er een overgang naar de collecte geweest. Het brengt bij mij de woorden van Barnard boven die hij sprak op college. “Elke verstoring in de liturgie wordt

gevoeld.” Hij bedoelde daarmee dat de gemeente door de liturgie de diepte ingaat. Iets alledaags als mededelingen of de vraag of iemand zijn auto wil weghalen, werkt verstorend.

Na het koffiedrinken en het spreken van diverse mensen verlaat ik de kerkzaal en ga ik weer op huis aan.

§ 5.2 Bespreking bezoeken

Een aantal onderwerpen die ik of positief of negatief vond, bespreek ik in deze paragraaf. Eerst de kleine kwesties die maar één of enkele keren voorkwamen.

Vervolgens worden de steeds terugkerende thema's besproken rond de Oosterkerk. Ik reflecteer vanuit literatuur en eerdere hoofdstukken, zonder continue te verwijzen naar voorgaande uitwerkingen. Elk thema sluit ik af met een prescriptief element; hoe het zou moeten.

Hierbij wijs ik de lezer nogmaals op wat ik in het eerste hoofdstuk al zei: de antwoorden en de resultaten uit de Oosterkerk zijn niet één op één toe te passen. Bij de richtlijnen die ik geef, moet de lezer altijd de kritische vraag stellen in hoeverre ze toe te passen zijn in de eigen situatie. Om vlot te kunnen doorlezen, nuanceer ik niet telkens mijn richtlijnen.

Eerste contact

De eerste indruk van een gast begint al buiten. Bij het arriveren bij de Oosterkerk is te zien dat er mensen aanwezig zijn van allerlei leeftijden. Het geeft een positieve, levende indruk van de gemeente. Jammer genoeg heette het gastteam bezoekers niet bij de buitendeur welkom. Een folder met uitleg en een warm verhaal over de gemeente kon ik niet vinden de eerste keer. Pas later ontdek ik de folder, maar niet op een plek waar ik hem zou verwachten.

Een gast moet zowel letterlijk als figuurlijk een drempel over als hij wil binnenkomen in een gemeente. Eerder besprak ik al de tabel die het verschil tussen gast en groepslid aangaf.²⁹⁰ De overgang van gast naar groepslid gaat geleidelijk. Gewoonlijk zal dit proces niet vanzelf gaan maar moet de gast gestimuleerd te worden om bij de groep betrokken te worden.

In het eerste contact 'kleeft' de gast nog niet aan een groep. Hij voelt nog geen band en heeft geen

Afbeelding 5.5: Welk signaal krijgt de gast bij het zien van een dergelijk bordje?

²⁹⁰ Zie pagina 43 onder *Sociaal-psychologische benadering*.

verplichtingen. Anders gezegd, er hoeft maar iets te gebeuren en hij is weg. Daarom moet een gemeente goed na te denken over wat een gast aan eerste indrukken van de groep krijgt. Daarbij draait het om twee zaken: het wegnemen van kleine en grote drempels én het bieden van een goede infrastructuur om de gast zo soepel mogelijk op te nemen in de gebruiken van de groep.²⁹¹

De gemeente moet actief bezig zijn de gast te verwelkomen door na te denken over praktische zaken. Wat komt de gast als eerste tegen als hij de kerk binnenstapt? Waar staat het eventuele gastteam? Wordt hij wegwijds gemaakt? Neemt de gemeente de tijd om elkaar te begroeten? In de Oosterkerk is de verhouding tussen beleid en uitvoering goed.

Ik vraag mij af hoe de verhouding in andere gemeenten is. Verschuilt men zich niet teveel achter het maken van beleid? Het is een open vraag. Ik heb zelf geen vergelijkend onderzoek gedaan en ik geen vergelijkend onderzoek van iemand anders. Vanuit mijn gevoel zeg ik dat veel gemeenten geen goede balans hebben tussen beleid en uitvoering. Het beleidsplan kent dan mooie woorden over missionair en open gemeente-zijn, in de uitvoering komt hier weinig van terecht.

In de meeste missionaire literatuur staat weinig beschreven over praktische zaken als binnenkomen en de eerste indruk. Op zich logisch, want dergelijke boeken houden zich bezig met de lijnen binnen de gemeente en binnen de kerkdienst. Zulke vragen hebben meer doordenking en beleid nodig en vragen daardoor alle aandacht. Bijvoorbeeld Hendriks: zijn boek beschrijft de vitalisering van de gemeente. Daar past de bespreking van details niet bij. Ik ben wel van mening dat details uiteindelijk ook van belang zijn. Kleinigheden zijn geen futiliteiten, maar subtiële richtingaanwijzers naar heel de gemeentecultuur en -houding. Paas schrijft er een klein stukje over en merkt in dit betoog cynisch op: “Staan er nare bordjes als 'alleen voor de predikant', uitsluitend toegankelijk voor leden' en dergelijke?”²⁹² Dergelijke details geven volgens Paas verkeerde signalen af aan gasten.

Afbeelding 5.6: Nare bordjes.

In mijn aanbeveling kom ik hierop terug. Nu volsta ik ermee door tot te concluderen dat de gemeente vanuit de gast moet denken. Wat komt de gast tegen en welke boodschap spreekt eruit.

De gast komt niet alleen allerlei praktische zaken tegen, hij gaat ook een ruimte binnen. Hoe komt

291 In de tabel met vijf factoren op pagina 43 onder *Sociaal-psychologische benadering* liet ik al zien dat de gast qua gebruiken ver van de groep afstaat. De groep moet daarom nadenken hoe de gast deze afstand zo snel mogelijk verkleint.

292 Paas, *De werkers in het laatste uur*, 260.

het gebouw over op iemand die voor het eerst in een kerkdienst komt? Driemaal bespreek ik hieronder 'ruimte': de ruimte op zich, het maken van ruimte en het geven van ruimte.

Ruimte

Als gast in de Oosterkerk beleefde ik de kerkzaal als een grote, hoge ruimte. In zijn geheel mistte ik iets van intimiteit. Als gast moest ik wennen aan de ruimte.

Bij het eerste contact is het gebouw nog een huis voor de gast. De gast wordt geholpen om van de ruimte een thuis te maken als hij ziet dat gemeenteleden de ruimte serieus nemen en er een thuis van maken. Meubilair en aankleding geven een boodschap af over hoe belangrijk het gebouw is. Ook speelt mee hoe gemeenteleden omgaan met het gebouw. Is te merken dat ze van de ruimte ook een thuis maken? Dit kunnen ze niet alleen verbaal laten weten, maar ook non-verbaal. Als het een thuis is voor mensen, gaan ze er netjes mee om, luisteren ze aandachtig en besteden aandacht aan de aankleding.

De kerk communiceert niet alleen door het gesproken woord, maar ook met erg basale zaken als de ruimte. Ze laat daarin zien hoe serieus ze het gebouw als thuis ziet. Renoveren of aanpassen gaat niet altijd, omdat er geen middelen zijn. Toch mag dat geen excuus zijn de ruimte te verwaarlozen. Soms zijn kleine details in de ruimte al voldoende om het verschil aan te geven tussen een huis en een thuis. Een plastic bloemstuk in de gang heeft weinig onderhoud, maar geeft niet het signaal af dat de ruimte een thuis is.

Ruimte creëren

De Oosterkerk creëert door het koffieschenken na de dienst ruimte om als gemeente in contact te komen met gasten. Er wordt in de Zondagsgroet ook aangemoedigd om te blijven drinken na de dienst.

De gemeente geeft hiermee een signaal af dat gasten serieus worden genomen. Met het creëren van contactmomenten hangt het niet meer alleen af van toevallige ontmoetingen. Maar ook deze ontmoetingen gaan niet altijd vanzelf. Soms is training en plannen van gastheren en -vrouwen nodig om contactmomenten zoveel mogelijk te laten slagen.

De kerkenraad kan de gemeente een handje helpen in het contact leggen met gasten door faciliteiten aan te bieden. Het gaat dan niet om spectaculaire en aparte dingen, maar om activiteiten waar de gemeente haar schouders onder wil zetten. Tegelijk moet beseft worden dat niet elke week busladingen met gasten langs zullen komen. Het organiseren van aansprekmomenten mag daarom geen missionair doel op zich worden. Belangrijker is dat de gemeente achter initiatieven staat en deze draagt.

Ruimte geven

De eerste keer bleef ik niet hangen bij het koffiedrinken. In mijn verslag schrijf ik:

“Omdat het een gezamenlijke dienst is met een andere gemeente, vermoed ik dat ik niet snel zal worden aangesproken als 'gast'.”²⁹³

Toch is dit niet het enige waarom ik zo snel vertrek. Pas later merkte ik dat ik me als gast wilde terugtrekken om alle indrukken te verwerken. Daarom trok ik met het verlaten van het gebouw passief een grens.

In de vijfde dienst is er een avondmaalsviering. Deze praktijk is voor mij niet onbekend. Toch voel ik mij opgelaten omdat ik door de sociale druk me gedwongen voel op te staan en meedoe. De gemeente ontnemt mij – onbedoeld – de ruimte om nee te kunnen zeggen.

Thuis hoeft niets, je mag kiezen wat je wel en niet wilt doen.²⁹⁴ Gasten – en natuurlijk ook gemeenteleden²⁹⁵ – moeten de ruimte te krijgen om eigen keuzes te maken. Het gaat hierbij niet alleen om het al dan niet volgen van programmaonderdelen zoals een avondmaalsdienst, maar ook om de vrijheid afwijkende standpunten te hebben. Bij het integreren in een groep neemt de gast op den duur de gezamenlijke doeleinden over.²⁹⁶ 'Op den duur' houdt in dat een gast die net komt kijken nog niets heeft overgenomen van de gezamenlijke doeleinden²⁹⁷. Zeker nieuwe gasten hebben daarom enige speelruimte nodig om te ontdekken hoe de gemeente als groep functioneert.

Aangesproken worden

Bijna alle keren dat ik de Oosterkerk bezocht, werd ik aangesproken. De keren dat het niet gebeurde, vond ik dat vervelend. Toch heeft de Oosterkerk een rooster waarop staat welke gastheren en -vrouwen verantwoordelijk zijn om gasten welkom te heten. Het systeem is natuurlijk niet 'waterdicht'. Toch gaf het mij het gevoel dat ik niet gezien werd.

Om zich thuis te voelen in een groep, is het nodig dat gemeenteleden gasten aanspreken²⁹⁸ en tijd nemen voor hen²⁹⁹. Natuurlijk moet het van twee kanten komen. Een gast hoeft zich niet als consument te gaan gedragen. Het initiatief tot contact ligt echter bij diegene die zich op bekend terrein bevindt.

293 Zie pagina 100 onder *Koffiedrinken*.

294 “Er wordt [thuis] geen druk op je uitgeoefend, er wordt je niks opgedrongen.” De Roest, *Een huis voor de ziel*, 60.

295 Dwingende regels, controle en moralisme zijn vormen waarin mensen geen ruimte krijgen. De Roest beschrijft dit als één reden waarom mensen de kerk verlaten. *Idem*, 265.

296 Zie voetnoot 291. Een tweede factor is het hebben van gezamenlijke doeleinden.

297 Of de gemeente verwacht dat gasten als ze toetreders worden op de lange duur gezamenlijke doeleinden overnemen, hangt van het kerkmodel af. Zie 49 pagina *Een uniform thuis*.

298 De Roest, *Een huis voor de ziel*, 61.

299 *Idem*, 62.

Aanspreken van gasten gaat niet altijd vanzelf. Niet iedereen voelt zich sociaal capabel genoeg om vreemden aan te spreken. Daarom mag een gemeente de zaken best formaliseren door het samenstellen van een gastteam of door op een vast moment tijdens de dienst de leden elkaar te laten begroeten.

Kwaliteit

In verschillende vormen en op verschillende momenten heb ik iets gezegd over kwaliteit of het ontbreken daarvan. Een aantal keren ging er iets mis tijdens het projecteren. Een lessenaar wordt gekozen boven het liturgisch meubilair. Als goede kwaliteit geleverd wordt heeft dat een positieve uitwerking: een mooie uitvoering van het Onze Vader bezorgt me kippenvel. Prachtig orgelspel brengt me in gesprek met mijn buurvrouw.

Kwaliteit zegt iets over de betrokkenheid van mensen bij wat ze doen. Een schamele uitvoering zal een gast niet overtuigen van het geloof wat in een gemeente gedeeld wordt.³⁰⁰ Streven naar hoge kwaliteit verhoogt de aantrekkingskracht van de gemeente. Mensen investeren tijd, energie en, als het voorhanden is, geld in hun thuis met als doel een kwalitatief betere woonplek.

De kerk moet streven naar het beste. Dat staat niet gelijk aan het duurste of meest nieuwe. Kwaliteit laat zich al zien in het handelen van de gemeente. Het zal belangstelling bij de gast oproepen als hij ziet dat leden de gemeente serieus nemen door tijd, energie en geld in de kerk te stoppen.

Humor en ernst

Veel gemeenteleden doen kleine taken. Persoonlijke verhalen worden onbevangen gedeeld met elkaar. Diverse keren was te merken dat gemeenteleden met elkaar meeleven. Daarnaast is er humor en ruimte om te ontspannen. Als iemand vanuit de bank een foto wil nemen, is er niemand die zich daaraan stoort.

De vreugde als gevolg van het revitalisatieproces is duidelijk te zien in de Oosterkerk. De gemeenschap voelt zich thuis. Verschillende keren viel mij op hoe snel men schakelde tussen een moment van luchtigheid en het weer verder gaan met de liturgie. Niemand maakt zich druk om fouten. Er wordt even om gelachen maar men gaat gelijk over tot de orde van de dag. Deze houding sluit aan bij de beschrijving van wat een thuis is.

“Bij misstappen gaat het er niet om dat ze niet gedaan worden maar hoe erop gereageerd wordt. Is er genoeg geborgenheid om schuld te bekennen en een nieuwe start te maken? [...] Kortom, geloof heeft een veilige plek nodig. Niet een willekeurig huis maar een thuis waar

³⁰⁰ Paas, *De werkers in het laatste uur*, 262.

*leden zichzelf durven en kunnen zijn.*³⁰¹

Er is een delicate balans zien tussen humor en ontspanning versus diepte en ernst. Men zit – figuurlijk gesproken – onderuitgezakt op de bank met de benen op tafel terwijl samen een ernstig gesprek wordt gevoerd.

Voor elke bezoeker van de kerkdienst is deze balans belangrijk. Dus zeker ook voor de gast. Aan de ene kant observeert hij zo hoe mensen zichzelf zijn maar tegelijkertijd serieus de liturgie doorwerken. Het is een signaal dat geloof en eigen leven dicht bij elkaar zitten. Het straalt authenticiteit uit. Of in de lijn van deze masterthesis: mensen voelen zich helemaal thuis hier, omdat ze contact maken met hun eigen ziel. Ze brengen de alledaagse werkelijkheid samen met de werkelijkheid van God.³⁰² De enkeling die voor de gemeente zo zijn ziel laat zien aan de ander bouwt mee aan de gemeenschap.³⁰³

Voorgangers

Voorgangers met authentieke verhalen raken mij. Daarbij valt mij op dat het niet de ingewikkelde verhalen zijn die aanspreken. Juist het eerlijk zijn en het benoemen van de twijfel sorteren meer effect. Diepte en toegankelijkheid hoeven elkaar niet uit te sluiten, precies zoals het beleidsplan verwoord.³⁰⁴ Dat het anders kan, laat de preek zien die langs mij heen ging, omdat het vol zat met triviale feitjes. Het raakte mijn leven nergens.

Paas somt een aantal ingrediënten op voor erediensten waarbij gasten worden aangesproken.³⁰⁵ Al deze ingrediënten laten de voorgangers zien in hun dienst: een besef van Gods aanwezigheid, op Christus gericht en kwetsbaar- en openheid naar God toe. De voorgangers wisten enkele keren deze elementen zo te brengen dat hun boodschap relevant werd voor mijn leven.

Gasten serieus nemen is niet hetzelfde als de gast in alles tegemoet komen. De kloof tussen de groep en de gast wordt niet verkleind door het verschil in kennis en andere doeleinden weg te halen, maar door te verduidelijken.³⁰⁶ Het draait om heldere uitleg, verheldering en misschien ook om een stuk evaluatie met de gast. Het uiteindelijke doel is om gasten een thuis te bieden. Daarom moet de gast bij kennismaking gelijk het thuis getoond worden en niet het huis van de burens, een feesttent of de schuur. Niet elk steentje en leiding hoeft dan gekend te worden, een globale maar

301 Zie pagina 40 onder *Theologisch*.

302 Naar De Roest, *Een huis voor de ziel*, 71.

303 Naar *Idem*, 73: "Eerder stelde Bonhoeffer in een preek schets over de rechtvaardiging dat we 'er los van moeten komen, dat hiet in het evangelie om het eigen zielenheil van de enkeling gaat'. Het gaat eerst om het heil dat van God tot ons komt en alleen zo ook om het heil van onze ziel."

304 Zie pagina 87 onder *Beleidsplan 3.2 – Doelgroepen*.

305 Paas, *De werkers in het laatste uur*, 248.

306 Vergelijk *Idem*, 261, punt 4 en 5.

duidelijke rondleiding volstaat.

Deelnemer, geen kerkganger

Diverse mensen presenteerden iets of hielpen mee in de kerkdienst. Het was geen gebeuren van een enkeling; heel de gemeente participeerde waardoor een levendig beeld ontstond en ik mij als gast aangesproken voelde. Mensen lieten zien dat dit hun geestelijke thuis is.

Thuis voelen betekent ook je verhaal kunnen doen. Juist toetreders bevragen traditionele kerken op de passiviteit van gemeenteleden tijdens diensten³⁰⁷: als het werkelijk draait om de aanbidding van God door de gemeente, dan mag iedereen toch meedoen? Hierachter zit het verlangen naar gemeenschap. Deze gemeenschap is niet alleen te vinden in de kerkdienst, maar hier ligt wel de focus.

De kerk is een verzameling van mensen met eigen geloofsverhalen. In de kerk draait het om het ervaren van een grondverhouding met God, om te ondervinden wat God voorheeft in een ieders leven en om als gemeente zin en bestemming te ervaren³⁰⁸. De kerkdienst, als hoogtepunt van het gemeente-zijn, moet ook een thuis zijn waarin al deze stemmen gehoord worden. Gasten kunnen vaste kerkgangers daarop bevragen.

§ 5.3 Reflectie vanuit Hoofdstuk 2 - Huis en thuis

Hoofdstuk 2 werkt een aantal lijnen uit die ik hier naast de gegevens uit hoofdstuk 4 en 5 leg.

5.3.1 De Oosterkerk een groep

Waar valt de Oosterkerk in de tabel te plaatsen die verschillende verzamelingen van mensen duidt?³⁰⁹ De tabel gaat uit van twee dimensies: interactie en gemeenschappelijke waarden. Het niveau van interactie is in de Oosterkerk hoog. Tijdens de kerkdienst wordt er diverse keren vanuit de zaal gereageerd op een vraag die de voorganger stelt. Uit alles blijkt dat mensen elkaar kennen, omdat ze elkaar bij de naam noemen. Ook na de dienst staan mensen met elkaar te praten. Hoewel er verschillende profielen zijn aan te wijzen in de gemeente, worden veel waarden gedeeld met elkaar. Gemeenteleden blijven met elkaar in gesprek over verschillen. Dat is ook een samenbindend element: ondanks andere standpunten zoekt men elkaar op. Daarnaast kunnen

³⁰⁷ *Idem*, 252.

³⁰⁸ De Roest, *Een huis voor de ziel*, 108.

³⁰⁹ Zie pagina 46 onder *Verzamelingen van mensen*.

verschillen van binnenuit groot lijken, voor een buitenstaander zullen deze verschillen onbeduidend zijn. Zoals eerder gezegd, in de kerk vindt men elkaar rond de Jezusbeweging.³¹⁰ Om kort te gaan; in de Oosterkerk is sprake van hoge interactie en gedeelde waarden. Volgens de tabel is de gemeente hiermee als een groep te definiëren.

5.3.2 Gast of groepslid

In hoofdstuk twee werden vijf kenmerken gegeven die de positie op het speelveld tussen gast en groepslid aangaven. Ik geef kort aan hoe deze vijf factoren ingevuld kunnen worden na aanleiding van mijn onderzoek.

- **Gebruiken** - De gebruiken van de groep in de kerkdienst waren mij bekend. Door een beamer die een lied niet goed projecteerde of onleesbaar maakte, kon ik niet altijd goed meedoen. Voor mij en voor gemeenteleden was dat lastig. In een enkel geval ontstond daardoor een gesprek.
Door de Zondagsgroet die ik kreeg van het welkomstcomité had ik een houvast bij de gebruiken in de dienst. Daardoor voelde ik mij enigszins verbonden met de rest van de gemeente, omdat we op hetzelfde niveau konden meedoen.
- **Interactie** – Het kostte niet veel moeite om met mensen in gesprek te raken. Soms raakte ik in gesprek op de bank, soms na de dienst. Gemeenteleden stapten actief op mij af om te vragen wie ik was en wat ik hier deed.
- **Duurzaamheid** – Duurzaamheid is voor mij geen relevant aspect geweest, omdat voor mij van tevoren al vast stond dat ik een paar keer langs de Oosterkerk zou gaan. Toch werd mij op een gegeven moment gevraagd of ik dan wel mee wilde doen aan een introductie cursus voor het geloof of wilde solliciteren voor jeugdwerker. Ook door andere gemeenteleden werd ik gevraagd of ik vaker wilde komen.
- **Doeleinden** – De invulling van de dienst werd door de meeste voorgangers goed uitgelegd. Vooral de eigen wijkpredikant gaf stap voor stap aan wat er ging gebeuren. Hierdoor hoefde ik mij geen vreemde te voelen, terwijl ik dat wel was.
- **Binding** – Na een paar bezoeken herkende ik gezichten en zij mij ook. Gemeenteleden spraken mij opnieuw aan. Omdat ik vrijwel niemand kende, begon ik op dat gebied als een echte gast. Behalve de predikant en een paar leden van de kerkenraad wist niemand van mijn bezoek.

Wat mij opvalt is dat de gemeente actief probeert de afstand tussen mij en haar te verkleinen. Ik hoef niet zelf op zoek te gaan om lid te worden. De gemeente heeft daar al over nagedacht en uitgewerkt op verschillende manier: via gastteams, koffieschenken en folders.

310 Zie pagina 47 onder *Geen groep*.

Bevindingen

Hoofdstuk 6

In dit hoofdstuk beantwoord ik de onderzoeksvraag met behulp van het onderzoek in omgekeerde volgorde. Hierbij haal ik, behalve onder Kanttekeningen, geen nieuwe literatuur aan om nieuwe punten uit te werken. Reflecties, analyses en onderbouwingen zijn in de voorgaande hoofdstukken gegeven. In dit hoofdstuk gaat het erom om de hoofdlijnen bij elkaar te brengen en conclusies te trekken.

Vervolgens reflecteer ik kort op mijn vooronderstellingen en plaats ik enkele kanttekeningen bij het onderzoek. Ik sluit aan met enkele praktische aanbevelingen voor zowel het academisch discours als het kerkelijk werkveld.

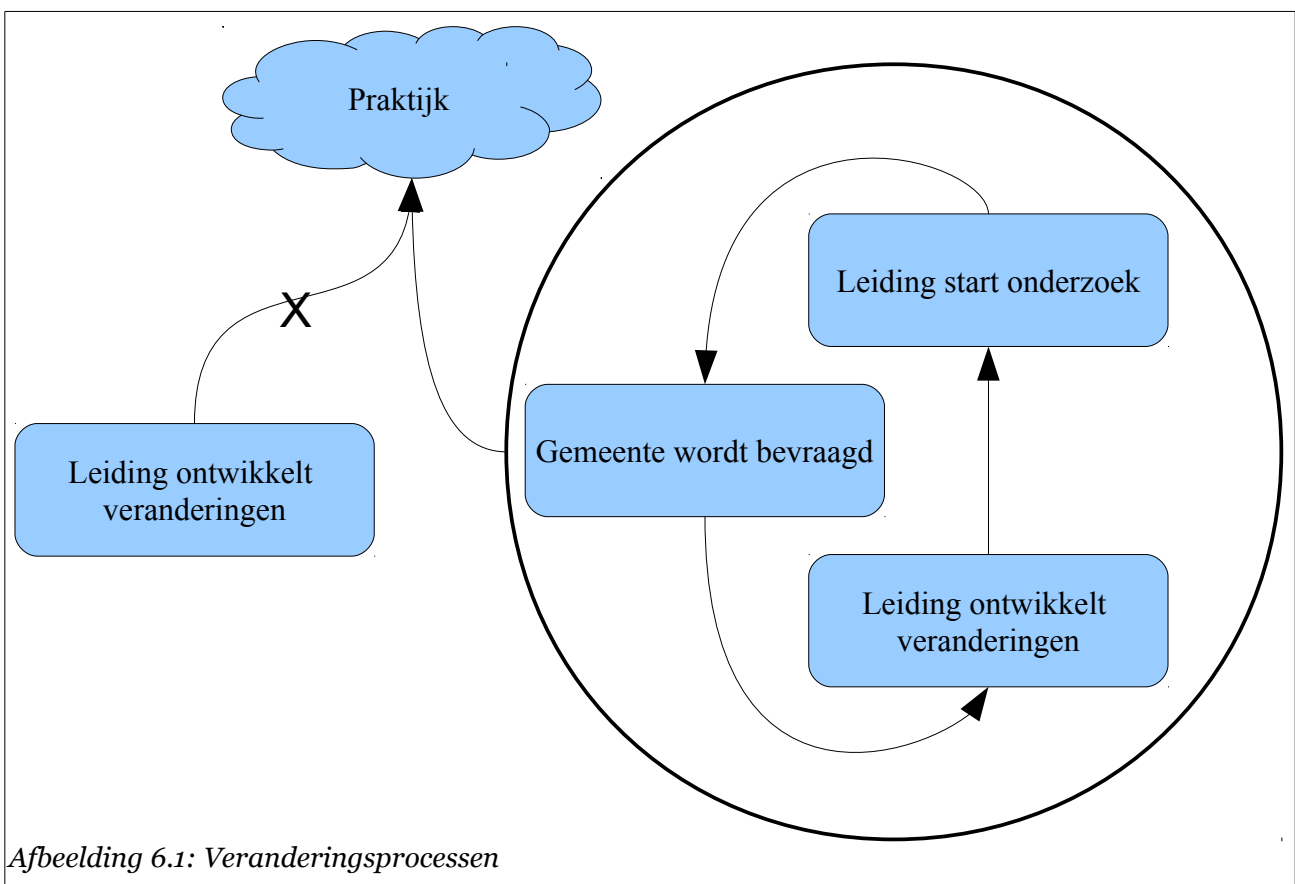
***“Gastvrijheid is, zo maakt Mattheüs duidelijk,
niet een 'evangelisch extraatje' dat ook ongestraft
achterwege kan blijven,
maar een scharnierpunt in het leven
van de christelijke gemeente.
Daar draait veel, zo niet alles om.”***

– Sake Stoppels in het boek *Gastvrij onthaal*.

Hoofdstuk 6 - Bevindingen

§ 6.1 Welke beleidsprocessen spelen op de achtergrond mee in de Oosterkerk te Zeist?

In hoofdstuk 4 werden een heel aantal historische en actuele lijnen uitgewerkt. Al deze lijnen zijn samen te vatten in één schema.

De wolk bovenaan staat voor de praktijk. Hier is het gemeentelieven, hier ontmoeten gemeenteleden de gasten. Initiatieven en beleid kunnen via twee wegen vanuit de leiding terecht komen bij het gemeentelieven. De linkerlijn bestaat uit beslissingen die genomen zijn door de leiding zonder verder overleg. In de Oosterkerk zijn een paar momenten aan te wijzen, waarop de leiding beslissingen doorvoerde die in de praktijk niet werkten. Daarom staat er een kruis door deze lijn.

De rechterkant toont een cirkel met daarin een drietal hokjes die dynamisch met elkaar in verbinding staan. Uitgelegd vanuit de Oosterkerk starten we rechtsboven bij de leiding die een onderzoek begint. In 2007 werd een grote enquête gestart waardoor de gemeente werd bevraagd, het tweede vakje. Op grond van de resultaten ontwikkelde de gemeente beleid en voerde veranderingen door. Op deze manier ontstond er een groot draagvlak.

Samengevat, in de rechterkant wordt de gemeente gehoord. Zowel Stoppels als Hendriks wijzen op het belang hiervan.

6.1.1 In hoeverre zijn deze processen te generaliseren voor andere gemeenten?

Het schema lijkt mij een geschikt model voor andere gemeenten. Maar daarvoor is hetzelfde open klimaat vereist en een vergelijkbaar bestuursmodel.

In de Oosterkerk was al een open klimaat waarin participatie van de gemeente werd aangemoedigd. Niet elke gemeente heeft hetzelfde klimaat. Het is niet mogelijk in elke gemeente zomaar te beginnen met de 'gemeente te bevragen'. Soms is het nodig als leiding eerst een traject van zelfreflectie in te gaan, om haar eigen positie goed te begrijpen. De leiding moet zich afvragen of ze participatie van haar leden wil en in hoeverre. Het kan zo maar gebeuren dat in een gemeente met alleen maar mannen in de kerkenraad bij raadpleging van de gemeente de vrouwen een grotere rol gaan opeisen.

Daar tegenover staat dat het schema leidt tot een maximaal draagvlak en actievere participatie. Ik heb dat aangetoond vanuit de Oosterkerk en vanuit de literatuur zoals Hendriks met zijn drievoudige groei.

§ 6.2 Welke acties richting gasten heeft de Oosterkerk te Zeist ontwikkeld?

De acties die de Oosterkerk ontwikkeld heeft, zijn aan de ene kant gewone activiteiten zoals koffieschenken na de dienst. Aan de andere kant zijn het contextbepaalde acties, zoals present zijn tijdens de avondvierdaagse.

De kracht van de acties zit hem niet in het bijzondere of spectaculaire. Uit het onderzoek bleek dat het meer gaat om het klimaat in de gemeente dan om wat er gedaan wordt.

6.2.1 In hoeverre zijn deze uitingen te generaliseren voor andere gemeenten?

De kracht van de acties zit niet in de handeling zelf. Een U2-dienst past simpelweg niet in een gemeente met een nuchtere plattelandsbevolking. Niemand zal wat hebben aan een uitdeelpunt voor koffie, thee en fris tijdens de avondvierdaagse als de route niet door de wijk loopt. Voor de Oosterkerk was dit wel relevant, omdat de kerk pal naast het finishveld van de avondvierdaagse staat.

Kortom, de uitingen zelf zijn niet over te dragen. Wel kan de lezer leren door te kijken hoe ze zijn ontstaan. De Oosterkerk heeft een klimaat van participatie; gemeenteleden worden actief betrokken bij de kerkdienst en worden aangemoedigd eigen initiatieven te ontplooien. Een andere gemeente heeft er veel aan haar eigen klimaat te onderzoeken omdat haar ontwikkeling anders zal verlopen dan de ontwikkeling van het klimaat in de Oosterkerk. Toch kan ze zichzelf spiegelen aan de Oosterkerk; zoals kinderen van elkaar leren door elkaars spel af te kijken, zo kunnen gemeenten leren van elkaar door in elkaars praktijk mee te kijken.

De essentie van de gemeente is wel te generaliseren. Onderstaande woorden haal ik niet uit mijn onderzoek in de Oosterkerk, maar uit de theologische bespreking van het verschil tussen gast en groepslid. In de conclusie stel ik het volgende.

“Daarom kom ik tot de prikkelende stelling dat theologisch gezien iedereen in een kerkdienst 'te gast' is bij God, al komt de één vaker langs dan de ander. Als werkdefinitie is deze stelling niet bruikbaar, maar wel als theologisch besef: er is voor God geen groepslid of buitenstaander.”³¹¹

Wil een gemeente acties richting gasten ontwikkelen, dan kan zij het best beginnen met de blik naar binnen richten: waarom zijn we geroepen? Door wie? En hoe ging dat roepen ook alweer? Deze basale vragen leiden in de Oosterkerk tot een interne groei en tot aantrekkingskracht naar buiten toe.

De Roest laat in zijn theorie zien dat de gemeente een *familia Dei* is. Hoe elke gemeente dat ziet en wat voor gevolgen dat heeft, moet elke gemeente voor zichzelf uitwerken. Een stadse gemeente in een arme wijk kan haar roeping diaconaal invullen terwijl een plattelandsgemeente misschien meer bezig is met identiteitsvorming van haar leden.

311 Zie pagina 41 onder *Theologische benadering*.

§ 6.3 Wat zijn de effecten op een gast in een kerkdienst?

Het effect op mij als gast was dat ik mijzelf snel opgenomen voelde door de groep. De gemeente zelf was actief om mij bij haar te betrekken. Doordat ze dit deed, voelde ik mij snel thuis in een voor mij vreemde omgeving.

6.3.1 In hoeverre zijn deze effecten te generaliseren voor andere gemeenten?

Het element wat te generaliseren is, is de houding van de gemeente. Gemeenteleden in de Oosterkerk zoeken op ontspannen naar manieren om gasten aan te spreken. Soms omschrijft men dit zoeken als onvoldoende, omdat er een andere vooronderstelling leeft met betrekking tot missionair gemeente-zijn. Vanuit Paas liet ik zien dat gasten en mogelijke toetreders meer gebaat zijn bij een kwalitatief goede gemeente dan allerlei spetterende evangelisatieacties.

Vanuit de literatuur heb ik aangegeven dat een kerk scheiding moet maken tussen haar heilsleer en kerkleer. Naar mijn gevoel worden deze in traditionele gemeenten weleens door elkaar gehaald. De gast die langskomt hoeft niet binnen een week ouderling te worden.

§ 6.4 Hoe wordt de afstand tussen gasten en gemeenteleden verkleind tijdens het bezoeken van een kerkdienst?

De hoofdvraag is vanuit de Oosterkerk heel kort en krachtig te beantwoorden: de afstand tussen gasten en gemeenteleden wordt verkleind door gasten een thuis te bieden.

Dit huis moet een veilige plek zijn. Op het moment dat in de Oosterkerk de veiligheid mij ontnomen wordt, voel ik mij onveilig. Als opeens blijkt dat er avondmaal gevierd wordt, sta ik in dubio. Meedoen omdat alle banken leegstromen of rustig blijven zitten en bekeken worden?

Gemeenteleden gaan gasten voor om te laten zien hoe veilig en vertrouwd het huis is. Op verschillende manieren kan laat men dat zien: van de aankleding van de ruimte tot aan vrijmoedig durven spreken over het geloof. Daarmee laat een huisbewoner zien dat hij zich thuis voelt. Gasten vinden niet meteen de weg in dit huis. Ze zijn niet vertrouwd met gebruiken omdat ze (nog) geen duurzame binding hebben met het huis. Daarom moeten gemeenteleden klaarstaan om de weg te wijzen. Dat kan pas als ze aanspreekbaar zijn en openstaan om een tijdje op te trekken met gasten. In het contact met gasten is het belangrijk dat gemeenteleden laten zien dat ze hun eigen levensverhaal kunnen koppelen aan het geloof. Daarbij hoeft het niet te gaan om succesverhalen, maar om authentieke woorden.

Openheid en gastvrijheid zijn geen trucjes die op een gemeenteavond te leren zijn. De Oosterkerk ontwikkelde zich al vanaf 1990 (en daarvoor). Vandaag de dag gaan de veranderingen nog steeds door. Elke gemeente die een thuis wil bieden voor gasten, moet zich realiseren dat ze steeds haar interne verhoudingen moet overdenken én die naar God en de buitenwereld toe. Pas als gemeenteleden zichzelf thuis voelen in de gemeente, kunnen ze dat doorgeven aan gasten.

§ 6.5 Toetsen eigen veronderstelling

Vanaf pagina 21 gaf ik een aantal veronderstellingen. Worden deze bevestigd in dit onderzoek of juist ontkracht?

De eerste veronderstelling was dat verandering nodig is, maar niet altijd vanzelf gaat. De ontwikkelingen vanaf de jaren negentig bevestigen deze veronderstelling. De jeugd uit de Oosterkerk zoekt verandering en bevraagt de gemeente. Vanaf die tijd is ook met enige regelmaat te zien dat verandering weerstand oproept.

Op het stuk over volksaard is geen antwoord te geven, omdat ik geen vergelijkend onderzoek tussen gemeenten heb gedaan.

Het spreekt gasten aan als hun leven wordt geraakt. De Oosterkerk slaagt door een balans te zoeken tussen traditie en moderniteit. Door een veranderingsproces aan te gaan is de balans er gekomen. De vorm die gevonden is, spreekt mij aan. Zowel aan moderniteit als aan tradities wordt recht gedaan.

De laatste veronderstelling ging over een open agenda en het hebben van een lobby. De lobby is terug te zien in de persoon van dominee Boer en de groep rond de jeugd. Door de jaren heen bleek dat veranderingen pas aansloegen als de kerkenraad de gemeente in de besluitvorming inschakelde. Een open agenda werkte dus.

Kortom, mijn veronderstellingen worden op één na bevestigd door mijn onderzoek.

§ 6.6 Kanttekeningen

6.6.1 Modaliteit

Het onderzoek is uitgevoerd in de Gereformeerde Kerk te Zeist. Zoals ik al aangaf, kom ik uit een andere hoek van de kerk, waar de diensten een vrij uniform karakter hebben. Zijn alle inzichten te gebruiken in elke modaliteit?

De voorbeelden die ik schets vanuit de Oosterkerk, kunnen niet altijd overgenomen worden in elke setting. Toch biedt elk profiel in meer of mindere mate ruimte om gastvrij te zijn naar buitenstaanders. Alleen al omdat het open staan voor gasten ten diepste een grondhouding is en geen handeling op zichzelf.

6.6.2 Hoger opgeleiden

De Oosterkerk kent veel hoger opgeleiden. Hoger opgeleiden gaan anders met tradities en vormen om dan lager opgeleiden.³¹² Mensen met een hogere opleiding hechten minder waarde aan het godsdienstig-ritueel maar meer aan het algemeen-reflexieve.³¹³

- Onder godsdienstig-ritueel vallen zaken als het meemaken van een viering, bidden en bijeenkomsten bezoeken.
- Algemeen-reflexief betreft zaken als diepgaande gesprekken voeren en media over spiritualiteit of godsdienst tot zich nemen.

Ik zou het verschil willen duiden dat lager opgeleiden in de geloofspraktijk meer steunen op vastigheid en hoger opgeleiden exploreren, hun eigen weg zoeken. Op zich niet verwonderlijk, omdat hoger opgeleiden gewend zijn hun weg te vinden tussen verschillende bronnen.

Is de Oosterkerk een geschikte plek voor lager opgeleiden? Door een sterke concentratie van hoger opgeleiden zullen lager opgeleiden zich niet snel thuis voelen. De onderstaande argumenten gelden ook voor vergelijkbare gemeenten.

In de Oosterkerk kom ik sterk algemeen reflexief gedrag tegen. De leden zoeken steeds weer hun weg in het geloof. Lager opgeleiden kiezen liever een stabiele en traditionele omgeving waar het godsdienstige ritueel centraal staat.

In de keuze voor een gemeenschap spelen ook sociaal-emotionele factoren mee. Remmerswaal

³¹² Kregting, J. e.a., *Spiritualiteit in Nederland*, Nijmegen 2003 (KASKI rapport 505), 14.

³¹³ *Idem*, 8.

geeft een aantal van deze factoren waarom iemand lid wordt van een groep. Mensen zoeken gelijkheid in sociale achtergrond, opvattingen en houding.³¹⁴ Deze factoren worden onder andere gevormd door opleiding en zien er anders uit bij een lager dan wel hoger opgeleid persoon. De groep in de Oosterkerk zal hierdoor minder aantrekkelijk zijn voor lager opgeleiden.

Het brengt ook de vraag naar boven of dit onderzoek geschikt is voor gemeenten waar veel lager opgeleiden zitten. Over het algemeen zijn dat inderdaad de plattelandsgemeenten!³¹⁵ Op dit moment neemt op het platteland het opleidingsniveau af met het stijgen van de leeftijd.³¹⁶ Oudere generaties hadden vroeger minder opleidingsmogelijkheden. De leiding van plattelandsgemeenten zal daarom over het algemeen een lagere opleidingsniveau hebben dan de jeugd en eventuele 'import' in het dorp.³¹⁷ Met andere woorden, de leiding verschilt in gedrag van de jeugd en de beoogde missionaire doelgroep.

Ik ben me ervan bewust dat ik met deze masterthesis niet het probleem van verschil in opleiding oplos. Wel ben ik van mening dat bewustwording een eerste bijdrage is. Een gemeente met veel lager opgeleiden zal zich moeten bezinnen op een aantal punten. Sturen ze hoger opgeleiden door naar een andere gemeente? Blijven ze proberen hoger opgeleiden in het dorp of de omgeving te bereiken zonder het godsdienstige rituele karakter van de gemeente op te geven? Of probeert ze ook ruimte te geven voor algemeen-reflexieve elementen? Dan zal bijvoorbeeld de gemeente uitgedaagd worden om ruimte te geven aan nieuwe elementen in de kerkdienst.

In een paar zinnen zijn dit hele pittige vragen die het doel van de masterthesis overstijgen maar waar gemeenten niet te makkelijk aan voorbij moeten gaan.

314 Remmerswaal, J., *Handboek Groepsdynamica, Een nieuwe inleiding op theorie en praktijk*, Soest 2008, 104

315 Steenbekkers, *Thuis op het platteland*, 122 e.v.

316 *Idem*, 123.

317 Ervan uitgaand dat import vanuit de stad een hogere opleiding heeft. Het fenomeen 'woondorp' veronderstelt forenzen uit de stad, waar het opleidingsniveau hoger is. *Idem*, 14.

§ 6.7 Aanbevelingen

6.7.1 Aanbevelingen voor het academisch discours

Toetreders

Paas haalt een groot kwantitatief en kwalitatief onderzoek aan vanuit Engeland en Duitsland naar toetreders in de kerk.³¹⁸ Hij wijst erop dat we in Nederland de kerkverlating bijhouden, maar niet het toetreden of terugkeren naar de kerk. Door een dergelijk kwalitatief en kwantitatief onderzoek leert de kerk in te zien hoe buitenstaanders worden aangesproken in een Nederlandse setting. Ook al zijn de onderzoeken uitgevoerd in buurlanden, er bestaat een cultuurverschil. De onderzoeken die Paas aanhaalt, zijn volgens mij niet zomaar toepasbaar in een Nederlandse context.

Nederlanders kijken anders aan tegen gezag en hiërarchie, wat zijn doorwerking zou kunnen hebben hoe buitenstaanders toetreden tot de kerk.

Modaliteiten

Een volgende aanbeveling is een vergelijkend onderzoek over gastvrijheid tussen verschillende modaliteiten en binnen dezelfde modaliteiten. Mijn veronderstelling is dat gastvrijheid niet vastligt op één modaliteit. In hoofdstuk 1 beschreef ik al de verschillen tussen gemeenten in dezelfde streek. Deze gemeenten behoorden vaak tot dezelfde modaliteit. Toch lieten ze aan mij een groot verschil van gastvrijheid en openheid zien. Onderzoek hiernaar zou ruimte kunnen geven aan gemeenten doordat ze zien dat met het streven naar openheid en gastvrijheid niet de eigen modaliteit opgegeven moet worden.

Vertaalslag

Kleine details zijn enorm belangrijk, maar vallen in de literatuur vaak weg. Logisch, omdat een boek over beleid gaat. Daarnaast gaan details over specifieke situaties. Toegankelijkheid voor gehandicapten is een meer relevant onderwerp in een oude kerk met trapjes dan in een kerk uit de jaren zeventig waar alles gelijkvloers is.

In vakliteratuur moet meer aandacht komen voor de daadwerkelijke uitvoering. De lezers van de vakliteratuur zijn niet alleen studenten maar ook mensen in de gemeente. Zij hebben vaak niet de juiste fijngevoeligheid ontwikkeld om de vertaalslag tussen theorie en praktijk te maken.

Bezinning

Een frappant voorbeeld om te laten zien hoe het mank gaat bij de vertaalslag van theorie naar praktijk vind ik de map 'dertig kansrijke modellen voor de missionaire gemeente' van de

³¹⁸ Paas, *De werkers van het laatste uur*, 53

Protestantse Kerk in Nederland.³¹⁹ In mijn werk kom ik regelmatig in gemeenten waar deze map onderwerp van discussie is. Vrijwel altijd bladeren gemeenteleden door naar de modellen en slaan de momenten van bezinning over. In de inleiding staat duidelijk:

“Dat proces [van bezinnen] gaat aan alles vooraf.”

In het praktijkveld stappen mensen hier te makkelijk overheen. Ik heb in mijn werk al moeten praten als Brugman om gemeente eerst aan 'de bezinning' te krijgen. Men denkt vragen die in de map staan binnen een avond op te kunnen lossen en wil gelijk aan de slag gaan met een model.

Niet alleen gemeenteleden gaan verkeerd om met de map. Ook de Protestantse Kerk in Nederland biedt de modellen zonder al te veel begeleiding aan. Op de website van de Protestantse Kerk in Nederland kunnen de dertig modellen worden gedownload. Ik vind hier geen verwijzing naar de bezinning; slechts een direct aanbieden van de modellen. Ik hoop dat in de tweede missionaire ronde meer aandacht aan de bezinning wordt gegeven.³²⁰

Academici moeten scherp in de gaten blijven houden of het bezinningsproces voldoende aan bod komt in de praktijk en in de praktijkliteratuur zoals de missionaire map.

Horeca

Tijdens het corrigeren van mijn masterthesis, twitterde mijn zus dat kerken veel kunnen leren van gastvrijheid in de horeca. Als redactrice bij een landelijk horecablad heeft zij veel kennis van verschillende horecazaken.

Het doel van de horeca en de kerk liggen mijlenver uiteen. De kerk is er niet om geld te verdienen. Toch denk ik dat ze een punt heeft. Zonder de eigenheid van de kerk of horeca op te geven, kan kruisbestuiving tot nieuwe vruchten leiden. De horeca doordenkt haar handelswijze steeds om winst te blijven maken. De kerk mist deze prikkel of heeft begeleiding nodig om haar handelswijze aan te passen. Een kwalitatief onderzoek onder horecaondernemers door een theoloog kan nieuwe of onverwachte input opleveren voor de kerkelijke praxis.

6.7.2 Aanbevelingen voor het werkveld

Activiteiten

Stel de vraag waar en hoe gasten ruimte krijgen in de gemeente. Organiseer een activiteit om in contact te komen met gasten. Soms moet de gemeente zelf wennen aan nieuwe activiteiten.

Begeleid hen in het oog hebben voor nieuwe mensen. Stel een team samen dat formeel deze taak op

³¹⁹ Zie <http://www.pkn.nl/missionair/MM30/> (2011/07/03).

³²⁰ Zie <http://www.pkn.nl/missionair/info.aspx?o=0&rIntNavMotherNavId=4085&inc=info&rIntNavId=4085&page=15721> (2011/07/04).

zich neemt, maar laat daar niet alles vanaf hangen. De helft van de keren ben ik aangesproken door mensen die niet in het gastteam zaten of geen dienst hadden.

Verandering

Houd er rekening mee dat veranderingen niet altijd met gejuich wordt ontvangen. Het boek van Stoppels is een leesbaar boek over veranderingen.

Zelf een gast

Bezoek als gast een kerkdienst met hetzelfde profiel in een andere plaats. Dit kan een gewone dienst zijn of een evangelisatiedienst. Neem geen Bijbel en geen psalmboek mee. Trek niet het beste pak aan en maak niet gelijk kenbaar waarvoor u komt. Noteer wat opvalt. Hoe verloopt het eerste contact?

Beleid

Houd het beleid van de gemeente kritisch tegen het licht. Gezamenlijke doelen zijn belangrijk voor het gemeentelven. Ligt er een lijn tussen beleid en uitvoering of 'doet iedereen maar wat'? Wie veranderingen wil doorvoeren in de gemeente, moet een lange adem hebben. Ik heb een proces beschreven van twintig jaar in de Oosterkerk. Vaak verwachten mensen sneller een resultaat. Wees daarom bewust van de tijd die veranderingen nodig hebben. Een grote eik is niet in een nacht gegroeid.

Hoofdstuk 7 - Bijlagen

§ 7.1 Welkomstfolder Oosterkerk

De volgende twee pagina's bevatten de welkomstfolder van de Oosterkerk.

Activiteiten

Kinderen:

Voor de kleintjes t/m 4 jaar is er kinderoppas, voor kinderen t/m 12 jaar de kinderdienst.

Jongeren:

Er zijn allerlei activiteiten, zoals tienerdiensten, catechisatiegroepen en een christelijk café in de jongerenruimte de Eastcoast.

Ontmoeting:

Gemeenteleden ontmoeten elkaar in een kleine setting in de groeigroepen en kunnen deelnemen aan verschillende gespreks- en gebedsgroepen.

Muziek:

Er zijn verscheidene muzikale activiteiten, zoals de cantorij o.l.v. kerkmusicus Willem Boog en de Oosterkerkband.

Samen maken we er iets van

Gemeente zijn doe je niet in je eentje. Net als in een lichaam kan het ene gemeentelid niet zonder de ander. Samen zijn we verantwoordelijk voor het functioneren van de kerk. Wij streven ernaar dat iedereen zijn eigen talenten kan ontwikkelen. We hoeven niet allemaal hetzelfde te zijn. Iedereen kan op zijn unieke manier een plek vinden. Er zijn verschillende activiteiten en allerlei taken waarvoor ieder zich kan inzetten met zijn eigen gaven.

Kijk op onze website

Voor uitgebreide informatie kun je onze website bezoeken. www.oosterkerkzeist.nl

Contactgegevens

De Oosterkerk • Woudenbergseweg 44 • 3701 BC Zeist • tel: 030-6912055

Scriba/contactadres: Annemarie Kaemingk

tel: 030-6911713 • email: beleidenbestuur@oosterkerkzeist.nl

Predikant: ds. Marten Knevel

tel: 030-6920444 of 06-27830680 • email: martenknevel@hetnet.nl

Koster: Gert van Kalkeren

tel: 030-6912055

Lid worden?

Laat het weten aan het Gereformeerd Kerkelijk Bureau, Bergweg 92b, 3707 AE Zeist
Geopend op ma-di-do-vr morgen van 9-12 uur, tel: 030-6916072
e-mail: geref.kerk.buro.zeist@hetnet.nl

Voor mensen die zelf moeilijk naar de kerk kunnen komen is er een rijdienst. Geïnteresseerd? Bel naar Susan Schroyenwever, tel. 0342-416500 of naar Johan Koster, tel. 030-2745308.

Welkom in de Oosterkerk

Elke zondag komen wij bij elkaar om het leven met God en elkaar te vieren. De Oosterkerk maakt deel uit van de Protestantse Kerk in Nederland. De liturgie en de prediking hebben traditioneel gereformeerde trekken en evangelische invloeden. Er is aandacht voor Bijbeluitleg, maar ook voor de persoonlijke geloofsbeleving.

Samen

Geloven doe je samen. Onderling contact vinden wij van wezenlijk belang. Dit zie je terug in onze activiteiten. Er is een enthousiaste deelname aan gespreks- en gebedskringen, cursussen, jeugdactiviteiten en vieringen.

Delen

Wij verlangen er naar open en transparant te zijn, voor iedereen, of je nu kerklid bent of niet. We willen ons uitstreken naar anderen om ons heen en hen laten delen in Gods liefde, door onze woorden én daden. Dit doen wij in Zeist en omstreken, maar ook door het ondersteunen van zendings- en hulpprojecten in het buitenland.

Wij streven naar Groei in Geloof, Gemeenschap en Gastvrijheid

In de kerk draait het om iets dat boven al het andere uitstijgt. Het Koninkrijk van God: samen leven op een sterke basis van vertrouwen, hoopvolle verwachting en liefde. Wij weten ons door God uitgenodigd. Jou nodigen wij ook graag uit: kom erbij en doe met ons mee!

**Onze kerkdienst is iedere zondag om 10.00 uur.
Na de dienst ontmoeten we je graag bij de koffie.**

Mensen...

Bart Wesselink *De nieuwe voorzitter*

De Oosterkerk is voor mij een plek waar iedereen kan meedoen: dan leer je elkaar kennen en dat is waar een gemeenschap om draait. Een gemeente waarin veel mensen zich thuis voelen en die haar deuren open zet: met Jezus als voorbeeld. Daar wil ik graag aan meehelpen!

Hilde Kaemingk *Kinderverk*

Ik zet mij graag in binnen de Oosterkerk omdat het

een warme gemeente is waar binnen ik mij thuis voel. In de Oosterkerk staan de mensen en het naar elkaar omzien centraal. Om de onderlinge betrokkenheid te vergroten, worden er naast de kerkdiensten voor verschillende leeftijdsgroepen veel activiteiten georganiseerd.

Erica Zijp *Gastvrijheid/koffie schenken*

Het is voor mij belangrijk actief betrokken te zijn bij de activiteiten van de Oosterkerk. We vertegenwoordigen immers samen met elkaar het lichaam van Jezus Christus op aarde. En ik wil er graag bij horen, bij de Oosterkerk gemeenschap en bij Jezus. Door het werk voor de gastvrijheid hoop ik dat mensen van buiten, er ook bij willen horen. Door het samen zijn met de groep, hoop ik dat het samen leven van de Oosterkerk leden steeds beter wordt, dat we samen steeds meer een eenheid worden, zoals Jezus ons leert.

Peter Rigtors *EastCoast medewerker*

De Oosterkerk is voor mij belangrijk voor het vinden van rust in hectische tijden. Daarnaast zijn de vele ontmoetingsmomenten altijd goed. Verder voel ik mij gestimuleerd om verder te groeien in mijn geloof door de vele activiteiten die georganiseerd worden. Mezelf inzetten voor de EastCoast vind ik belangrijk omdat we jongeren een kans geven om veilig uit te gaan en niet noodzakelijk alleen voor een drankje en muziek hoeven te komen maar ook kunnen spreken over welk onderwerp hun aan het hart gaat.

Andre Hessels *Oosterkerkband*

'Het is fantastisch om samen met de andere leden van de Oosterkerkband, een bijdrage te mogen leveren aan diensten die zich willen kenmerken door inspiratie en groei in het geloof in Jezus Christus.'

Wil Wind *Ouderenochtenden commissie (OVO)*

In de Oosterkerk mag ik op verhaal komen. Op ZIJN verhaal komen. Daar kan ik naar hartelust God loven en prijzen. Het is een plaats van ontmoetingen. Met God en mensen. Daar leer je te relativeren en je visie bij te stellen. Zo kun je, juist als oudere, toch in beweging blijven.

Martin Rus *Jeugdwerk*

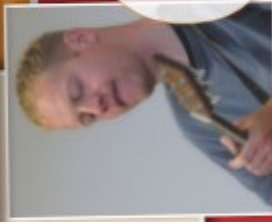
Onder het motto "Geestdriftig aan het werk in de Oosterkerk" slaan vele vrijwilligers de hand aan de ploeg. De Oosterkerk is daardoor zeker geen feilloos filiaal van de Heer en toch is het een plek waar soms iets van Zijn betrokkenheid op mensen zichtbaar wordt.

Saskia Westbroek en Arend Smit

Toen wij vier jaar geleden in Zeist kwamen wonen, kozen wij voor de Oosterkerk omdat het een jonge gemeente is waar veel gezinnen komen met kinderen in de leeftijd tussen 0 en 14 jaar en waar veel voor de kinderen georganiseerd wordt, zoals iedere zondag een kinderdienst, Promiseland-diensten, (soms) een Kerstmusical, een Paasproject etc. Zelf maken we deel uit van een groep voor jonge gezinnen en het is fijn om te zien dat de kinderen graag naar de kerk gaan, mede omdat daar veel kinderen komen die ze kennen. Dat is volgens ons belangrijk omdat zij de enigen uit hun klas zijn die naar de kerk gaan. De Oosterkerk levert zo een belangrijke bijdrage aan de geloofsopvoeding van onze kinderen.

...uit de Oosterkerk

Hoofdstuk 8 - Bronnen

§ 8.1 Boeken en artikelen

Alle boeken waar één of meerdere citaten of theorieën uit zijn gehaald, worden hieronder vermeld. Boeken waar een > voorstaat, beveel ik aan om verder te lezen over thema's als gastvrijheid en kerkopbouw. Deze aanbevelingen zijn geselecteerd voor mensen die niet thuis zijn in het theologische boekenaanbod, zoals niet-theologen. Ik heb daarbij gekeken naar leesbaarheid en praktische insteek, al blijven het studieboeken waar enige leesvaardigheid voor nodig is.

- Aangeenbrug, L. e.a., *De grootste kaars brand al. Beschrijving en analyse van enkele missionaire projecten binnen protestants Amsterdam*, PthU-Onderzoeksverslag, 2009.
- Ark, J. van, *De weg van de groep*, Zoetermeer 2004.
- Bakkenes, T. (e.a.), *1936 – 1996 Gereformeerde Oosterkerk Zeist*, Zeist 1996 (eigen uitgave Oosterkerk).
- Bauer, W., *Wörterbuch zum Neuen Testament*, Göttingen, 1988.
- Bernts, T., e.a., *God in Nederland, 1996-2006*, Kampen 2007.
- Brocaar, J., *Visie en missie Oosterkerkgemeenschap 2002 – 2007, een sociologische analyse*, z.p. 2005. Dit is een sociologische analyse door een studente theologie voor het vak godsdienstsociologie. Opleidingsplaats wordt nergens.
- > Brouwer, R. (e.a.), *Levend Lichaam, dynamiek van christelijke geloofsgemeenschappen in Nederland*, Kampen 2007, 202.
- Coenders, H., *Kramers Handwoordenboek Nederlands*, Amsterdam, 1998.
- > Hendriks, J., *Een vitale en aantrekkelijke gemeente. Model en methode van gemeenteopbouw*, Kampen 1998.
- Immink, G. *In God geloven*, Zoetermeer 2003.
- Jager, H. de, e.a. *Grondbeginselen der sociologie. gezichtspunten en begrippen*, Leiden 1991.
- Knevel, M, ea., *Vieren in Drieën – Beleidsplan Eredienst voor de Oosterkerk Zeist 2008-2013*, Zeist 2008 (eigen uitgave Oosterkerk). Te downloaden vanaf <http://www.oosterkerkzeist.nl/pagina/pagina.asp?item=202> (2011/05/18).
- Kregting, J. e.a., *Spiritualiteit in Nederland*, Nijmegen 2003 (KASKI rapport 505).
- > Mak, G., *Hoe God verdween uit Jorwerd*, Amsterdam 1998.
- Oskamp, P e.a., *De weg van de liturgie*, Zoetermeer 2001.
- Paas, S., *Kerkvernieuwing door kerkplanting*, oratie uitgesproken te Amsterdam 2011.

- > Paas, S., *De werkers in het laatste uur, de inwijding van nieuwkomers in het christelijk geloof en in de christelijke gemeente*, Zoetermeer 2003, 115.
- Remmerswaal, J., *Handboek Groepsdynamica, Een nieuwe inleiding op theorie en praktijk*, Soest 2008.
- Roest, H. de., *En de wind steekt op! Kleine ecclesiologie van de hoop*, Zoetermeer 2006.
- > Roest, H. de., *Een huis voor de ziel, gedachten over de kerk voor binnen en buiten*, Zoetermeer 2010.
- Schmeets, H. (redactie), *Religie aan het begin van de 21ste eeuw*, Den Haag 2009 (CBS rapport).
- Steenbekkers, A., *Thuis op het platteland*, Den Haag 2006 (SCP rapport).
- > Stoppels, S., *Voor de verandering*, Zoetermeer 2009.
- Stoppels, S., *Een gastvrij onthaal, gids voor inloopcentra en andere vormen van kerkelijke gastvrijheid*, Kampen 1997.
- Vriezen, Th. C., *Hoofdpijnen der theologie van het Oude Testament*, Wageningen 1974.
- Weber, O., *Karl Barth's Kirchliche Dogmatik, Ein einführender Bericht*, Neukirchen 1952
- Zonder auteur, *Beleidsplan Oosterkerkgemeente 2006-2010*, Zeist 2006 (uitgave Oosterkerk). Momenteel niet beschikbaar omdat het herzien wordt.
- Zonder auteur, *Missie- en visiedocument Oosterkerkgemeenschap 2002-2007*, Zeist (uitgave Oosterkerk), 2002. Te downloaden vanaf de website <http://www.oosterkerkzeist.nl/pagina/pagina.asp?item=202> (2011/05/18).
- Zonder auteur, *Statistische Jaarbrief Protestantse Kerk in Nederland*, Utrecht 2010. Te downloaden vanaf de website <http://www.pkn.nl/news.aspx?page=6328> (2011/05/18).

§ 8.2 Internet

- Zeist:
 - <http://www.pkn-zeist.nl/>.
 - <http://www.vereniginglyceumkwartierzeist.nl/>;
- Oosterkerk te Zeist:
 - <http://www.oosterkerkzeist.nl/>;
 - <http://www.martenknevel.nl/>;
 - <http://www.eastcoast.nl/>;
 - <http://www.reliwiki.nl/>;
 - <http://www.ewv.nl/>;
 - <http://www.willowcreek.nl/>.
- Overige bronnen:
 - <http://kwalitijd.blogspot.com/>;

- <http://nl.wikipedia.org/>;
- <http://nomadensoeest.wordpress.com/>;
- <http://www.citroen-mania.com.ar/>;
- <http://www.degebedswinkel.nl/>;
- <http://www.eo.nl/>;
- <http://www.falw.vu.nl/>;
- <http://www.frieschdagblad.nl/>;
- <http://www.kerknieuws.nl/>;
- <http://www.linkedin.com/>;
- <http://www.pkn.nl/>;
- <http://www.proostmagazine.nl/>;
- <http://www.protestant.nl/>;
- <http://www.stichtinghip.nl/>.

§ 8.3 Foto's

Voor alle foto's ligt het copyright bij de makers. Alle foto's, op één na, uit de Oosterkerk komen uit het fotoboek van de website van de Oosterkerk. Niet bij alle foto's werd de maker vermeld. Foto's buiten de Oosterkerk zonder bronvermelding komen uit mijn eigen archief. Een aantal foto's hebben een andere fotograaf. De maker is onder de foto vermeld.

Wijzigingen ten opzicht van ingeleverde thesis aan PthU op chronologische volgorde

2011 11 01

- 2 pagina's toegevoegd aan begin: voorkant en witte pagina.
- Enkele versprogen tabellen goed geplaatst.